

รายงานการวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว
อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

Study the Local Wisdom and Using of Aquatic Animals' Tools in
Rice Field, Sichon District, Nakhon Si Thammarat Province.

คณะผู้วิจัย

นายดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์

นางสาวมณฑกา วีระพงศ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่สนับสนุนทุนในการดำเนินการวิจัยประจำปีงบประมาณ 2558 ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ที่ประสานงานและให้ข้อเสนอแนะในการวิจัย ขอขอบพระคุณ คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะในการวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่น ๆ ที่ให้ ข้อเสนอแนะจนรายงานการวิจัยฉบับดังกล่าวสำเร็จลงด้วยดี ขอขอบพระคุณ มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครศรีธรรมราช คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สาขาวิชาการพัฒนา ชุมชน หลักสูตรชีววิทยา ที่ให้โอกาสให้คณะผู้วิจัย ได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งในการดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้

งานวิจัยฉบับนี้คงไม่อาจเกิดขึ้นได้ หากคณะผู้วิจัยไม่ได้รับความรู้ ความเอื้ออาทร และความเมตตา กรณาจากประชาชนผู้อาวุโส ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชนท้องถิ่น เจ้าของภูมิปัญญา ผู้ใช้และผู้สืบทอด ทั้งหลายในพื้นที่ ตำบลเสาเกา อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐในเขตพื้นที่ดังกล่าวและทุกท่านที่ไม่อาจ เอ่ยนามได้ ที่ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ด้านต่าง ๆ ดังปรากฏ ในรายงานการวิจัยฉบับนี้ และขอขอบคุณผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรทุกท่านที่ให้การเอื้อเฟื้อ ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ พักในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย รวมถึงยานพาหนะ รวมถึงการซึ่กล่าวบอกทางแก่คณะผู้วิจัยซาบซึ้งยิ่ง

ขอขอบพระคุณเป็นพิเศษสำหรับ รศ.วิมล คำศรี อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชทุกท่าน ขอขอบพระคุณยิ่งสำหรับ รศ.ดร.รงค์ บุญสวยขวัญ หลักสูตรรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ในฐานะที่ปรึกษาหลักโครงการวิจัย ที่คอยชี้แนะและให้ทางแก่ คณะผู้วิจัยเสมอมา

ท้ายสุดคณะผู้วิจัย ขอขอบคุณพ่อ แม่ พี่น้อง ญาติ ๆ ครู อาจารย์ ของคณะผู้วิจัยทุกท่าน ในฐานะ “บุคคลผู้มีพระคุณยิ่ง” ที่คณะผู้วิจัยสังวร และพึงกระทำความกตัญญู กตเวทิต์ ทั้งในมโนสำนึก และฐานการปฏิบัติ ทุกประการ

คณะผู้วิจัย

สิงหาคม 2559

(ข)

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อศึกษากระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช และเพื่อจัดทำบทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยอาศัยกรอบแนวคิดที่วิเคราะห์ 2 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กับ แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ชุมชนเสาเกาจำนวน 50 คน

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนเสาเกา มีประวัติยาวนานกว่า 200 ปี มีพลวัต พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตามลำดับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนาข้าว ในอดีตในชุมชนเสาเกา มีพื้นที่ทำนาจำนวนมากกว่า 500 ไร่ ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตการดำรงชีพเกี่ยวข้องกับการทำนา แต่ปัจจุบันพื้นที่นาลดลงกล่าวคือ อดีตเคยมีพื้นที่ในการทำนากว่า 500 ไร่ แต่ปัจจุบันลดลงเหลือประมาณ 100 ไร่เศษ กลับมีสวนปาล์มน้ำมัน และ ยางพาราเพิ่มมากขึ้น วิถีชีวิตชาวชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวในชุมชนเสาเกา พบ 17 ชนิด แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาเครื่องมือเครื่องมือจับปลาในนาข้าว 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับกุ้งในนาข้าว 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับกบในนาข้าว และ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับตะพานน้ำ/เต่าในนาข้าว สำหรับกระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวชุมชนเสาเกา พบว่า มี 4 กระบวนการ ประกอบด้วย 1) กระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีวิตหรือเพื่อการบริโภค 2) กระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อหารายได้ในเชิงเศรษฐกิจ 3) กระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อการดูแลและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และ 4) กระบวนการในการประยุกต์ใช้ เพื่อการรักษาให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร ส่วนการอนุรักษ์/สืบทอดภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ ชาวชุมชนเสาเกามีการส่งผ่านตกทอดไปยังบุคคลในรุ่นต่อ ๆ ด้วยการสอนให้ ปฏิบัติดูให้เห็นเป็นตัวอย่าง ถ่ายทอดในขณะที่ลงมือปฏิบัติประยุกต์ใช้ภูมิปัญญานั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีการเก็บรักษาเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวนี้เพื่อให้เยาวชน คนรุ่นหลังได้ศึกษา เรียนรู้ และประยุกต์ใช้ ขณะที่บทเรียนชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับภูมิปัญญาเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวมีลักษณะเป็นหนังสือบทเรียน แบบเรียน แผ่นพับ อินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ กิจกรรม บททดสอบ สรุปผล สำหรับใช้เป็นการเรียนการสอนในชั้นการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถม, มัธยม)

คำสำคัญ . ภูมิปัญญาท้องถิ่น, เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว

Abstract

The Research “Study the Local Wisdom and Using of Aquatic Animals’ Tools in Rice Field, Sichon District, Nakhon Si Thammarat Province” Is Qualitative Research in sociology to study local wisdom in aquatic animals equipment’s, to study the application of Utilization of aquatic animals equipment and to create the local learning lesson for bioresources management and conserve the local wisdom in aquatic animals equipment in rice fields, Nakhon Si Thammarat. The concept relies on the analysis of two concepts include ideas about local Wisdom and sustainable livelihood depend on 50 key in Sao Pao Community.

The results showed Sao Pao community has a history over 200 years with a dynamic development of the economy society and culture, respectively. The area is basin which is suitable for rice. In the past there are many the farming are field over 500 rai most people are living associated with farming. but now reduced to an estimated 100 rai of oil palm and rubber scraps to have increased. Lifestyle is modified to many. For local wisdom of aquatic animals’ tool in the rice fields found 17 species divided into four categories 1) Local wisdom in fishing tool in rice fields 2) Local wisdom in shrimp tools in rice fields 3) Local wisdom in frog tools in rice fields 4) Local wisdom in snapping turtle / tortoise tools in rice fields. For the application to utilization from aquatic animals tools in rice fields of Sao Pao community found four areas 1) the process of applying for a living or consumption 2) the process of applying for income economically 3) the process of applying to the care and conservation of the environment and natural resources and 4) the process of application to maintain the food stability. The Conservation / wisdom treatment of this community has passed to the next generation by teaching, see for example the practice, live action while applying wisdom is also a retention tool to catch aquatic animals in rice fields to the youth generations to learn and apply. As local learning lessons about local wisdom in aquatic animals equipment in rice fields have characteristic in lessoning book, studying edge, brochure, internet showing related contents, activities, testing, conclusion for learning and studying in basically education (primary school, high school).

Keywords : local Wisdom, Aquatic animals tools in rice fields

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ (ภาษาไทย)	ข
Abstract	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญ และที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	2
1.4 เป้าหมายของผลผลิต (output)	2
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	3
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ ที่เกี่ยวข้อง	4
2.1 แนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้ในการวิจัย	4
2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	21
2.3 กรอบแนวคิดของการวิจัย	25
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	26
3.1 วิธีวิทยาการวิจัย	26
3.2 ขอบเขตของการวิจัย	26
3.3 กระบวนการจัดเก็บ กระทำ และวิเคราะห์ข้อมูล	27
บทที่ 4 พลวัตชุมชนตำบลเสาเภา อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช	29
4.1 พลวัตเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเสาเภา	29
4.2 บริบทพื้นฐานและการถือครองที่ดินปัจจุบัน	48
4.3 การถือครองที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการผลิตและเทคโนโลยีการผลิต	50

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว :	
การประยุกต์ใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์	51
5.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวชุมชนเสาเกา	51
5.2 กระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของ ชาวชุมชนเสาเกา	84
5.3 การใช้สืบทอด/การอนุรักษ์	89
5.4 บทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้าน เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว	91
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	92
6.1 สรุปผลการวิจัย	92
6.2 อภิปรายผล	98
6.3 ข้อเสนอแนะ	101
บรรณานุกรม	104
บุคลากร	107
ประวัติผู้วิจัย	109

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ป้ายชุมชนเสาเกา อ.สิชล จ.นครศรีธรรมราช	30
2	พื้นที่ศึกษาอำเภอสิชล	30
3	สภาพพื้นที่ปัจจุบันของชุมชนเสาเกา พื้นที่นา กับพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน	47
4	สภาพที่นาในชุมชนเสาเกา ในปัจจุบัน	50
5	มีพร้าที่ใช้เหลาเบ็ด	52
6	เชือกในล่อน	52
7	ตาเบ็ดจับปลา	53
8	คันเบ็ดที่เหลาเสร็จแล้ว	53
9	ไส้เดือน (เดือนฮ้อ)	54
10	ลูกปูนา	55
11	ลูกปลาหมอตัวเล็ก	55
12	ธงเบ็ดไม้เรียวในนาข้าว	56
13	การปักธงเบ็ด	57
14	มีดพร้าที่ใช้ทำเบ็ด	57
15	เบ็ด	58
16	การวางเบ็ดราวในนาข้าว	60
17	ทางระกำ (กิ่งระกำ)	61
18	แม่ปึกมดแดง	62
19	ตัวไหม/แมลงไหม	62
20	อึเนี้ยว	63
21	การดักอึเนี้ยวในนาข้าว	64
22	แหลัก	64
23	จอมแห	65
24	การลักแห	65
25	การผูกลูกแห	66
26	ซ้อน	66
27	การดักซ้อน	67

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
28	ไซไม้ไผ่	68
29	การดักไซในนาข้าว	69
30	ไซวงเหล็กดักปลา	70
31	การดักไซ ช่องน้ำไหลริมนาข้าว	71
32	ช่อง	71
33	สู่ม	73
34	กล้าตั้งไหล	74
35	บอกลัน	75
36	อุปกรณ์ทำบอกลัน	76
37	ปากบอกลัน	77
38	เจ้ย	78
39	ยอยกักงนา	79
40	วิธีการยกยอยกักงนา	80
41	ไซดักกักงนา	81
42	การดักกักงนาในนาข้าว	82
43	บวกแทงกบ	82
44	เหล็ก/บวกแทงตะพานน้ำ	83
45	แกงคั่วปลาไหล, แกงคั่วปลาตุกนา	85
46	การใช้ประโยชน์จับสัตว์น้ำในนาข้าว (ค้าขาย)	86

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความสำคัญ และที่มาของปัญหา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการพัฒนา การปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ที่ประกอบด้วยคนไทยและอีกหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคาบสมุทรมีคนมาเลย์ คนจีน และคนทีมาจากอินเดียฝ่ายใต้ แต่กลุ่มชนที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ไทยสยาม โดยสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นแหลมทงมีทะเลกว้างใหญ่ขนาบอยู่ทั้งสองข้าง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งในทะเล และบนแผ่นดินอันล้วนเป็นเขตมรสุมใกล้เส้นศูนย์สูตร มีผู้คนหลายชาติ หลายภาษา หลายวัฒนธรรมเดินทางมาทั้งทางบกและทางทะเลเพื่อมาตั้งหลักแหล่ง แสวงหาโภคทรัพย์และทำมาค้าขายเป็นเวลาติดต่อกันยาวนานกว่าพันปี มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินกันหลายลักษณะ ทั้งบริเวณชายทะเล ที่ราบระหว่างชายทะเลกับเทือกเขา หลังเขา และตามสายน้ำน้อยใหญ่จำนวนมากที่ไหลจากเทือกเขาลงสู่ทะเลทั้งสองด้าน ภูมิปัญญาของภาคใต้จึงมีความหลากหลาย ทั้งที่ได้พัฒนาการจากการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หรือคนต่างถิ่นที่อพยพมาจากแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ จนหลอมรวมกัน เกิดเป็นภูมิปัญญาประจำถิ่น ซึ่งมีอยู่ในหลายลักษณะ อาทิ ภูมิปัญญาในด้านการดำรงชีพ ภูมิปัญญาในด้านความสัมพันธ์และการพึ่งพา ภูมิปัญญาในด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในด้านสมุนไพร ภูมิปัญญาในด้านทัศนคติ ภูมิปัญญาในด้านการปลูกฝังคุณธรรม เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544)

ตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้มีความเป็นอยู่ต่างกับชีวิตคนในเมือง ใช้ชีวิตในแต่ละวันอย่างไม่เร่งรีบอาหารการกิน ส่วนมากก็จะหาจากสัตว์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา มาทำกินเอง ปลูกผักกินเองแล้วนำมาปรุงอาหาร เมื่อต้องออกไปหาอาหาร จับปลา การหาปลาหรือการจับสัตว์น้ำถือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน เนื่องจากมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติอยู่มาก โดยเฉพาะนาข้าวซึ่งเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติในฤดูกาลผลิตจะมีปลาอยู่ชุกชุม และนาข้าวถือว่าเป็นแหล่งอาหารแหล่งใหญ่ของชาวบ้านภาคใต้มาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน จากวิถีชีวิตดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้ทำการคิดค้นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำต่าง ๆ ขึ้นมาหลายแบบเพื่อใช้เป็นวัสดุประกอบการทำมาหากิน เช่น ไซดักปลา เบ็ดตกปลา กระบอกดักปลาไหล สุ่ม ซ่อน ลัน เป็นต้น เครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้ (วิมล คำศรี และ ไพรินทร์ รุยกแก้ว, 2540) เป็นวัสดุที่ใช้ทำก็ล้วนมาจากไม้ในท้องถิ่นทั้งสิ้น และเครื่องมือในการจับปลาเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายชนิด มีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายต่างกันไปตามวิถีการจับ อาทิ แห อวน เบ็ด สุ่ม ไซ ซ่อน ลอบ โพงพาง ฉมวก บอกลัน เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านนี้ได้ก่อเกิด และสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมสมัยใหม่ ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาด้านการทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวนี้ เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านคนเก่ง ๆ ได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้กับคนอื่น หรือถ่ายทอดแต่คนต่อมาไม่ได้ปฏิบัติ เพราะชาวบ้านไม่นิยมเหมือนสมัยก่อน เน้นการใช้เครื่องมือสมัยใหม่หรืออาศัยการซื้อกิน หรือแม้จะยังเหลืออยู่ก็แต่ก็พบเห็นได้น้อยมาก และไม่สามารถรักษาคุณภาพและมีรูปแบบดั้งเดิมไว้ได้ ประกอบกับสภาพปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในน้ำไม่มีปลาชุกชุมอุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีตทำให้เครื่องมือหาปลาชนิดต่าง ๆ เริ่มสูญหายไปจากสังคมไทย ทำให้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ในด้านนี้สูญหายไปด้วย จึงเป็นที่มาของการศึกษาครั้งนี้ตั้งจะกล่าวในวัตถุประสงค์ในลำดับถัดไป

1.2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” คณะผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ ประกอบด้วย

1.2.1. เพื่อศึกษารวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2.2. เพื่อศึกษากระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2.3. เพื่อจัดทำบทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” คาดว่าจะได้รับประโยชน์อย่างน้อย 3 ประการ

1.3.1. ได้รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.3.2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

1.3.3. ได้บทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์และการประยุกต์เพื่อการดำรงชีพสืบไป

1.4. เป้าหมายของผลผลิต (output)

1.4.1 ได้นักวิจัยรุ่นใหม่ในการศึกษาข้อมูลชุมชนท้องถิ่น

1.4.2 ได้ข้อมูล และองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว

1.4.3 ได้รูปแบบ ประเภท ลักษณะเนื้อหา การประดิษฐ์คิดค้น ลักษณะของภูมิปัญญา กระบวนการผลิตภูมิปัญญา การประยุกต์ใช้ ประโยชน์ การสืบทอด การปรับปรุงประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความชัดเจนที่ชาวชุมชนเสาเภาได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ หมายถึง เครื่องมือที่ชาวชุมชนเสาเภาคิดค้นและทำขึ้นด้วยภูมิปัญญาของตนเองเพื่อจับสัตว์น้ำสำหรับการบริโภคทุกชนิดในพื้นที่นาข้าว

พื้นที่นาข้าว หมายถึง พื้นที่นาข้าวในชุมชนเสาเภา ต.เสาเภา อ.สิชล จ.นครศรีธรรมราช

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การนำเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวที่ชาวชุมชนเสาเภาคิดค้นและทำขึ้นด้วยภูมิปัญญาของตนเองมาใช้สอยหรือใช้ประโยชน์

บทเรียนท้องถิ่น หมายถึง แบบรายละเอียดสำหรับรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อใช้ในการศึกษาของคนในท้องถิ่น เพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวชุมชน เสาเภา อ.สิชล จ. นครศรีธรรมราช

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ ที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎี ประกอบด้วย 3 แนวคิดหลัก ดังนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2) แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach)

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

หากพิจารณาของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามรากศัพท์ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) มีรากศัพท์มาจากคำต่าง ๆ ดังนี้

ภูมิ   ความหมายว่า   พื้นที่   พื้นเพ

ปัญญา   หมายความว่า   ความรู้   ความรอบรู้

ภูมิปัญญาหมายถึง   ความรู้ที่อยู่ ณ   พื้นดินนั้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น มีการถ่ายทอดความรู้ไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ที่มีการใช้และพัฒนาเป็นวงจรไม่จบสิ้น “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องพันอยู่กับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่นโดยมีการปรับสภาพการดำเนินให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือมีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหาและมีการสืบทอดเป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรมจะมีความผสมกลมกลืนกัน (เทิดชายช่วยบำรุง, 2554 : 37-40)

ภูมิปัญญาไทย หรืออาจเรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความเข้าใจ ความสามารถ ความชำนาญอันเกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อนำมาสร้างกิจกรรมเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ หรือการดำรงชีวิตในสังคมปกติสุข เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัย และมีการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ภูมิปัญญา ยังมีความหมายรวมถึง ความคิด ความเชื่อต่อสิ่งต่างๆ โดยมีนักวิชาการไทยได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาออกเป็นต่อไปนี้

ศรัศักร วัลลิโกดม (2535 : 6) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ศักยภาพของมนุษย์ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536 : 385) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง สติและปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสมและถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้แนะแนวทางการจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับธรรมชาติรอบตัว

เสรี พงศ์พิศ (2536 : 146) กล่าวถึงว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง พื้นรากฐานของความรู้ของชาวบ้านหรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่ได้สัมผัสต่อกันมากล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างร่วมสมัย

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2538 : 47) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้หรือระบบความรู้ที่มนุษย์ค้นพบหรือคิดค้นขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ปลอดภัย มีความสะดวกสบาย สุขสงบและบันเทิงใจ อาจเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ส่วนตนของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมาก่อนหรือเป็นระบบความรู้ที่คิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนก็ได้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบทอดกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

สันติสุข กฤดากร (2541 : 14) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นเพรากฐาน ความรู้ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมของชาวบ้านในสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งชาวบ้านในสังคมนั้นรับรู้เชื่อถือ เข้าใจร่วมกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดสืบทอดกันมา และเกิดจากประสบการณ์ด้วยตนเอง

ประสานกับความรู้ใหม่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถนำมาแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และในระดับสังคมได้อย่างสอดคล้องสอดคล้องกับสภาพของแต่ละสังคม

ศรีวรรณ จันทร์หงษ์ (2542 : 76) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดกันมาตามวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมและนำองค์ความรู้ขึ้นมาแก้ปัญหา หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบ

จิรณี สีนุช (2543 : 11) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้ของตนอย่างหลากหลาย ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ และกระบวนการทางสังคม เพื่อให้ชีวิตอยู่ได้ในสภาพที่เหมาะสมกับธรรมชาติ และการถ่ายทอดกระบวนการเหล่านี้มาจนหลายชั่วคนจากการศึกษาความหมาย และแนวความคิดของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

พอจะสรุปได้ดังนี้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่มีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา และเกิดจากประสบการณ์ด้วยตนเองประสานกับความรู้ใหม่ ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อม การประกอบอาชีพ และกระบวนการทางสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์และสามารถนำมาแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต

ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง ความรู้ของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความริเริ่มของคนในท้องถิ่น รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง พัฒนา สูญสลายหายไปบ้างและเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามยุคสมัย หรืออาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการใช้ภูมิปัญญาหรือความรู้ในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ชุดใหม่

การเกิดภูมิปัญญา

ประเวศ วสี (2530 : 75) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมี การปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้แก้ปัญหาและมีการสืบทอดแบบแผนความรู้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ถูกสั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรม

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542 : 16) กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย 5 ประการ คือ

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
5. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทย สรุปได้ว่า การเกิดของภูมิปัญญา มีกระบวนการเกิดจากการเรียนรู้และสืบทอด ถ่ายองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนแล้วพัฒนาเลือกสรรปรับปรุง องค์ความรู้เหล่านั้น จนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับ ยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

ความสำคัญของภูมิปัญญา

ประเวศ วะสี (2533 : 31-34) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า สัจธรรมที่เด่นชัดไม่ว่าสังคมใดหรือชุมชนใดก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่มานานแล้วจะต้องมี ภูมิปัญญาของตัวเองไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมามองในด้านความคิดและความรู้แล้วรัฐบาลกับเอกชนไม่ค่อยให้ความสำคัญในภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือความรู้ดั้งเดิมของคนไทยด้วยความ ไม่เข้าใจ อาจเห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่คร่ำครึ ต้องพัฒนาให้ทันสมัยตามแบบยุโรปเมื่อผ่านการต่อเนื่องเป็นเวลานาน ผลที่ตามมาอาจพูดได้ว่าชนบทไทยถูกทำลายย่อยยับ เกิดสภาพล้มละลายทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก่อผลกระทบถึงครอบครัว เนื่องจากความสมดุลของชีวิตเท่าที่เคยเป็นอยู่มาก่อนถูกทำลายลง และยังได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไว้ดังนี้

- มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
- มีการบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
- เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533 : 57-59) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญเพราะทำให้ชาวบ้านดำรงชีพอยู่ได้ พึ่งพาตนเองได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วยความคิดความสามารถของชาวบ้านเอง ในสถานะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาใดๆก็ตามจึงควรคำนึงถึงความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนา จึงทำให้การพัฒนาสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2534 : 88-89) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นความจริงองกามของ

ชุมชน การพัฒนาเป็นการทำให้ดีขึ้นเจริญงอกงามขึ้น ดังนั้นการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาจึงต้องใช้ภูมิปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว มาฟื้นฟู ประยุกต์และสร้างเสริมสิ่งใหม่ บนรากฐานเท่าที่ค้นพบนั้นซึ่งภูมิปัญญาจะเป็นรากฐานของการพัฒนา

สันติสุข กฤดากร (2541 : 17) กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตร่วมกันอยู่ได้อย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตน และปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจาก สังคมภายนอก

จากการศึกษาความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ พอจะสรุปได้ดังนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมหรือชุมชน และเป็นรากฐานของวัฒนธรรม โดยสะท้อนออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณีศาสนา พิธีกรรม ภาษา ความเชื่อ วรรณกรรม ดนตรี การละเล่น พื้นบ้าน และภูมิปัญญานั้นยังมีความสำคัญต่อประเทศชาติด้วย เพราะว่าสังคมหรือชุมชนหากไม่มีภูมิปัญญาที่ไม่สามารถที่จะอยู่รอดในสังคมได้ด้วยตนเอง ดังนั้นการพัฒนาจำเป็นต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาแห่งชาติและภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145-146) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทยมี 2 ลักษณะประกอบด้วย

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ

ประเวศ วะสี และคณะ (2536 : 21-23) ได้กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ดังนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความจำเพาะเกี่ยวกับท้องถิ่น เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริงทั้งในเรื่องของกายใจ ชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา

พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติคนเราก้าเคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

วิจิต นันทสุวรรณ (2528 : 10-11)อ้างถึงใน จิรณี สินุชก (2543 : 16) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สำคัญแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญา คือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติและข้อห้ามที่มีให้ชาวบ้านปฏิบัติ ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของผีที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์อยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นตัวอย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นแก่นสูงสุด รูปธรรมพึงแสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ผีพ่อแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ

1. เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุการกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร หัตถกรรม ศิลปกรรม ดนตรี การทำมาหากิน

2. เป็นนามธรรม ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ปรัชญาหรือแนวทางการดำเนินชีวิต

การกำหนดขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาการกำหนดสาขา หรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายที่กว้างขวางครอบคลุม วิถีชีวิตของประชาชนในทุก ๆ ด้านดังที่มิ้นกวิชาการได้แบ่งขอบเขตของภูมิปัญญาไว้หลายด้าน ดังนี้

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ฯ เล่มที่ 23 (2541) ได้กล่าวว่าการกำหนดสาขา ภูมิปัญญาไทยไว้อย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และหลักเกณฑ์ต่างๆที่หน่วยงาน องค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด ในภาพรวมภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขาดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองใน ภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยี สมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้
3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษา สุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จาก คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้าน การสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ ของสมาชิกในชุม
6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกัน คุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม
7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขา ต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น
8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงาน ขององค์กรชุมชนต่างๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาท และหน้าที่ของ องค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น
9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้าน ภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้ง ด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่น ต่าง ๆ เป็นต้น
10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้ บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม จากทัศนะของนักวิชาการ จึงชี้ให้เห็นว่า ขอบเขตหรือสาขาของภูมิ ปัญญานั้นแบ่งออกได้มากมายหลายด้าน ซึ่งแต่ละด้านมีความสอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต ของคนไทยในสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ

ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542 : 16) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลายทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชน สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทยจะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมจะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

ปรารธนา ยศสุข และคณะ (2550 : 13-36) ศึกษาเรื่องภูมิความรู้ของชาวบ้านมีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาไทย ภูมิธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ แต่ไม่ว่าจะเลือกใช้ศัพท์คำใด ล้วนแล้วแต่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก ผู้รู้บางท่านใช้คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการกล่าวถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ ความสามารถทางวิชาการ ที่ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอด สัมมาจากบรรพบุรุษและสามารถปรับประยุกต์และพัฒนาตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ เลือกรสรและถ่ายทอดสืบต่อมาทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ 2 ลักษณะ โดยมี คน เป็นจุดศูนย์กลาง คือ 1) ระหว่างกับคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช 2) ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมและท้องถิ่นนั้นๆ

ยศ สันตสมบัติ (2542 : 47) ได้สรุปไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและวัฒนธรรมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศชุดหนึ่ง การทำลายระบบนิเวศท้องถิ่น เช่น การเปลี่ยนถิ่นที่อยู่ที่ทำกิน หรือการอพยพชาวเขาลงจากดอย จึงอาจเป็นการทำลายองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีคุณค่ามหาศาลให้สูญหายไปอย่างไม่หวนกลับ ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น มี 3 ประการ ประกอบด้วย

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเฉพาะถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจน จากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นต่างๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น มากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น ความเชื่อเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ ฯลฯ ทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น เช่น ประเพณีลอยกระทง พิธีแรกนาขวัญ ฯลฯ พิธีดังกล่าวเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาในการนำเอาธรรมชาติมาสร้าง ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้คนเคารพธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ

3. มีความเคารพอาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ผู้มีประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโสเพราะถือว่าผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

โดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อแก้ปัญหและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอ่าอังก์ และ วิศนีย์ ตระกูล (2533 : 229-230) ให้ความหมายประโยชน์ของภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 6 ประการ ดังนี้

1. ช่วยเหลือคนในท้องถิ่นนั้นดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุขกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติความเชื่อ และข้อห้ามต่าง ๆ สามารถใช้เพื่อป้องกัน ทำลายสิ่งแวดล้อม และช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติได้อย่างดี

2. สามารถนำมาใช้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเดียวกัน บารมีของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและเป็นเคารพนับถือกันมา สามารถนำสวรรค์ กรรมและวาสนา ส่งผลต่อพฤติกรรมของชาวบ้าน ความซาบซึ้งในนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก ส่งผลให้คนอ่านสอนง่าย รักสงบ มีความผูกพันต่อผู้กับความรักขยันและลดการกดขี่ได้สูง

3. ให้ประโยชน์ด้านการรักษาสุขภาพอนามัย และการรักษาพยาบาลเป็นกระบวนการรักษาที่ช่วยเยียวยา และยกระดับจิตใจของผู้ป่วยให้มีพลังใจต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บ

4. ช่วยส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของสังคมนั้น จารีตประเพณีขนบธรรมเนียมตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นเรื่องที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ การปรับเปลี่ยนการประยุกต์และการสืบทอด ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยภูมิปัญญาของคนในสังคม เพื่อให้เกิดความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ และเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ต้องภาคภูมิใจ เพราะเป็นคุณลักษณะเฉพาะท้องถิ่น

5. มีประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบันซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ประยุกต์แล้ว นำมาใช้ประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องของการเกษตรกรรมธรรมชาติ การแก้ปัญหาเรื่องการใช้น้ำเพื่อเกษตร การป้องกันกำจัดแมลงโดยไม่ใช้สารเคมี

6. ช่วยให้เข้าใจชุมชนและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการกำหนดทำที่และเนื้อหาการทำงานกับชุมชน ให้การทำงานด้านการพัฒนาการจัดการศึกษามีความเหมาะสม กับชีวิตความต้องการและสภาพท้องถิ่น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นประโยชน์ก็จะเกิดกับกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยเป็นวัฒนธรรมที่แดงถึงความเป็นไทยเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย รวมทั้งมีคุณประโยชน์ในการทำให้ชาติและชุมชนผ่านวิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีคุณค่าเพียงต่อท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 : 40-41)

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้หลายแบบตามเกณฑ์ต่างๆซึ่งประเภทแรกแบ่งเป็น 5 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา หมายถึง แบบอย่างปฏิบัติสืบทอดกันมาในด้านการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นความจริง ซึ่งเกิดจากสติปัญญาที่มีความเป็นเหตุเป็นผล หรือเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนาและลัทธิไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมายธรรมเนียมการปกครอง การปลูกฝัง การสืบทอด ประเพณี

หมวดที่ 2 ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง สิ่ง สื่อความหมายด้วยเรื่องหรือตัวอักษรที่กำหนดไว้เป็นแบบแผนเพื่อใช้เป็นสื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน แบ่งเป็นประเภทต่างๆได้แก่ ข่าวสาร วรรณกรรม ภาษาศาสตร์และหลักภาษา ภาษาถิ่นและภาษาชนต่างกลุ่ม นิทานและมุขินาม ความเรียงและฉันทลักษณ์ วาการ ภาษิตและปริศนาคำทำนาย

หมวดที่ 3 ศิลปกรรมและโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้น เพื่อสื่อทางความเชื่อของกลุ่มชน แบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปะหัตถกรรม โบราณคดี การวางผังเมืองและชุมชน วัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม

หมวดที่ 4 การละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์และจิตใจ แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบายสีฟ้อนมหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงปฏิพากย์ การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาและนันทนาการ การท่องเที่ยวและธุรกิจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

หมวดที่ 5 ความเป็นอยู่และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชน ประกอบกับการคิดค้นและพัฒนาวิทยาการเพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือการรับวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงการพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ วิทยาการและอาชีพ แต่หากจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรายสาขาสามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขา ดังนี้

1. **สาขาเกษตรกรรม** หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาวะการต่างๆได้ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร เป็นต้น

2. **สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค)** หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัยอย่างปลอดภัยประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนการผลิตและกำจัดจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. **สาขาการแพทย์ไทย** หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. **สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. **สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน** หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมบริหารกองทุนและธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. **สาขาสวัสดิการ** หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

7. **สาขาศิลปกรรม** หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม หัตถศิลป์ เป็นต้น

8. **สาขาการจัดการ** หมายถึง ความสามารถในการบริหารการจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มี

ความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิผล

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษา ทั้ง ภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีเข้า เป็นต้น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 : 41-44)

ความแตกต่างระหว่าง “ภูมิปัญญา” กับ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

คำว่า ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ความสามารถ ทักษะความเชื่อและศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา หรืออาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาเป็นความรู้ในท้องถิ่นที่มีมานานแล้ว ซึ่งลักษณะของภูมิปัญญาแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ

1. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการใช้ชีวิตตามธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติที่ชาวบ้านหรือท้องถิ่นปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่างๆ เรื่องผี ฝืนใจ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมของสังคมที่บอกว่า สิ่งนั้นดี สิ่งนั้นไม่ดี ซึ่งมีลักษณะของสันติวิธีแห่งการอยู่ร่วมกัน

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์ในการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ การรักษาสุขภาพ เป็นต้น

ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือภูมิปัญญาที่ถูกนำไปพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ถูกนำไปใช้ ซึ่งเป็นการยกระดับองค์ความรู้และความสามารถมาสู่การพัฒนาท้องถิ่น โดยท้องถิ่นแต่ละแห่งอาจมีความเหมือนหรือต่างกันได้ ทั้งนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการพัฒนาอยู่เรื่อยๆ จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่และองค์ความรู้ใหม่ก็พัฒนาต่อไปเป็นองค์ความรู้ใหม่อีก ซึ่งมีวัฏจักรในการเกิดขึ้น พัฒนา เกิดองค์ความรู้ใหม่อยู่เรื่อยๆ โดยลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 5 ประการ คือ 1. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน 2. มีลักษณะผสมผสาน 3. มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อ 4. เน้นการปฏิบัติที่ถูกทำนองครองธรรมและพฤติกรรมมนุษย์ 5. เน้นพฤติกรรมกลุ่มของหน่วยงานสังคมและสถาบันสังคม หรืออาจกล่าวสรุปว่า ภูมิปัญญาเป็นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 : 45-46)

กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ดังนี้

1. การค้นคว้าวิจัย การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยด้านต่างๆ ในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาของท้องถิ่น ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ การทำโยกรปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันสร้างความรู้และความภูมิใจชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหายหรือที่สูญหายไปแล้วมา ทำให้คุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นโดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัย และเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มในการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาต่อยอดในการผลิต การตลาดและการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6. การส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเสริมสร้างเอตทัคคะ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านผู้ดำเนินงานและปราชญ์ท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

8. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชนและท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวางรวมทั้งประเทศอื่นทั่วโลก

การรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นหน้าที่ของคนที่ต้องร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการ ซึ่งไม่เพียงการรักษาให้คงอยู่เท่านั้น หากแต่ต้องสามารถยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่การใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานสำคัญของประเทศ ประเทศก็จะเติบโตด้วยฐานที่มั่นคงและยั่งยืน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 : 47-49)

บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน (The Indigenous Development Strategy) ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า การพัฒนาแบบดั้งเดิมหรือระบบความรู้แบบภูมิปัญญาในท้องถิ่น หรือยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน มีจุดกำเนิดจากการต่อต้านข้อเท็จจริงที่ว่านักทฤษฎีและนักวางแผนพัฒนานั้นถ้าไม่มองวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมว่าเป็นพลังที่มีผลในทางบวกก็มักจะไม่เห็นความสำคัญขององค์กรท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ว่ามีคุณค่าต่อการพัฒนา ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกกละเลอย่างสิ้นเชิงในการวางแผนโครงการและการปฏิบัติงาน แต่ในทางกลับกันได้มีการนำเอาการจัดการแบบใหม่และทันสมัยมาไว้ในการพัฒนาภาคชนบทในปี พ.ศ. 2507 นิซอพ และแอนเดอร์สัน ได้วิเคราะห์ กรณีศึกษาของโครงการพัฒนาหมู่บ้านจำนวน 200 โครงการ พบว่า ส่วนใหญ่ประสบผลล้มเหลวเพราะละเลยต่อปัจจัยต่างๆ ในท้องถิ่นอันนำไปสู่อุปสรรคในการยอมรับนวัตกรรมต่างๆยุทธวิธีการพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้านชาวบ้านได้พิจารณาถึงรูปแบบต่างๆของประเพณีและวัฒนธรรม อันได้แก่ ระบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม ภาวะผู้นำและบทบาทหน้าที่แบบดั้งเดิม องค์กรท้องถิ่นและแนวทางการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยี ตลอดจนระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม

จากบทเรียนกาพัฒนาที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นปัญหาของแนวทางการพัฒนาที่มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันหลายฝ่ายได้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากเหง้าที่สำคัญซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ อาทิ

1. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น เช่น การทำไม้กวาดดอกหญ้า การทำมิด การส่งเสริมอาชีพจากสมุนไพร เป็นต้น
2. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างเสริมสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น เช่น การนวดแผนไทย การดูแลสุขภาพด้วยเกษตรธาตุ 4 เป็นต้น
3. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างความสามัคคีและกระบวนกรมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ เป็นต้น
4. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวของท่าข้าม ตลาดบางหลวง ร.ศ.122 ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง เป็นต้น
5. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เช่นการใช้วัสดุธรรมชาติแทนถุงพลาสติก พื้บวชป่า เป็นต้น
6. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกรอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การอนุรักษ์เครื่องดนตรีไทย โบราณ กรแต่งกายของคนท้องถิ่นต่างๆ
7. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาเทคโนโลยีชุมชน เช่น การสร้างเครื่องมือสีข้าวแบบชาวบ้าน
8. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนกรผลิตสินค้า เช่น สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

9. การขู่มีปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาเสพติด เช่น การห่อข้าวสารซี๊เจ้าแจ้วข้าวตำรวม เป็นต้น

ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นทรัพยากรปัญญาที่สำคัญ ไม่เพียงเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง แต่ยังเป็นทุนที่พร้อมจะแปรสภาพเป็นทุนอย่างอื่น อาทิ ทุนอุตสาหกรรมเพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ ทุนทางวัฒนธรรมในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ทุนทางสังคมที่สร้างความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมอย่างสมานสามัคคี จึงสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติในระดับต่างๆ ไปสู่ความก้าวหน้าบนรากเหง้าของท้องถิ่น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 : 50-51)

2.1.2 การดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach)

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) การดำรงชีพเป็นระบบที่สามารถแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของระบบย่อย 2 ระบบ ระหว่างระบบสังคมมนุษย์กับระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งอธิบายตามแนวความคิดเชิงมานุษยนิเวศวิทยา (Human Ecology) ว่าเป็นองค์ประกอบของ 2 ระบบย่อย คือ ระบบนิเวศน์ (Ecosystem) และระบบสังคมมนุษย์ (Human Social System) ความสัมพันธ์ของทั้งสองระบบนี้ จะเป็นลักษณะระบบย่อยกึ่งอิสระ (Semi-Autonomous) ที่มีการกระทำต่อกันขององค์ประกอบต่างๆ ภายในระบบเอง ในขณะที่เดียวกันระบบทั้งสองนี้มีความเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อกันด้วย กล่าวคือ เมื่อระบบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอีกระบบจะได้รับผลกระทบไปด้วย (สมยศ พุ่มพัว, 2541) ซึ่งสามารถอธิบายได้อีกนัยหนึ่งคือ แนวความคิดระบบนิเวศชุมชน (Community Ecosystem) ที่อาจจะกล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เป็นชุมชนกับทรัพยากรโดยที่มนุษย์ใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมในการสร้างเป็นวิถีชีวิต ในขณะที่ถูกถ่ายทอดออกมาสู่รุ่นหลังต่อไปอย่างมีแบบแผนและมนุษย์สามารถถ่ายทอดมาสู่ระบบการผลิต เช่น การนำระบบการเกษตรมาใช้ในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อการผลิต ในขณะเดียวกันระบบการผลิตนี้เองได้หล่อหลอมเป็นวิถีชีวิตให้แก่ชุมชนด้วย จนกลายเป็นแบบแผนการปฏิบัติและวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังต่อไปโดยผ่านการศึกษารียนรู้ การจะทำความเข้าใจการทำเกษตรและระบบการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นการสนับสนุนโอกาสในการปรับปรุงเพื่อลดความยากจน การทำความเข้าใจ การดำรงชีพอย่างยั่งยืนอาศัยแนวความคิดหลักสามประการที่จะแบ่งออกได้เป็น 6 ประการ

1) คนเป็นสำคัญ (People-Centered) ซึ่งเริ่มจากการวิเคราะห์ถึงการดำรงชีวิตของเกษตรกรและวิธีการเปลี่ยนแปลง เมื่อเวลาผ่านไปผลกระทบจากการเปลี่ยนนโยบาย การจัดองค์กรที่เกิดกับคน การถือครองทรัพย์สินและมิติของความยากจน การทำงานเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย เน้นความสำคัญของอิทธิพลด้านนโยบายและการจัดการสถาบันที่เกี่ยวกับวาระของความยากจน ทำหน้าที่สนับสนุนคนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีวิต ซึ่งเชื่อว่าความยากจนจะลดลง หากการสนับสนุนจากภายนอกทำงานอย่างสอดคล้องกับแนวทางของวิถีการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมทางสังคมและความสามารถของคนในชุมชนเพื่อการปรับใช้ในแต่ละท้องถิ่น

2) ความเป็นองค์รวม (Holistic) ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันไม่แยกส่วนตามลักษณะทางภูมิศาสตร์และกลุ่มสังคม สำคัญในอิทธิพลหลากหลายที่มีต่อมนุษย์ ค้นหาและทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลเหล่านี้ รวมถึงผลกระทบที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตและสำนึกในหน้าที่ที่หลากหลาย ยอมรับวิถีที่หลากหลายในการดำรงชีวิต ตลอดจนค้นหาเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่หลากหลายของการดำรงชีวิต

3) ความเป็นพลวัต (Dynamic) ค้นหาเพื่อทำความเข้าใจและการเรียนรู้ จากการเปลี่ยนแปลงซึ่งสามารถสนับสนุนผลทางบวกและบรรเทาผลทางลบที่จะเกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอก

4) การสร้างความเข้มแข็ง (Building on Strengths) หลักการที่สำคัญคือ การเริ่มวิเคราะห์ความเข้มแข็งมากกว่าความต้องการ

5) มีการเชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro-micro Links) แนวทางการศึกษา การดำรงชีพอย่างยั่งยืน ต้องการที่จะเป็นจุดเชื่อมต่อว่างระหว่างระดับนโยบายสถาบันกับระดับชุมชนและรายบุคคล

6) มีความยั่งยืน (Sustainability) เป็นการประเมินความยั่งยืนจาก 4 องค์ประกอบหลัก คือ สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและสถาบัน โดยแนวคิดนี้มีกรอบการทำงาน 5 ประการที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีพของเกษตรกร

1. องค์ประกอบด้านบริบทของความอ่อนแอและไม่แน่นอน (Vulnerability Context) เป็นภาวะที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อทรัพย์สินและผลลัพธ์จาก การดำรงชีพได้แก่ภาวะที่เกิดผลกระทบอย่างทันทีทันใดและรุนแรง (Shocks) ส่งผลเสียหายต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะในองค์ประกอบของทรัพย์สิน เช่น ภัยธรรมชาติ การขาดเงินใช้จ่าย ความขัดแย้งในสังคม ปัญหาด้านสุขภาพของมนุษย์ พืชสัตว์ ภาวะแนวโน้ม (Trends) ของการเคลื่อนไหวของปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพ (Livelihoods Strategies) เช่น แนวโน้มประชากร ทรัพยากร เศรษฐกิจ นโยบาย รัฐบาล เทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล (Seasonality) ได้แก่ วัฏจักรต่างๆ เช่น วัฏจักรราคา ผลผลิต สุขภาพ โอกาสการจ้างงาน เป็นต้น

2) ทรัพย์สินสำหรับการดำรงชีพ (Livelihoods Assets) เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญหรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นต้นทุนที่เกษตรกรนำมาใช้ในกระบวนการดำรงชีพ (Livelihoods Process) ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเกิดผลลัพธ์มีผลต่อโอกาสการเลือกวิถีการดำรงชีพได้รับอิทธิพลโดยตรงจากบริบทของความอ่อนแอและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง สถาบัน ทรัพย์สินที่สำคัญมี 5 ประเภท ได้แก่

- ทุนมนุษย์ (Human Capital-H) หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถด้านแรงงาน คุณภาพแรงงาน ศักยภาพการเป็นผู้นำและความมีความสุขภาพดี ซึ่งมีส่วนช่วยให้คนสามารถดำเนินยุทธศาสตร์การดำรงชีพและบรรลุผลเป้าประสงค์ในการดำรงชีพได้

- **ทุนธรรมชาติ (Natural Capital-N)** หมายถึง แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพ โดยปกติแล้วการดำรงชีพในชนบทขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรและบริการต่าง ๆ (อาทิ ที่ดิน น้ำ ป่า คุณภาพอากาศ การป้องกันการพังทลายของดิน ระดับและอัตราการเปลี่ยนแปลงของความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ) เป็นที่ทราบกันดีว่าทรัพยากรธรรมชาติที่คนจน ในชนบทใช้ส่วนหนึ่งเป็นทรัพยากรร่วม (Common Properties) ทั้งนี้เนื่องจากคนเหล่านี้ไม่สามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรภายใต้กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่มีอยู่ได้อย่างพอเพียงและทั้งหมด ทุนทางธรรมชาติเป็นทั้งแหล่งที่มาของการดำรงชีพและบริบทของความเปราะบาง ทุนทางธรรมชาติในสภาวะปกติ นั้นช่วยสนับสนุนทุนหรือทรัพยากรมนุษย์โดยเป็นทั้งแหล่งอาหารและช่วยเพิ่มพูนสุขภาพ

- **ทุนการเงิน (Financial Capital-F)** หมายถึง เงินทุนที่แต่ละคนใช้เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ของการดำรงชีพ ซึ่งประกอบด้วยเงินตราหรือเงินสะสมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และเงินไหลเวียนหรืออาจจะเป็นทรัพยากรอื่น ๆ ที่ช่วยให้สามารถประยุกต์ใช้กับยุทธศาสตร์ การดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ทุนทางการเงินอาจเป็นได้ทั้งทรัพย์สิน สมบัติและทุนสะสมอื่น ๆ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงเป็นตัวเงินได้ ซึ่งมีความยืดหยุ่นที่สุดเพราะสามารถแปลงสภาพเป็นทุนประเภทอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลายและใช้ในการบรรลุเป้าประสงค์ในการดำรงชีพได้โดยตรง

- **ทุนกายภาพ (Physical Capital-P)** หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานและสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งถือเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ช่วยสนับสนุนให้การดำรงชีพเป็นไปได้ด้วยดี เช่น ความมั่นคงทางด้านที่อยู่อาศัย การคมนาคมและระบบสื่อสาร เป็นต้น

- **ทุนสังคม (Social Capital-S)** ความหมายของทุนสังคมถูกนิยาม ในลักษณะที่แตกต่างและหลากหลาย ภายใต้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ทุนทางสังคมมักจะหมายถึง ทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมที่สมาชิกนำมาใช้สนับสนุนในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ ซึ่งได้แก่ กลุ่ม เครือข่าย ประชาสังคม การเป็นสมาชิก ความสัมพันธ์ หน้าที่ ในสังคมและภาวะการณ์เป็นผู้นำ ซึ่งจะช่วยเพิ่มความไว้วางใจและพลังความสามารถในการร่วมมือกันในสังคม

3. การแปรเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming Structures and Processes) เป็นองค์ประกอบที่มีผลกระทบโดยตรงต่อความอ่อนแอในกระบวนการและส่งผลต่อการเลือกวิถีการดำรงชีพมีส่วนประกอบย่อย 2 ส่วนคือ

- **โครงสร้าง (Structures)** มี 2 ระดับคือ ระดับสาธารณะและระดับเอกชน เช่น รัฐบาล องค์กร ประชาสังคม

- **กระบวนการ (Processes)** หมายถึง การขับเคลื่อนของโครงสร้างต่าง ๆ เช่น นโยบาย กฎหมาย ข้อกำหนดของสถาบันในระดับต่าง ๆ และวัฒนธรรมที่เหมาะสม ความสามารถในการ

ใช้ทุนต่าง ๆ เพื่อแปรเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์ในวิถีการดำรงชีพภายใต้โครงสร้างและกระบวนการที่เป็นอยู่ เหล่านี้จะช่วยให้ไปสู่เป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น

4. ยุทธวิธีการดำรงชีพ (Livelihoods Strategies) เป็นทางเลือกหรือโอกาสที่ชาวชนบทใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะมีลักษณะของความหลากหลาย (Diversity) ตามลักษณะพื้นที่ที่ถือครอง ภูมิประเทศและช่วงเวลาเป็นลักษณะที่เคลื่อนไหว (Dynamic) กระจายหลายสถานที่ (Straddling) และมีความเชื่อมโยงกัน (Linkage)

5. ผลลัพธ์ของการดำรงชีพ (Livelihood Outcomes) เป็นผลที่เกิดจากการเลือกวิถีหรือยุทธวิธีในการดำรงชีพซึ่งแสดงออกถึงผลของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีรายได้เพิ่มขึ้น (More Income) ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Increased Well-being) การลดความอ่อนแอ (Reduced Vulnerability) การเพิ่มความมั่นคงทางด้านอาหาร (Improved Food Security) และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (Sustainable Use of Natural Resources)

ความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่าง ๆ ทั้ง 5 องค์ประกอบดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าหากพิจารณาจากรูปแบบการพัฒนาในประเทศไทยโดยเริ่มต้นจากการแปรเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming Structures & Processes) คือมองจากระดับนโยบาย ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับแนวทางการพัฒนาด้วยการปรับโครงสร้างการบริหาร การปรับเปลี่ยนนโยบาย ระเบียบวิธีปฏิบัติ ซึ่งผลจากการดำเนินนโยบายในแต่ละช่วงของการเปลี่ยนแปลงจะส่งผลทั้งทางบวกและลบต่อการดำรงชีพ โดยแสดงออกมาจากบริบทความอ่อนแอและความไม่แน่นอน (Vulnerability Context) ที่เกิดขึ้นในส่วนของความอ่อนแอบางประเด็นเป็นผลมาจากนโยบายโดยตรงในขณะที่บางประเด็นเป็นผลทางอ้อมผลที่เกิดขึ้นนี้ นำไปสู่ความกระทบกระเทือนสถานะของทรัพย์สิน ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำมาใช้ในการกำหนดกลยุทธ์การดำรงชีพตามโอกาสและศักยภาพที่แต่ละคนมี ผลของการเลือกวิถีการดำรงชีพจะส่งผลกระทบต่อระดับผลลัพธ์ (Outcomes) และผลลัพธ์ต่าง ๆ จะย้อนกลับไปสู่สถานะของทรัพย์สินเป็นวงจรที่ขับเคลื่อนต่อไปอย่างต่อเนื่อง (สำราญ สระอุณ, 2544)

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยของ ยศ สันตสมบัติ (2550 : 115-118) ได้สังเคราะห์ภาพรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน โดยยกตัวอย่างในเรื่องของ ระบบการผลิต และการทำสวนเมือง ระบบเหมืองฝาย และป่าชุมชน ซึ่งตัวอย่างของระบบการผลิตและ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ การผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในการจัดการความขัดแย้งภายในและระหว่างชุมชน การปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

และสังคมของยุคสมัย ด้วยการปรับภูมิปัญญาเดิมให้สอดคล้องกับความต้องการใหม่ ๆ ตลอดจนการรับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการปรับประยุกต์ระบบการผลิตและวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับ บริบททางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ยกได้กล่าวอีกว่า การทำความเข้าใจระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนมีอาจใช้มุมมองแบบหยุดนิ่งได้ แต่ต้องอาศัยมุมมองในลักษณะที่เป็นองค์รวม และเน้นการทำความเข้าใจ กับพลวัตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติท่ามกลางเงื่อนไขเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ดังนั้น ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของกลุ่มชนต่าง ๆ จึงเป็นระบบที่เคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในแง่ของการผลิตซ้ำจารีตประเพณีวิถีปฏิบัติเดิม และการผลิตใหม่ของระบบการจัดการเพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม การประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชนและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จึงต้องพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมถึงเงื่อนไขและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างกับชุมชนกับทรัพยากร และชุมชนกับสังคมภายนอกอย่างรอบด้านและเป็นพลวัต ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจกับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น จึงต้องเริ่มต้นด้วยกรอบคิดหลักอย่างน้อย 5 ประการ คือ

1. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจการเมืองและระบบนิเวศ ซึ่งเป็นการมองถึงการปรับตัวด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอก ระดับมหภาคในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและระบบนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะเป็นศูนย์รวมมากขึ้น ซึ่งแนวคิดนี้นอกจากจะช่วยให้มองเห็นถึงความสัมพันธ์ของการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอกแล้ว ยังช่วยชี้ให้เห็นถึงทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

2. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากมิติวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน การมองในมิติวัฒนธรรมนี้เน้นการทำความเข้าใจกับวิถีคิดของชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม ว่ามีความหลากหลาย ลึกซึ้ง ซับซ้อนและมีรากเหง้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน และการมองในมิติวัฒนธรรมยังทำให้เรามองเห็นความเชื่อบางประการของชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ ในบริบทของประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับและจารีตประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม อุดมการณ์อำนาจในรูปของความเชื่อดังกล่าวมีการผลิตซ้ำผ่านสมาชิกของชุมชนรุ่นแล้วรุ่นเล่า ทั้งมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นการนำเอาความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำเป็นพลังในการต่อต้านสัมปทานป่าไม้ เป็นต้น

3. การมองระบบการจัดการทรัพยากรว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง “กรรมสิทธิ์” ตามระบบกฎหมายตะวันตก ที่มองทรัพยากรเป็นเสมือน “สินค้า” ที่สามารถซื้อขาย และเจ้าของมีอำนาจเด็ดขาดในการใช้ตามความพอใจ หากแต่ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากร ซึ่งตั้งอยู่บนหลักของ “สิทธิการใช้” (use’s right) และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน ซึ่งระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมและ ได้รับการรับรองจากระบบกฎหมายโบราณ เช่น มังรายศาสตร์ เป็นต้น แต่เมื่อรัฐไทยรับเอาระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายตะวันตกและระบบการจัดการแบบรวมศูนย์มาใช้ ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐก็ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนจึงมีความลึกลับและกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งและแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบัน

4. การมองระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม (social movement) ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนานหรือ อาจจะเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่อันเป็นผลมาจากการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอก ซึ่งบ่อยครั้งระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะขบวนการทางสังคมมิได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงชุมชนเดียว เท่านั้น หากแต่เป็นการรวมตัวกันหลายๆชุมชนในลักษณะของ “เครือข่าย” เช่น เครือข่ายของชุมชนลุ่มน้ำเดียวกัน หรือชุมชนที่ใช้ป่าผืนเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจึงเป็นขบวนการทางสังคมทั้งระดับชุมชน และเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง จึงเป็นไปเพื่อพิทักษ์กรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนและเพื่อทำการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

5. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในบริบทของการพัฒนาชนบท และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมจารีต ประเพณีอันหลากหลายของชุมชนชนบท และยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมๆกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรตามทัศนะของหลายท่านที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หมายถึงความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับกับระบบนิเวศ หรือทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ โดยผสมกลมกลืนระหว่างวิถีชีวิตและระบบการผลิตของมนุษย์อย่างสอดคล้อง

ศิริกุล สันติชาติ (2536 : 261-263) ซึ่งได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และได้พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ นั้นบางอย่างสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี บางอย่างต้องนำมาปรับให้เหมาะสม เช่น ภูมิปัญญาเครื่องประดิษฐ์คิดค้น การทำมาหากิน การทำอาหาร ลดการซื้อสินค้าจากตลาด หรือนำเข้าจากต่างประเทศ ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย เป็นการส่งเสริมให้และเน้นให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการคิดสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้

เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาไทยในหลายเรื่องมีการคำนึงถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

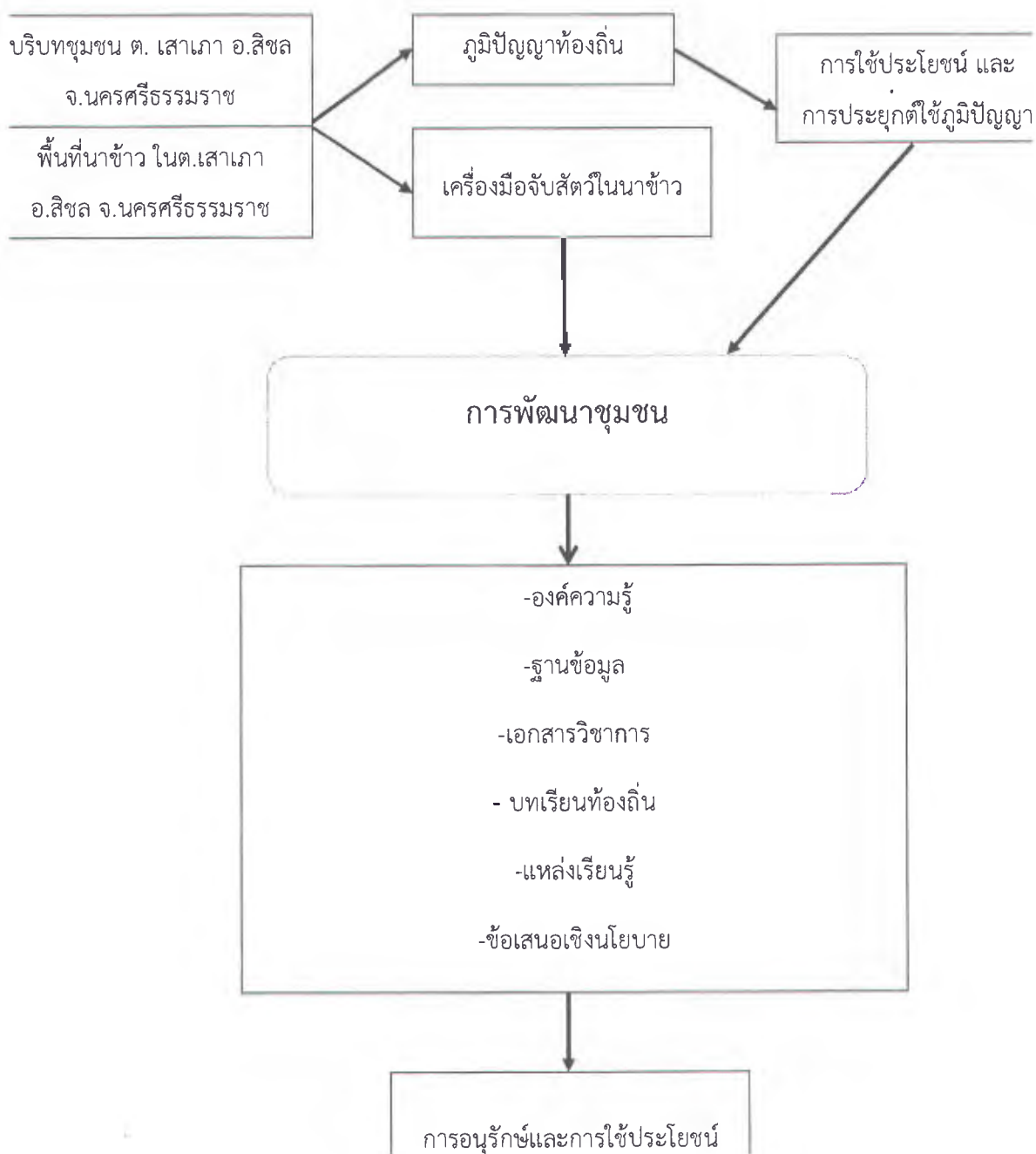
ภาชิต ชนะบุญ (2553) ศึกษาการบริหารจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่เทศบาล ตำบลรางกระทุ่ม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษา พบว่า การบริหารจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในแต่ละด้าน ได้แก่ 1) ด้านการค้นหาความรู้ตามบริบทของชุมชนที่เป็นท้องถิ่นนิยมมีการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำ โดยมีแหล่งความรู้สำคัญอยู่ที่คนที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้ และมีองค์ความรู้ที่สำคัญ คือ การทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ สำหรับทรัพยากรที่ใช้ในการค้นหาความรู้ ได้แก่ การใช้สิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น บุคคลและงบประมาณจากประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2) ด้านการสร้างความรู้ มีวิธีการสร้างความรู้ที่ได้จากการจัดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การเล่าเรื่องแบบไม่เป็นทางการ การจัดเวทีชาวบ้าน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ซึ่งจะได้เป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเก็บไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา 3) ด้านการจัดเก็บความรู้ มีวิธีการได้แก่ การบันทึกเล่าเรื่อง จัดเก็บเป็นสารบัญหหมวดหมู่เรียงลำดับตามความสำคัญ จำแนกตามการใช้งานและตามแบบที่ชาวบ้านนิยมใช้ 4) ด้านการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ การถ่ายทอดด้วยวิธีการเล่าเรื่อง เล่าปากต่อปาก ตัวต่อตัว การนั่งคุยแบบไม่เป็นทางการระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและมีผู้ฟังเป็นผู้ที่สนใจรับฟังความรู้ไปพร้อมๆ กับการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชำนาญ และ 5) ด้านการใช้ประโยชน์ความรู้ ใช้เพื่อการส่งเสริมอาชีพและประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของประชาชน และจัดให้มีแผนการใช้ประโยชน์ความรู้เพื่อให้เกิดการต่อยอดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำยุทธศาสตร์ การพัฒนาการบริหารจัดการความรู้

การศึกษาและรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานวิจัยโดยส่วนใหญ่ เป็นการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำ และเป็นการรวบรวมไว้ซึ่งเครื่องมือจับสัตว์น้ำในพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญในการศึกษา การรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวตามบริบทของพื้นที่ภาคใต้

2.3 กรอบแนวคิดของการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี รวมถึงเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นนั้น ผู้วิจัยสามารถนำมาประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัย เรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้ ผู้วิจัยมี วิธีการดำเนินการ ดังนี้

3.1 วิธีวิทยาการวิจัย

โครงการการวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทางสังคมวิทยาประสานกับการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์สังคม-เศรษฐกิจ (Socio-Economic Historical Approach) และใช้วิธีการวิจัยหลายวิธีการร่วมกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับตอบคำถามของการวิจัย ได้แก่ การใช้เทคนิคในการสัมภาษณ์ ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interviews) และการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เปิดโอกาสให้ชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วม โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย

ผู้วิจัยจะกำหนดศึกษาบริเวณพื้นที่ในชุมชนตำบลเสาเกา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

2. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างใช้ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้แบ่ง ออกเป็น 3 กลุ่ม

1. ประชาชนชาวบ้านผู้คิดค้นและสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ในตำบลเสาเกา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 20 คน โดยคณะผู้วิจัยอาศัยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive selection)

2. กลุ่มชาวบ้านที่ยังใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวในตำบลเสาภา อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบัน จำนวน 20 คน โดยคณะผู้วิจัยอาศัยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive selection)

3. ตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง หรือ ผู้อนุรักษ์ภูมิปัญญา ในตำบลเสาภา อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 10 คน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำระเบียบวิธีวิจัยโดยอาศัยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive selection)

3. ขอบด้านเนื้อหา

เนื้อหาการศึกษา ประกอบด้วย

1. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งในด้านของประเภท รูปแบบ วิธีการทำ

2. ศึกษากระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์ รวมถึงการถ่ายทอด การอนุรักษ์ สืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับบทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอด ภูมิปัญญา ด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ตลอดจนการผลักดันเชิงการอนุรักษ์ร่วมกันของชาวชุมชนในจังหวัดนครศรีธรรมราชอย่างยั่งยืน เพื่อใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพสืบไป

3.3 กระบวนการจัดเก็บ กระทำ และวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยภาคสนามที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงสำรวจ แบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างในชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว จากหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ภาพถ่าย

2. จัดทำเวทีชาวบ้าน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเป็นการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับบริบทประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว เบื้องต้น

3. วิเคราะห์และจำแนกชนิดและจำนวนของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว เพื่อเตรียมพร้อมเก็บข้อมูลทุกด้านเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

4. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ครอบคลุมทุกด้าน ประกอบด้วย ประเภท ลักษณะเนื้อหา การประดิษฐ์คิดค้น ลักษณะของภูมิปัญญา กระบวนการผลิตภูมิ

ปัญหา การประยุกต์ใช้ ประโยชน์ การสืบทอด เป็นต้น โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้แบบสอบถาม แบบสำรวจ การสังเกต การลงมือทำเองของนักวิจัยบางส่วน บันทึกภาพ เป็นต้น จากปราชญ์ชาวบ้านผู้คิดค้น ประยุกต์ใช้ และสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 20 คน จากกลุ่มชาวบ้านที่ยังใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ในอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ปัจจุบัน จำนวน 40 คน จากตัวแทนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง หรือ หน่วยงานส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ในจังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 10 คน (รวมประชากรที่ศึกษาทั้งสิ้น 70 ราย)

5. นำข้อมูลที่ได้มาจากข้อ 1,2,3 และ 4 มาวิเคราะห์จัดข้อมูลให้เป็นระบบ
6. เปิดเวทีสัมมนาระหว่างประชาชน ปราชญ์ท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้สนใจ และนักวิชาการที่เกี่ยวข้องอันเป็นบุคคลที่ได้รับข้อมูลตามข้อ 4 จำนวน 3 ครั้ง
7. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเวทีสัมมนาตามข้อ 6
8. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมด
9. นำข้อมูลที่ได้ตามข้อ 8 มาจัดระบบทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ อภิปรายผล สรุปผลการดำเนินการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ จัดทำเป็นรูปเล่มเสนอต่อแหล่งทุน ผู้สนใจ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักการเมืองท้องถิ่น และหน่วยงานอนุรักษ์ นักศึกษา ฯลฯ จำนวนกว่า 1,000 เล่ม
10. ถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย และต่อสาธารณชน

บทที่ 4

พลวัตชุมชนตำบลเสาเถา อำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพลวัตชุมชนตำบลเสาเถา อำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจถึงบริบท พลวัตทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนตำบลเสาเถา อำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเป็นข้อมูลรากฐานเบื้องต้นในค้นคว้าด้าน ภูมิปัญญาเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวรวมถึงกระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวชุมชนเสาเถา อำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช อันจะกล่าวถึงในบทต่อไป

4.1. พลวัตเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเสาเถา ตำบลเสาเถา อำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติชุมชน

เนื่องจากชุมชนเสาเถา มีพื้นที่ส่วนหนึ่งติดชายทะเล การคมนาคมใช้เรือเป็นหลัก ในสมัยนั้นได้มีเรือสำเภานขนาดใหญ่อัปปางนอกชายฝั่ง และคลื่น ได้ซัดเอาเสากระโดงเรือสำเภามาเกยตื้นบริเวณชายหาดเสาเถา ชาวบ้านจึงได้เรียกชื่อชุมชนบริเวณนั้นว่าบ้าน “สำเภา” นาน ๆ เข้าคำว่าสำเภากลายเป็นเสาเถา บ้านเสาเถามีพัฒนาการมาอย่างยาวนานเคยเป็นแหล่งค้าขาย ส่งสินค้าบริเวณปากน้ำท่าหมาก การเดินเรือโดยสาร และพิธีกรรมการลากพระ ชักพระของอำเภอลือชัย ก็เกิดจากที่นี่ เป็นแหล่งเศรษฐกิจการค้าของพ่อค้าชาวจีน และบริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ในส่วนที่ไม่ติดทะเลนั้นชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ชุมชนเสาเถา อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอลือชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช ประมาณ 5 กิโลเมตรอยู่ห่างจากจังหวัดนครศรีธรรมราชทางตอนเหนือประมาณ 60 กิโลเมตร

ชุมชนเสาเถา เป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุไม่น้อยกว่า 200 ปี วิถีชีวิตในยุคนี้เรียบง่ายและผูกพันอยู่กับธรรมชาติ บ้านเรือนจัดสร้างแบบง่าย ๆ จากวัสดุประเภท ไม้ไผ่ ไม้หมาก ไม้มะพร้าว มุงด้วยหญ้าคา หลังคาจากจากใบมะพร้าว หรือใบต้นสาคุ หรือใบไม้ที่อยู่ในท้องถิ่นแต่ละครัวเรือนจะทำการผลิตเพื่อบริโภคด้วยตนเอง ในสมัยนั้นการถางพื้นที่ป่าไม้ใช้แรงงานคนในการตัดโค่น มีเลื่อยมือ ขวาน เป็นเครื่องมือ และใช้จอบเพื่อทำการขุดพื้นที่ปลูกข้าว โดยชาวบ้านจะบุกเบิกและอาศัยอยู่ในพื้นที่ราบริมน้ำ ลำคลอง เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำนา ปลูกข้าว และสัญจรไปมาทางเรือ ติดต่อกับชุมชนอื่น หรือติดต่อกับชายในระบอบตลาด การบุกเบิกนั้นชาวบ้านมักจะทำการบุกเบิกด้วยกันในหมู่ญาติพี่น้อง จึงเป็นผลทำให้ที่ดินทำกินแบ่งออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อยการบุกเบิกที่ดินทำกินในสมัยก่อนนั้นคนในชุมชนรับรู้กันเองว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินแปลงนั้น ๆ โดยยึดถือว่าการได้ลากถาง ได้ทำการเพาะปลูก ที่ดินเป็นของผู้นั้น การผลิตต้องพึ่งพาธรรมชาติและเทคโนโลยีการผลิต

อย่างง่าย ๆ จึงทำให้ผลผลิตในแต่ละปีมักไม่เพียงพอต่อการบริโภค โดยเฉพาะในปีที่ประสบภัยธรรมชาติ ในการผลิตข้าวแต่ละครั้งเรื่อนนั้นจะใช้แรงงานของสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลัก รวมทั้งการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชน

ภาพที่ 1 ป้ายชุมชนเสาเกา อ.สีชล จ.นครศรีธรรมราช
ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2558)

แผนที่จังหวัดนครศรีธรรมราช
(Nakhon Si Thammarat)

แผนภาพที่ 2 พื้นที่ศึกษาอำเภอสีชล
ที่มา : <http://www.panteethai.com>

พลวัตเศรษฐกิจและสังคม

พื้นที่ชุมชนเสาเภา ตำบลเสาเภา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตรอบลุ่มมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านหลายสาย อาทิ แม่น้ำท่าพน แม่น้ำท่าหิน แม่น้ำคลองท่าเขียว แม่น้ำคลองอด คลองกง เป็นต้น ซึ่งเชื่อมต่อกันและไหลมาจากภูเขาหลวงลงสู่ทะเลในพื้นที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความอุดมสมบูรณ์อยู่บนพื้นที่ที่ส่วนหนึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมมาก พื้นที่หนึ่ง การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้เห็นพลวัตพลวัตเศรษฐกิจและสังคม โดยผู้วิจัยได้แบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

- 1) สภาพสังคมและเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2500)
- 2) การเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ (ก่อน พ.ศ. 2500-2527)
- 3) ยุคการผลิตเชิงพาณิชย์เข้มข้น (พ.ศ. 2530-2557) (หัตถาหารสวน หาดอุตสาหกรรม)

1) สภาพเศรษฐกิจและสังคมแบบดั้งเดิม (ก่อน พ.ศ. 2500)

ชุมชนเสาเภา เป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุไม่น้อยกว่า 200 ปี วิถีชีวิตในยุคนี้เรียบง่ายและผูกพันอยู่กับธรรมชาติ บ้านเรือนจัดสร้างแบบง่าย ๆ จากวัสดุประเภท ไม้ไผ่ ไม้หมาก ไม้มะพร้าว มุงด้วยหญ้าคา หลังคาจากจากใบมะพร้าว หรือใบต้นสาคุ หรือใบไม้ที่อยู่ในท้องถิ่น แต่ละครั้วเรือนจะทำการผลิตเพื่อบริโภคด้วยตนเอง ในสมัยนั้นการถางพื้นที่ป่าไม้ใช้แรงงานคนในการตัดโค่น มีเลื่อยมือ ขวาน เป็นเครื่องมือ และใช้จอบเพื่อทำการขุดพื้นที่ปลูกข้าว โดยชาวบ้านจะบุกเบิกและอาศัยอยู่ในพื้นที่ราบริมน้ำ ลำคลอง เพื่อง่ายต่อการทำนา ปลูกข้าว และสัญจรไปมาทางเรือ ติดต่อกับชุมชนอื่น หรือติดต่อค้าขายในระบบตลาด การบุกเบิกนั้นชาวบ้านมักจะทำการบุกเบิกด้วยกันในหมู่ญาติพี่น้อง จึงเป็นผลทำให้ที่ดินทำกินแบ่งออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย การบุกเบิกที่ดินทำกินในสมัยก่อนนั้นคนในชุมชนรับรู้กันเองว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินแปลงนั้น ๆ โดยยึดถือว่าการได้ตากถาง ได้ทำการเพาะปลูก ที่ดินเป็นของผู้นั้น การผลิตต้องพึ่งพาธรรมชาติและเทคโนโลยีการผลิตอย่างง่าย ๆ จึงทำให้ผลผลิตในแต่ละปีมักไม่เพียงพอต่อการบริโภค โดยเฉพาะในปีที่ประสบภัยธรรมชาติ ในการผลิตข้าวแต่ละครั้วเรือนนั้นจะใช้แรงงานของสมาชิกในครั้วเรือนเป็นหลัก รวมทั้งการแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชน

“ชุมชนเสาเภา เป็นชุมชนเก่าแก่อายุประมาณ 200 กว่าปี มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่กับธรรมชาติ สร้างบ้านเรือนแบบง่าย ๆ มุงหลังคาด้วยหญ้าคา ใบจากต้นสาคุ และใบไม้ที่อยู่ในท้องถิ่น ชาวบ้านที่อยู่ใกล้กับริมน้ำก็จะมีการทำนา ปลูกข้าว และมีการค้าขายทางเรือกับชุมชนอื่น และติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นแบบตลาด และได้ทำการบุกเบิกตากถางที่ดินเพื่อขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก การผลิตข้าวปลาอาหารไว้สำหรับบริโภคและทำการค้าขายกันระหว่างชุมชนของเรา

เองและชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนกัน และมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน รู้จักการมีน้ำใจกันในชุมชน” (พระครูวิธานสังขกิจ, สัมภาษณ์วันที่ 12 ธันวาคม 2558)

พระครูวิธานสังขกิจ เล่าให้ฟังอีกว่า พื้นที่ตรงนี้มีอายุประมาณ 200 กว่าปี มาแล้วซึ่งเป็นป่าทึบ ส่วนมากชาวบ้านจะไปหาของป่าเพื่อนำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันและเป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ มีการสร้างบ้านเรือนขึ้นมาเป็นหมู่ญาติพี่น้อง ใช้ช่องทางเรือในการทำการค้าขายระหว่างชุมชนอื่น และทำการบุกเบิกถากถางที่ดิน เพื่อขยายไว้ทำการผลิต ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ ปลูกผักไว้บริโภคและนำไปจำหน่ายค้าขายต่างชุมชนอื่นได้ ชาวบ้านมักจะทำการบุกเบิกด้วยกันในหมู่ญาติพี่น้อง จึงเป็นผลทำให้ที่ดินทำกินแบ่งออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย ในเวลาทำการผลิตต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติและเทคโนโลยีเพื่อทำให้การผลิตมีความอุดมสมบูรณ์และได้ผลผลิตที่ปลอดภัย

ลักษณะการผลิตแบบยังชีพนี้ จำนวนแรงงานในครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำรงชีพและการสะสมทุน ทั้งนี้เพราะครัวเรือนที่มีแรงงานจำนวนมากเท่านั้นจึงจะสามารถสะสมที่นาและอาหารได้มาก ชาวบ้านจะใช้พื้นที่นาปลูกข้าว และพื้นที่ตอนที่น้ำท่วมไม่ถึงบริเวณที่ตั้งเดียวกับบ้านพักอาศัยปลูกไม้ผล เช่น ทุเรียนน้ำ มะม่วงเบา กระท้อน มังคุด ละมุด เงาะ ส้มโอ ลางสาด เป็นต้น โดยกันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้เลี้ยงสัตว์เช่น โค กระบือ แต่แต่ละครัวเรือนจะทำการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคและใช้แรงงาน

“แต่ก่อนบรรพบุรุษปู่ ย่า ตา ยาย รุ่นพ่อ แม่เราจะเลี้ยงวัว ควาย เป็นจำนวนมาก บางคนมีเป็นฝูงเป็นห้าสิบ เป็นร้อยตัว เลี้ยงแบบปล่อยในนายนามไม่มีการปลูกข้าว หรือไม่ก็ปล่อยให้ไปปรกเลย ไม่ต้องไปดูแลมันมาก แต่บางทีก็ถูกโจรลักเหมือนกัน ต้องเฝ้าให้ตี และหากถูกลักขโมยไปต้องไปตามเองถึงบ้านโจร หรือไม่ก็แจ้งนายบ้าน ผู้ใหญ่ กำนัน หรือไม่ก็แจ้งนาย (ตำรวจ) การลักของโจรนั้นโจรก็จะบอกก่อนว่าจะมาลักควาย ลักวัววันไหน เราต้องเฝ้าตี ๆ ถ้าลักไปได้ ก็ต้องไปไถ่จากโจรมาเอง ต้องเสียให้โจร ไม่ใช่โจรเสียให้เรา ถ้าไม่เสียโจรก็ไม่ให้กลับ” (จำรัส เพ็ชรทับ, สัมภาษณ์วันที่ 15 มกราคม 2559)

ชาวบ้านเสาเกา บางส่วนจะมีอาชีพพิเศษ คือ การเป็นพ่อค้าวัว ควาย บางครั้งไปขายถึงต่างประเทศและต่างจังหวัดในประเทศไทย รายได้จากการค้าขายสัตว์เหล่านี้จะเป็นทุนเพื่อการบุกเบิกปรับปรุงที่นา และเป็นรายได้สำหรับซื้อหรือแลกเปลี่ยนข้าวในครัวเรือนที่ไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค ผลผลิตข้าวของชาวชุมชนเสาเกา ในยุคนี้ไม่ได้ผลดีนัก แต่ชาวบ้านสามารถหาอาหารประเภทเนื้อสัตว์ ป่าและพืชผักต่าง ๆ จากบริเวณรอบ ๆ ชุมชนได้ตลอดทั้งปี รวมทั้งไม้ไผ่เพื่อทำเครื่องจักรสาน เทคโนโลยีเครื่องมือจับสัตว์ ไว้ใช้สอยในครัวเรือน ตลอดจนยาสมุนไพรสำหรับรักษาโรค ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนเสาเกา

ในอดีตชาวบ้านบางส่วนก็มีอาชีพการเลี้ยงวัว ควาย เพื่อหารายได้ไว้เป็นการปรับปรุงที่นา เป็นการหารายได้เพื่อแลกเปลี่ยนข้าวสารในครัวเรือน เนื่องจากผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อ

การบริโภค และในสมัยนี้การผลิตข้าวก็ได้ผลผลิตไม่ดีสักเท่าไร และชาวบ้านก็จะหาอาหารพวกสัตว์ป่า หารูปพืชผักต่าง ๆ มาจากชุมชนอื่นได้ เพื่อนำมาไว้บริโภคในครัวเรือนและชุมชนของเราเองรวมทั้งการหาไม้ไผ่ เพื่อนำมาทำเป็นเครื่องมือสิ่งจักรสาน เทคโนโลยี ไม้จับสัตว์มาบริโภคในครัวเรือน และหาสมุนไพรต่าง ๆ ไว้สำหรับเป็นยาสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านในชุมชนและชุมชนอื่น

“ในอดีตชาวบ้านชุมชนเสาเกา จะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักไว้บริโภค และได้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่อกันระหว่างชุมชนอื่น เพื่อเป็นการแบ่งปัน เอื้อเพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อกันเป็นหมู่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านและทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ สงบสุข มีความรักต่อกัน รักในวัฒนธรรมของตน อยู่ด้วยกันอย่างมีความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพการดำนา เก็บข้าวและการทำประมง และบางส่วนก็จะออกไปหาของป่ามาเก็บไว้ บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งการออกหาไม้ไผ่มาทำเป็นเครื่องมือใช้สอยในการหาของป่า การจับสัตว์ การหาสมุนไพรมาทำยารักษาโรคต่าง ๆ ให้กับชาวบ้านในชุมชนของเราได้” (คำรบ เกิดมีทรัพย์, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2559)

มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสิ่งของไม่กี่ชนิด ซึ่งเป็นสิ่งของที่ไม่สามารถหาได้ในชุมชน เช่น เกลือ โลหะ น้ำตาลทราย เสื้อผ้า ชาวบ้านส่วนใหญ่ค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นกับข้าวสาร อาหารแห้ง ปลา เนื้อสัตว์ พืชผักต่าง ๆ ที่นอกจากจะนำสิ่งของจากในเมืองมาขายแล้ว ยังเข้ามารับซื้อสิ่งของต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกันอีกด้วย เช่น การนำเนื้อสัตว์ อาหารแห้ง มาแลกกับ ข้าวสาร พืชผักต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านผูกพันแน่นแฟ้นตามระบบเครือญาติและความ เป็นชุมชนเดียวกัน มีน้ำใจต่อกันในชุมชนและเครือญาติ และมีการจัดองค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์เพื่อ จัดการการผลิตและทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน โครงสร้างอำนาจของหมู่บ้านขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือ ญาติและจารีตประเพณี

ลักษณะการผลิตแบบยังชีพนี้ จำนวนแรงงานในครัวเรือนเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการดำรงชีพ และการสะสมทุน ทั้งนี้เพราะครัวเรือนที่มีแรงงานจำนวนมากเท่านั้นจึงจะสามารถสะสมที่นาและอาหาร ได้มาก ชาวบ้านจะใช้พื้นที่นาปลูกข้าว และพื้นที่ตอนที่น้ำท่วมไม่ถึงบริเวณที่ตั้งเดียวกับบ้านพักอาศัยปลูกไม้ ผล เช่น ทุเรียนน้ำ มะม่วงเบา กระท้อน มังคุด ละมุด เงาะ ส้มโอ ลางสาด เป็นต้น โดยกันพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้ เลี้ยงสัตว์เช่น โค กระบือ แต่ละครัวเรือนจะทำการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคและใช้แรงงาน

“แต่ก่อนบรรพบุรุษปู่ ย่า ตา ยาย รุ่นพ่อ แม่เราจะเลี้ยงวัว ควาย เป็นจำนวนมาก บางคนมีเป็นฝูงเป็นห้าสิบ เป็นร้อยตัว เลี้ยงแบบปล่อยในนายามไม่มีการปลูกข้าว หรือไม่กี่ปล่อยไว้ใน ป่ารกเลย ไม่ต้องไปดูแลมันมาก แต่บางทีก็ถูกโจรลักเหมือนกัน ต้องเฝ้าให้ดี และหากถูกลักขโมยไป ต้องไปตามเองถึงบ้านโจร หรือไม่ก็แจ้งนายบ้าน ผู้ใหญ่ กำนัน หรือไม่ก็แจ้งนาย (ตำรวจ) การลักของ โจรนั้นโจรก็จะบอกก่อนว่าจะมาลักควาย ลักวัววันไหน เราต้องเฝ้าดี ๆ ถ้าลักไปได้ ก็ต้องไปไล่จากโจร

มาเอง ต้องเสียให้โจร ไม่ใช่โจรเสียให้เรา ถ้าไม่เสียโจรก็ไม่ให้กลับ” (พระครูวิธานสังฆกิจ, สัมภาษณ์ วันที่ 12 ธันวาคม 2558)

ชาวบ้านเสาเภา บางส่วนจะมีอาชีพพิเศษคือการเป็นพ่อค้าวัว ควาย บางครั้งไปขายถึงปากพนัง รายได้จากการค้าขายสัตว์เหล่านี้จะเป็นทุนเพื่อการบุกเบิกปรับปรุงที่นา และเป็นรายได้สำหรับซื้อหรือแลกเปลี่ยนข้าวในครัวเรือนที่ไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค ผลผลิตข้าวของชาวชุมชนเสาเภา ในยุคนี้ไม่ได้ผลดีนัก แต่ชาวบ้านสามารถหาอาหารประเภทเนื้อสัตว์ป่าและพืชผักต่าง ๆ จากบริเวณรอบ ๆ ชุมชนได้ตลอดทั้งปี รวมทั้งไม้ไผ่เพื่อทำเครื่องจักรสาน เทคโนโลยี เครื่องมือจับสัตว์ ไร่ใช้สอยในครัวเรือน ตลอดจนยาสมุนไพรสำหรับรักษาโรค ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนเสาเภา

มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสิ่งของของไม้กษนิต ซึ่งเป็นสิ่งของที่ไม่สามารถหาได้ในชุมชน เช่นเกลือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของที่จำเป็นกับพ่อค้าชาวจีน ที่นอกจากจะนำสิ่งของจากในเมืองมาขายแล้ว ยังเข้ามารับซื้อน้ำมันชัน ชี้น้ำมันสำหรับทำไฟ (จุดไฟ) และซื้อไม้หอม สัตว์ป่า รวมถึงสัตว์ อาหารทะเล ความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านผูกพันแน่นแฟ้นตามระบบเครือญาติและความเป็นชุมชนเดียวกัน มีการจัดองค์กรและเครือข่ายความสัมพันธ์เพื่อจัดการการผลิตและทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน โครงสร้างอำนาจของหมู่บ้านขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือญาติและจารีตประเพณี

วิถีการผลิตการทำนาของชาวเสาเภา ระยะเวลาจะเป็นระบบการทำนาด้วยวิธีการปักดำ มีการเตรียมพื้นที่แปลงกล้าข้าว ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพื้นที่ดอน น้ำไม่ท่วมถึง ควบคุมไปกับการไถตะไกรคราด แปลงนา หลังจากนั้นจะตัดต้นกล้ามาปักดำในนา มีการทำพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อให้การทำนาได้ผลดี เช่น การตฤกษ์เพื่อเลือกวันดีตามพิธีโหราศาสตร์ เช่น จะเลือกวันข้างขึ้นเป็นวันปลูกข้าว ห้ามปลูกข้าวในวันขึ้น 8 ค่ำ กับ 15 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันพระ เมื่อจะไถก็จะมีการทำพิธี “แรกไถ” และยังมีพิธีแรกนาขวัญเพื่อบูชาพระแม่โพสพ เรียกว่า “แรกนา” ด้วย หลังจากไถเสร็จชาวบ้านจะร่อนอย่างเดียวย ระหว่างนั้นก็สามารถทำงานอย่างอื่น เช่น หาปลา ซึ่งอาจจะเรียกว่า “ทงเบ็ด” หาปู (เพื่อนำมาประกอบอาหาร และหาเพื่อนำเป็นเหยื่อไว้สำหรับดักปลาไหล) เรียกว่า “การตั้งไหล” เมื่อเวลาน้ำหลากหรือน้ำมาก ก็จะมีวิธีการจับสัตว์น้ำหลากหลายวิธี เช่น ไซ ซ่อน อวน ชุม เป็นต้น หรือ อาจจะมีวิธีการหาสัตว์น้ำในนาตอนกลางคืน คือ “การไล่” เป็นการออกหาปลาหรือสัตว์น้ำตอนกลางคืน มีไฟ “ซีใต้” “ตะเกียง” “เกียงแก๊ส” ส่องสัตว์และมี “ฉมวก” ทำจากเหล็กกำรุ่ม หรือ สุ่ม เป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ยังมีการหาสัตว์ตอนกลางคืนคือ “การไล่นก” มีหนังสือ หรือ “การตักนก” มีไม้ไผ่เรียวยาวเป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ยังมีการดักนกในนาข้าวโดยการเอาเหยื่อเกี่ยวกับคันเบ็ดร่อนหรือสัตว์อื่น ๆ มากิน นอกจากนี้ยังมีการดักจับสัตว์ใหญ่ เช่น หนูนา มู้ง (อีเห็น) นาก เป็นต้น โดยมี “แร้ว” เป็นเครื่องมือดัก จะเห็นได้ว่าชีวิตมีความอุดมสมบูรณ์ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับข้าวที่ปลูกไว้มากนัก และจะไม่เน้นการใส่ปุ๋ย ก็ได้ผลผลิตที่ดีเนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยแร่ธาตุธรรมชาติ รวมถึงมีน้ำตลอดช่วงฤดูกาลเพาะปลูกให้ไม่ขาดน้ำ

ทั้งนี้ก่อนเก็บเกี่ยวจะมีการทำพิธี “เก็บข้าวขวัญ” เพื่อระลึกถึงพระแม่โพสพ ชาวเสนาภา จะมีการรวมข้าวเป็นช่อ เรียกว่า “เสียง” ขนาดเล็ก 3 เสียง แล้วนำมาไว้ที่ “เพิงข้าว” (ยุงข้าว) ซึ่งมีเกือบทุกครัวเรือนอาจจะอยู่ในบ้านบ้าง อยู่ในบริเวณใกล้ตัวบ้านบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากอดีต “การเก็บข้าว” (เกี่ยวข้าว) ของชาวเสนาภานั้นใช้ “แกะ” เป็นเครื่องมือจะมีการระดมแรงงานเครือญาติและเพื่อนบ้านในการเก็บเกี่ยว หรือ ในขั้นตอนการ “ดำนา” เรียกว่า “การออกปาก” คำว่า ออกปาก นั้นจะเป็นการพูดติดตลกของชาวภาคใต้ที่ว่า “ออกปากที” คนที่ฟังนั้นจะถามกลับว่า “ออกปากแล้วแกงไหม” คนที่พูดครั้งแรกตอบติดตลกว่า “แกงไก่” ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเครือญาติ สนธิสนม สนุกสนาน มีน้ำใจไมตรีต่อกัน ซึ่งการออกปากนี้ทำให้ชาวเสนาภาไม่มีความจำเป็นต้องจ้างแรงงานในกระบวนการของการผลิตมาก เมื่อเก็บข้าวเสร็จแล้วจะมัดรวมเป็นเสียง จะนำมาตั้งไว้บนคันทนา “ห้วนนา” หรือ ในนาที่ไม่มีน้ำขังหรือท่วมถึงไว้ 2-3 วัน เพื่อทำการตากแดดไล่ความชื้น (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) หลังจากนั้นจะหาไปไว้ที่เพิงข้าวด้วย “ไม้คานหาบ” จนกว่าต้องการจะเอาข้าวมาบริโภค หรือเอาไปขาย หรือเอาไปแจกจ่ายให้กับเครือญาติ ผู้ที่เคารพ หรือนำไปถวายทำบุญที่วัด เป็นต้น ซึ่งก่อนจะนำไปขายนั้นต้องนวดและสีให้เป็นข้าวสารแล้วจึงนำไปขาย โดยการนวดข้าวนั้นทำในลักษณะเอาเท้าขึ้นไปเหยียบเสียงข้าวให้เม็ดข้าวร่วงลงบนพื้นเสื่อ (สาด) ซึ่งส่วนใหญ่จะสานด้วยใบเตยขนาดใหญ่ ที่รองไว้ด้านล่าง ขณะที่ชาวเสนาภาบางคนมีอาชีพรับจ้างนวดข้าวยังชีพจำนวนไม่น้อย หลังจากนั้นจะนำไปสีที่โรงสีข้าวของเอกชนหรือของชาวบ้านในชุมชนที่มีการรับจ้างสีข้าว

“ระบบการทำนาแต่ก่อนเรานั้นใช้แรงงานคนเป็นหลัก ความร่วมมือของชาวบ้านในการทำนากว้างขวางกว่าการใช้แรงงานในครัวเรือน เพราะมีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติ และแรงงานในชุมชน ตลอดจนมีการใช้แรงงานจากชุมชนอื่น ที่อยู่ห่างกันออกไป ๆ นอกจากนี้การช่วยเหลือในการเก็บข้าวซึ่งชาวเสนาภา ที่อยู่ติดฝั่งทะเลซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงซึ่งเป็นเครือญาติกันกับชาวนาจะมีการสื่อสารและติดต่อเชื่อมโยงกันตลอดบางครั้งจะมาช่วยในการดำนา หรือ เก็บข้าว หรือนำสัตว์ทะเลเพื่อมาทำอาหารยามมีการออกปาก ดำนา หรือ เก็บข้าว หรือเข้ามาช่วยเหลือกันในขั้นตอนการดำนา และเกี่ยวข้าว โดยได้รับการปันส่วนข้าวที่เกี่ยวข้องได้เป็นการตอบแทน แต่ต่อมาหลังปี พ.ศ. 2510 ที่ผ่านมา หลายอย่างเริ่มเปลี่ยนทุกคนเริ่มทำกิจการเพื่อขายเอาเครื่องจักร รถไถนา มาใช้แทนแรงงานคน แรงงานสัตว์ วัว ควาย และใช้ระบบการจ้าง แทนการออกปาก กินวาน พอมาช่วงปี พ.ศ. 2530 ถึง ช่วง พ.ศ. 2540 ช่วงนี้เป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง เพราะการทำนาไม่ได้ผล เกิดอุทกภัย บางปีก็แล้ง บางปีน้ำท่วม รวมถึงค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าแรง ค่าจ้างทำนา แพงมากชาวบ้านทำไม่ไหว บวกกับการที่รัฐบาลส่งเสริมให้ปลูกยางพาราและปลูกปาล์มน้ำมัน ชาวบ้านเลยเลิกปลูกข้าว มาทำสวนปาล์มน้ำมัน และปลูกยางพารากันหมด ส่วนหนึ่งโค่นยางพารามาเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน จนกระทั่งปัจจุบันพื้นที่ทำนาแทบไม่เหลือเลย” (สมชาย ฉลาดแฉลม, สัมภาษณ์ 15 มีนาคม 2559)

สำหรับรูปแบบการทำนาของชาวเสาเภา นั้น ส่วนใหญ่จะมีการทำนาปี โดยมีการไถดำ หรือไถครั้งเดียว เว้นไว้สักประมาณ 2 เดือน ต่อจากนั้นจะทำการไถแปรทำเทือกและก็ดำ ส่วนใหญ่จะเอาไม้สักมาเพิ่ม ให้เป็นรูและเอาข้าวเปลือกมาใส่ถมไว้ ประมาณ 1 เดือน ถอนและเอามาดำ ดำเสร็จสักประมาณอาทิตย์ รอให้ข้าวแตกออกก็เริ่มใส่ปุ๋ย ใส่ปุ๋ยเสร็จ 15 วัน รอบ 2 เดือน รอบำรุงและรอเกี่ยว พอครบ 3 เดือน รอบำรุงรวง การทำนาของชาวเสาเภา จะตรงตามฤดูกาล เดือนเมษายน จนถึง เดือนกุมภาพันธ์ พันธุ์ข้าวจะออกตามวันและเดือน ที่ค่อนข้างตายตัว เมื่อถึงวันที่ออกดอกก็ออกพร้อมกันหมด

ในสมัยก่อนชาวบ้านมีการเลี้ยงสัตว์ การทำนา เพื่อเป็นการนำมาแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกันที่หาไม่ได้ในชุมชน เช่น เกลือ โลหะต่าง ๆ เสื้อผ้า ดังนั้นชาวบ้านก็จะนำไปแลกเปลี่ยนสิ่งของต่าง ๆ กับชุมชนอื่น หรือนำเนื้อสัตว์ที่หาได้ไปแลกเปลี่ยนกับข้าวสาร อาหาร และนำเกลือมาแลกเปลี่ยนกับข้าวสาร เนื่องจากทำการผลิตไว้บริโภคไม่เพียงพอ และจำหน่ายกับเครือข่ายไม่พอ จึงต้องนำไปแลกเปลี่ยนและค้าขายกับชุมชนอื่น เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนการทำมาหากิน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กันในระหว่างชุมชนและต่างชุมชน และมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกันได้

“ชาวบ้านในชุมชนเสาเภาส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม การเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืชผักสวนครัวต่าง ๆ และมีบางส่วนจะประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ รับจ้างข้าราชการ ค้าขาย ประมง เป็นต้น โดยอาชีพรับจ้างมีทั้งภายในและภายนอกภาคเกษตร เช่น รับจ้างทั่วไป รับจ้างเก็บเกี่ยวพืชผักหรือผลผลิตในชุมชน หรือรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเกษตรที่มีอยู่อย่างมากมายในพื้นที่ ผู้ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่มีพื้นที่เพียงเล็กน้อยก็ได้มีการทำการเกษตรในบริเวณบ้านของตน ส่วนชาวบ้านที่ทำอาชีพในชุมชน ก็จะมีการปลูกข้าวทำนา ผลิตข้าวเอง การทำประมง การปลูกผักสวนครัวต่าง ๆ ไว้บริโภคในครัวเรือนและชุมชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์กันในชุมชน ช่วยเหลือกันและกัน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างเครือญาติพี่น้องอย่างมีความสุข” (เหาสมเขาใหญ่, สัมภาษณ์วันที่ 23 มีนาคม 2559)

วิถีการผลิตการทำนาของชาวเสาเภา ภายใต้นี้จะเป็นระบบการทำนาด้วยวิธีการปักดำ มีการเตรียมพื้นที่แปลงกล้าข้าว ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพื้นที่ดอน น้ำไม่ท่วมถึง ควบคุมไปกับการไถตะ ไถคราด แปลงนา หลังจากนั้นจะตัดต้นกล้ามาปักดำในนา มีการทำพิธีกรรมตามความเชื่อเพื่อให้การทำนาได้ผลดี เช่น การดูฤกษ์เพื่อเลือกวันดีตามพิธีโหราศาสตร์ เช่น จะเลือกวันข้างขึ้นเป็นวันปลูกข้าว ห้ามปลูกข้าวในวันขึ้น 8 ค่ำ กับ 15 ค่ำ ซึ่งตรงกับวันพระ เมื่อจะไถก็จะมีการทำพิธี “แรกไถ” และยังมีพิธีแรกนาขวัญเพื่อบูชาพระแม่โพสพ เรียกว่า “แรกนา” ด้วย หลังจากไถเสร็จชาวบ้านจะรอฝนอย่างเดียว ระหว่างนั้นก็สามารถทำงานอย่างอื่น เช่น หาปลา ซึ่งอาจจะเรียกว่า “ทงเบ็ด” หาปู (เพื่อนำมาประกอบอาหาร และหาเพื่อนำเป็นเหยื่อไว้สำหรับตกปลาไหล) เรียกว่า “การตั้งไหล” เมื่อเวลาน้ำหลากหรือน้ำมาก ก็จะมีวิธีการจับสัตว์น้ำหลากหลายวิธี เช่น ไช ซ่อน อวน ชุ่ม เป็นต้น หรือ อาจจะมีวิธีการหาสัตว์น้ำในนาตอนกลางคืน คือ “การไล่” เป็นการ

ออกหาปลาหรือสัตว์น้ำตอนกลางคืน มีไฟ “ซีไฟ” “ตะเกียง” “เกียงแก๊ส” สองสัตว์และมี “ฉมวก” ทำจากเหล็กกำร่ม หรือ สุ่ม เป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ยังมีการหาสัตว์ตอนกลางคืนคือ “การล่อนก” มีหนังสติง หรือ “การตึงนก” มีไม้ไผ่เรียวยาวเป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ยังมีการดักนกในนาข้าวโดยการเอาเหยื่อเกี่ยวกับคันเบ็ดรอนกหรือสัตว์อื่น ๆ มากิน นอกจากนี้ยังมีการดักจับสัตว์ใหญ่ เช่น หนูนา มูฮัง (อีเห็น) นาก เป็นต้น โดยมี “แร้ว” เป็นเครื่องมือดัก จะเห็นได้ว่าชีวิตมีความอุดมสมบูรณ์ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับข้าวที่ปลูกไว้มากนัก และจะไม่เน้นการใส่ปุ๋ย ก็ได้ผลผลิตที่ดีเนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยแร่ธาตุธรรมชาติ รวมถึงมีน้ำตลอดช่วงฤดูกาลเพาะปลูก ทำให้ไม่ขาดน้ำ

ทั้งนี้ก่อนเก็บเกี่ยวจะมีการทำพิธี “เก็บข้าวขวัญ” เพื่อระลึกถึงพระแม่โพสพ ชาวเสนาเภาจะมีรวมข้าวเป็นช่อ เรียกว่า “เลียง” ขนาดเล็ก 3 เลียง แล้วนำมาไว้ที่ “เพิงข้าว” (ยุ้งข้าว) ซึ่งมีเกือบทุกครัวเรือน อาจจะอยู่ในบ้านบ้าง อยู่ในบริเวณใกล้ตัวบ้านบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากอดีต “การเก็บข้าว” (เกี่ยวข้าว) ของชาวเสนาเภา นั้นใช้ “แกะ” เป็นเครื่องมือจะมีการระดมแรงงาน เครือญาติและเพื่อนบ้านในการเก็บเกี่ยว หรือ ในขั้นตอนการ “ดำนา” เรียกว่า “การออกปาก” คำว่า ออกปาก นั้นจะเป็นการพูดติดตลกของชาวภาคใต้ที่ว่า “ออกปากที” คนที่ฟังนั้นจะถามกลับว่า “ออกปากแล้วแกงไหร่” คนที่พูดครั้งแรกตอบติดตลกว่า “แกงไก่” ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเครือญาติ สนับสนุน สนุกสนาน มีน้ำใจไม่ตรีต่อกัน ซึ่งการออกปากนี้ทำให้ชาวเสนาเภาไม่มีความจำเป็นต้องจ้างแรงงานในกระบวนการของการผลิตมาก เมื่อเก็บข้าวเสร็จแล้วจะมัดรวมเป็นเลียง จะนำมาตั้งไว้บนคันทนา “ห้วนา” หรือ ในนาที่ไม่มีน้ำขังหรือท่วมถึงไว้ 2-3 วัน เพื่อทำการตากแดด ไล่ความชื้น (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) หลังจากนั้นจะหอบไปไว้ที่เพิงข้าวด้วย “ไม้คานหอบ” จนกว่าต้องการจะเอาข้าวมาบริโภค หรือเอาไปขาย หรือเอาไปแจกจ่ายให้กับเครือญาติ ผู้ที่เคารพ หรือนำไปถวายทำบุญที่วัด เป็นต้น ซึ่งก่อนจะนำไปขายนั้นต้องนวดและสีให้เป็นข้าวสารแล้วจึงนำไปขาย โดยการนวดข้าวนั้นทำในลักษณะเอาเท้าขึ้นไปเหยียบเลียงข้าวให้เม็ดข้าวร่วงลงบนพื้นเสื่อ (สาด) ซึ่งส่วนใหญ่จะสานด้วยใบเตยขนาดใหญ่ ที่รองไว้ด้านล่าง ขณะที่ชาวเสนาเภาบางคนมีอาชีพรับจ้างนวดข้าวยังชีพจำนวนไม่น้อย หลังจากนั้นจะนำไปสีที่โรงสีข้าวของเอกชนหรือของชาวบ้านในชุมชนที่มีการรับจ้างสีข้าว

เนื่องจากการผลิตในระบบการทำนาในอดีตของชาวชุมชนเสนาเภา นั้นใช้แรงงานคนเป็นหลัก การจัดองค์กรทางสังคม เพื่อระดมแรงงานในการทำนาจึงมีความสำคัญมาก ความร่วมมือของชาวบ้านในการผลิตกว้างขวางกว่าการใช้แรงงานในครัวเรือน เพราะมีการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างเครือญาติ และแรงงานในชุมชน ตลอดจนมีการใช้แรงงานจากชุมชนอื่น ที่อยู่ห่างกันออกไป ๆ นอกจากนี้การช่วยเหลือในการเก็บข้าว ซึ่งชาวเสนาเภาที่อยู่ติดฝั่งทะเลซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงซึ่งเป็นเครือญาติกับชาวนาจะมีการสื่อสารและติดต่อเชื่อมโยงกันตลอดบางครั้งจะมาช่วยในการดำนา หรือ เก็บข้าว หรือนำสัตว์ทะเลเพื่อมาทำอาหาร ยามมีการออกปาก ดำนา หรือ เก็บข้าว หรือเข้ามาช่วยเหลือกันในช่วงขั้นตอนการดำนา และเกี่ยวข้าว โดยได้รับการปันส่วนข้าวที่เกี่ยวได้เป็นการตอบแทน

“แต่แรกการทำนาของชาวบ้านชุมชนบ้านเรานี้มีการใช้ความร่วมมือกันของชาวบ้านเป็นหลักในการทำนาเพื่อทำการผลิตขายให้กว้างขวางและทำการผลิตเองในระบบเครือข่าย และช่วยเหลือกันในการปลูกข้าว ดำนา เก็บข้าว และชาวบ้านที่สร้างบ้านที่อยู่อาศัยอยู่ติดฝั่งทะเลก็จะประกอบอาชีพทำการประมงหากุ้ง หอย ปู ปลา ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันก็จะมีการติดต่อเชื่อมโยงกันในการช่วยดำนา การเกี่ยวข้าว เก็บข้าว และบางครั้งก็นำสัตว์ทะเลมาทำอาหารให้กับชาวบ้านที่มาช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าว เมื่อทำการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชาวบ้านก็จะทำการแบ่งปันข้าวสารที่ได้เป็นการตอบแทนให้ชาวบ้านที่เข้ามาช่วยอีกด้วย” (เสียบ สุวรรณวงศ์, สัมภาษณ์วันที่ 23 มีนาคม 2559)

นอกจากนี้ชาวบ้านเสภาพมีอาชีพการทำไร่ ทำนาเป็นหลัก และทำอาชีพเสริม คือ การปลูกผักสวนครัว การเลี้ยงสัตว์ ซึ่งจะทำได้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก นอกจากประกอบอาชีพทำไร่ ทำนาแล้ว ชาวบ้านชุมชนเสภาพก็ยังทำการเลี้ยงปลา ทำการเกษตร ปลูกผัก เพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนและในชุมชนอีกด้วย และก็จะทำการแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้านที่ได้มาช่วยดำนา เก็บข้าว เพื่อเป็นการตอบแทน และมีน้ำใจที่มีต่อกัน การทำนาจึงมีความสำคัญมากในชุมชน จะทำให้ชาวบ้านมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน ผลิตให้มีความกว้างขวางให้เพียงพอต่อการบริโภคและแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนอื่นได้ และสร้างการแลกเปลี่ยนกันระหว่างเครือข่าย และติดต่อเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นได้

นอกจากเครือข่ายการแลกเปลี่ยนแรงงานชุมชนเสภาพ ยังมีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างหมู่บ้าน เช่น การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างหมู่บ้านชาวประมงกับหมู่บ้านชาวนา หรือ หมู่บ้านชาวสวนกับหมู่บ้านชาวนา หรือ ที่เรียกว่า “การผูกเกลือ” การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างหมู่บ้าน นับเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานความเป็นเครือญาติ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน การแลกเปลี่ยนและการกระจายผลผลิตที่มีความแตกต่างหลากหลายระหว่างชุมชนหมู่บ้านที่พึงพิงทรัพยากรต่างกัน ในยุคทรัพยากรอุดมสมบูรณ์เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีมากเกินความต้องการบริโภค ทำให้ชาวบ้านสามารถแบ่งปันทรัพยากรหลายรูปแบบ เช่น การแลกเปลี่ยนอาหารการกิน แบ่งปันที่ดินเพื่อให้ปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัย การออกเรือไปหาสัตว์ทะเลด้วยกัน การล่าสัตว์ป่าร่วมกันแล้วแบ่งผลผลิตกันกินการช่วยเหลืองานประเพณีและงานชุมชน โดยการออกปาก หรือ การช่วยเหลือแรงงานโดยไม่คิดค่าแรง เช่น การช่วยเหลืองานแต่งงาน งานบวช งานศพ เป็นต้น ช่วยเป็นแม่ครัว จัดโต๊ะ จัดสถานที่ ล้างจาน เป็นต้น

ในพื้นที่ชุมชนเสภาพ ซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านหลายสายไหลผ่านชาวชุมชนส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพทำนา ในระหว่างปี พ.ศ. 2439-2500 ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นช่วงที่ระบบนิเวศมีความสมบูรณ์มาก และรัฐบาลไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาเบาร์ริง และเริ่มนโยบายการค้าข้าวเสรี ในช่วงเดียวกันนี้ภาคใต้โดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อการพาณิชย์และทำการส่งออกอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง และรัฐได้เข้ามา

พัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ซุคคลองหลายสายตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 ทำให้ระบบเศรษฐกิจการค้าข้าวในจังหวัดนครศรีธรรมราช ขยายตัวอย่างมาก (พอตา, 2528) ส่งผลให้ชุมชนเสาเอามีการผลิตข้าวทั้งที่บริโภคเอง และส่งขายตลาดภายนอกระหว่างชุมชน และส่งขายกับพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามารับซื้อ รวมถึงการส่งขายเองที่ตลาดในพื้นที่ปากพนัง ซึ่งเป็นตลาดรับซื้อข้าวข้าวที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ขณะนั้น

การผลิตข้าวในชุมชนเสาเอาเป็นการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือน ควบคู่ไปกับการผลิตเพื่อขายในระบบตลาด กระบวนการค้าข้าวมีการเชื่อมต่อกับเรือขนานรายย่อยกับตลาดภายนอก ทำให้ราคาข้าวถูกกำหนดจากโรงสีและพ่อค้าคนกลางมาโดยตลอด อิทธิพลของกลไกตลาด จึงมีบทบาทกำหนดวิธีการผลิตข้าวของชุมชนเสาเอามาตั้งแต่ต้น ในขณะที่ข้าวมีบทบาทหลักต่อระบบเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค การผลิตข้าวมีบทบาทสำคัญต่อการยังชีพของครัวเรือนชาวชุมชนเสาเอาในทุก ๆ ด้าน เนื่องจากเงินที่ได้จากการขายข้าวถือเป็นต้นทุนสำคัญในการดำรงชีพของครัวเรือน เช่น การศึกษาของบุตร การบวช การแต่งงาน งานศพ การรักษาพยาบาล เป็นต้น แม้ว่าเงินที่ได้จากการขายข้าวจะไม่สูงมาก เนื่องจากผลผลิตข้าวต่อไร่ที่ชาวเสาเอาเก็บเกี่ยวได้ไม่สูง แต่ถือว่าวิถีชีวิตของชาวนาในชุมชนเสาเอาถือว่ามีความเป็นอยู่ที่ดี เพราะภายใต้เงื่อนไขทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ นอกจากการทำนาเพื่อบริโภคและเพื่อขายแล้ว ชาวชุมชนเสาเอายังสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอื่น ๆ อีกหลายรูปแบบ เช่น การทำสวนมะพร้าว การทำประมงทะเลและในลำคลอง การจับสัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์ป่า การเลี้ยงโค กระบือ การปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกพืชระยะสั้น เป็นต้น

ระหว่าง พ.ศ. 2482-2488 เกิดสงครามโลกครั้งที่สอง หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การที่รัฐผูกขาดการค้าข้าวเพื่อรวบรวมข้าวส่งมอบให้แก่ฝ่ายพันธมิตร ตามสัญญาผูกมัดจากการพ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง นโยบายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อผู้ค้าข้าวที่เป็นเอกชนในภาคใต้ โรงสีหลายโรงต้องเลิกกิจการไปในขณะนี้ ประกอบกับวิกฤตภาวะน้ำมันแพงเกิดขึ้นในช่วงใกล้เคียงกันยิ่งซ้ำเติมความถดถอยของการค้าข้าว ในนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะในพื้นที่ตลาดปากพนัง (พอตา, 2528) ซึ่งมีผลกระทบกับชาวนาในชุมชนเสาเอาไม่น้อยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประกอบกับภัยพิบัติอุทกภัยหลายครั้งที่ชาวเสาเอาประสบ ประกอบกับนโยบายรัฐบาลที่ต้องการพัฒนาพื้นที่ในชนบท พัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมและมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ผลไม้ เป็นต้น ทำให้เกิดคลื่นแห่งการอพยพออก (Out-migration) ระลอกแรกๆ เรียกว่า “หนีนาหาสวน” หมายถึงการปรับเปลี่ยนอาชีพและการดำรงชีวิตจากการเป็นชาวนาข้าวไปเป็นชาวสวน ซึ่งถือว่าเป็นพลวัตการปรับตัวอยู่ในอาชีพเกษตรกรรม ในช่วงพุทธศักราช 2480 เกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นมาทำให้มีปัญหารัฐผูกขาดการค้าข้าวเพื่อรวบรวมข้าวส่งมอบให้แก่ฝ่ายพันธมิตร ตามที่สัญญาจากการพ่ายแพ้จากสงครามโลกครั้งที่สอง ส่งผลกระทบต่อวิกฤตภาวะน้ำมันมีราคาแพงขึ้น และความถดถอยของการค้าข้าวในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และส่งผลให้พื้นที่ตำบลเสาเอาประสบภัยพิบัติในพื้นที่เกษตรกรรมการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น การปลูกยางพารา การปลูกผลไม้ เงาะ มังคุด พุเรียน การปลูกพืชผัก

สวนครัว เป็นต้น จึงทำให้เกิดคลื่นอพยพออกจากการทำนากลายเป็นเปลี่ยนแปลงไปทำสวนต่าง ๆ เช่น สวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนผลไม้ มังคุด เงาะ เป็นต้น (ณรงค์, 2544)

สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ชาวชุมชนเสาเกา ได้ยึดถือขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ประชาชนมีอุปนิสัย เอื้ออารี สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สังเกตได้จากการช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าวในฤดูการทำนาหรือการลงแขกนา และทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา งานประเพณีในพื้นที่ที่มีประเพณีทำบุญเดือนสิบ, ประเพณีวันสงกรานต์, ประเพณีอาบน้ำผู้สูงอายุ, ประเพณีวันสำคัญทางศาสนา, ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ, ประเพณีแห่เทียนพรรษา, ประเพณีลอยกระทง, ประเพณีทำบุญหอบคอน, ประเพณีทำขวัญข้าว, ประเพณีให้ทานไฟ เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมและความเชื่อของชาวเสาเกามีการส่งเสริมทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และสนับสนุนการรวมกลุ่มของปราชญ์ชาวบ้าน เช่น มโนห์รา หนังตะลุงคน กลองยาว เพลงบอก นวดแผนโบราณ หมอต่อกระดูก หมอสูง และยาสมุนไพรแผนโบราณ เป็นต้น

ประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญปัจจุบัน คือ ประเพณีวันปีไหมไทย หรือ วันสงกรานต์ วันผู้สูงอายุ หรือ วันครอบครัว หรือวันตรุษไทย ที่ลูกหลาน เครือญาติไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใดไกล ใกล้ มารวมตัวกันเพื่อทำบุญและรดน้ำดำหัว ขอขมาลาโทษจากผู้อาวุโสที่เคารพนับถือ วันสารทไทย หรือ งานเดือน 10 รับ-ส่ง ตายาย ทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับ เป็นการแสดงถึงการกตัญญูกตเวทิตะของลูกหลาน นอกจากนี้ยังมีประเพณีลอยกระทง ประเพณีเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน งานวันฮารีรายอ เป็นต้น ทั้งนี้ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน เช่น คณะมโนห์รา คณะหนังตะลุง คณะกลองยาว เพลงบอก นวดแผนโบราณ หมอต่อกระดูก และยาสมุนไพรแผนโบราณ อีกด้วย

“ชาวบ้านชุมชนเสาเกาส่วนใหญ่มีอุปนิสัยดี มีน้ำใจ มีความสามัคคีต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการช่วยกันในการทำนาเก็บเกี่ยวข้าวในชุมชน และร่วมทำบุญทางศาสนา ตามประเพณีต่าง ๆ ที่ได้ทำการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยอดีตและปฏิบัติสืบทอดจนถึงปัจจุบัน เช่น ถ้าบ้านไหนมีงานแต่งหรืองานศพชาวบ้านก็จะไปช่วยกัน เวลาที่มีการประชุมของหมู่บ้านชาวบ้านก็จะไปร่วมแสดงความคิดเห็นและรับทราบปัญหาต่าง ๆ และมีการส่งเสริมทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านคือ หนังตะลุง กลองยาว นวดแผนโบราณ หมอต่อกระดูก และยาสมุนไพร เพลงบอก มโนห์รา เป็นต้น ส่วนในทางด้านวัฒนธรรมก็จะมี การปฏิบัติตามประเพณีต่าง ๆ ที่คล้ายกับหมู่บ้านอื่น เช่น ประเพณีให้ทานไฟ การทำบุญวันว่าง ประเพณีชักพระ เป็นต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะนับถือศาสนาพุทธ มีบางส่วนก็จะนับถือศาสนาอิสลาม ถึงแม้จะมีศาสนาที่หลากหลายแต่ชาวบ้านก็สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติสุข” (สุนทร ชัยสวัสดิ์, สัมภาษณ์วันที่ 22 มีนาคม 2559)

ชาวบ้านชุมชนเสาเกา จะยึดขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมไว้ปฏิบัติ เช่น ประเพณีให้ทานไฟ การทำบุญวันว่าง และที่สำคัญ คือ ประเพณีชักพระ โดยได้ทำการปฏิบัติสืบทอดมาเป็นเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านมีความร่วมมือกันในชุมชน มีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และสร้างความสัมพันธ์เป็นพี่น้องกันในชุมชน ให้มีการสืบทอดต่อรุ่นลูกหลานได้ปฏิบัติ ไม่ทำให้เกิดการสูญหายจากชุมชนไปได้ ส่วนสภาพสังคมชาวบ้านชุมชนเสาเกาจะอยู่กันอย่างเรียบง่าย ประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา การเลี้ยงไก่ สุกร รับจ้าง ทำประมง ชาวบ้านจะอยู่กันอย่างพี่น้อง คอยช่วยเหลือกันและกัน เวลาที่มีประชุมก็จะไปช่วยออกแสดงความคิดเห็นและทราบปัญหาอีกด้วย เวลาว่างก็จะไปช่วยกันในงาน และอยู่ร่วมกันทั้งชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามอย่างมีความสันติสุข

2) การเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ (ก่อน พ.ศ. 2500-2530)

ราวปี 2505-2530 รัฐบาลมีนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชนบท การส่งเสริมการเกษตร การส่งเสริมการลงทุน ในสังคมประเทศ รวมทั้งในพื้นที่ภาคใต้ ส่งผลทำให้ชุมชนเสาเกาก็มีการพัฒนาในเชิงโครงสร้าง เช่น ถนน ไฟฟ้า คูคลอง เช่นเดียวกับชุมชนอื่นในประเทศไทย

การพัฒนาของรัฐดังกล่าว ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการถือครองที่ดิน (Ownership) ซึ่งเน้นการออกโฉนดที่ดินเพื่อรับรองกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน ทำให้ทรัพย์สินเอกชน (Private Property) และกรรมสิทธิ์ของรัฐกลายเป็นสิทธิ์ที่ได้รับการยอมรับ ส่วนสิทธิเหนือทรัพยากรส่วนรวม (Community Property) ไม่ได้ได้รับการรับรอง เงื่อนไขดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่สร้างความแตกต่างเหลื่อมล้ำให้เกิดขึ้นในชุมชนเสาเกา เพราะในขณะที่ชาวนารวยสามารถสะสมทุนจากการบุกเบิกและครอบครองที่ดินจำนวนมาก กลุ่มคนเหล่านี้สามารถลงทุนเพื่อปรับระบบการผลิตให้สามารถตัดตวงประโยชน์จากการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาได้ เช่น การหันมาปลูกข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ส่วนชาวนายากจนมีที่ดินน้อย ชาวนาที่ทำนาเช่า หรือแรงงานรับจ้าง กลับไม่ได้ประโยชน์จากการพัฒนาของรัฐ

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเป็นระบบการผลิตแบบสมัยใหม่และความนิยมในการใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในชุมชนเสาเกา เกิดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา เช่น การปลูกข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง แทนการปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง การใช้รถไถแทนแรงงานคน การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เกิดขึ้นพร้อมกับมีการขยายตัวของพื้นที่ทำกิน การจ้างแรงงานในการทำนาเป็นเรื่องที่พบกันทั่วไป ชาวบ้านต้องการแรงงานมาช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิตต้องจ่ายเงินเป็นค่าตอบแทนเท่านั้น

“ในสมัยก่อนอาชีพเดิม ของชาวเสาเกา ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพรับจ้าง เกษตรกร และทำประมง ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นการประกอบอาชีพ คือ มีการเข้าสู่กระบวนการผลิตในเชิงพาณิชย์โดยมีกลุ่มบริษัทต่าง ๆ เข้ามาทำระบบสัญญาผูกพันในการประกอบอาชีพ เช่น การเลี้ยงไก่เนื้อ การทำฟาร์มกุ้ง การทำประมง การทำเหมืองแร่ เป็นต้น โดยจะมีการผลิตอย่างมีกระบวนการ

และสามารถนำไปขายต่อที่ตลาดได้ และเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก และมาผลิตเพื่อส่งขายมากขึ้น ส่งขายทั้งในตลาดและต่างประเทศได้ ทำให้สภาพเศรษฐกิจของชุมชนตำบลเสาเกา มีสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจากเดิม ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้สูงขึ้น การว่างงานมีน้อยลง จนปัจจุบันทำให้มีการผลิตเพื่อการขายมากขึ้น มีการทำเกษตรกรรมและการทำประมงเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน และอาชีพอื่น ๆ ที่เป็นอาชีพเสริม คือ เลี้ยงไก่เนื้อ ฟาร์มกุ้ง เพื่อเป็นรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนเสาเกา” (วิชัยรัตน์ ขุนณรงค์, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2559)

ทั้งนี้การประกอบอาชีพในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยจะนิยมใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาประกอบการผลิตให้มีราคาสูงและมีการขายเพิ่มขึ้น เช่น การใช้รถไถแทนแรงงานคน การปลูกข้าวพันธุ์แทนข้าวพันธุ์พื้นเมือง และการปลูกมะพร้าว ปลูกยางพารา แทนการทำนา แต่การทำไร่ การเพาะปลูกก็มีอยู่บ้างแต่ก็ไม่มาก เริ่มจะมีการทำฟาร์มไก่ เลี้ยงไก่เนื้อเพิ่มขึ้น การทำประมงก็จะขึ้นมาแทนอาชีพในอดีต และรับราชการเป็นบางส่วน และจากการทำนา ทำไร่ ทำสวน ในสมัยก่อนมาเปลี่ยนเป็นการผลิตข้าวที่มีราคาสูง มีการเลี้ยงไก่เพิ่มขึ้น มีฟาร์มกุ้ง การทำประมง การทำเหมืองแร่ จึงทำให้มีการผลิตแบบเชิงพาณิชย์โดยลงทุนแล้วต้องได้รับผลผลิตตอบแทน และผ่านการผลิตที่ทันสมัย มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านอาชีพ และด้านการเป็นอยู่ของชุมชน และมีการทำการผลิตเพื่อการขายมากขึ้น ผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภคและความต้องการของตลาด และดึงดูดความสนใจของผู้บริโภค และปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนก็ทำการขยายตัวของพื้นที่ทำกินให้กว้างขึ้น และการจ้างแรงงานในการทำนาก็เปลี่ยนแปลง คือ ชาวบ้านต้องการแรงงานมาช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่ต้องจ่ายเงินเป็นค่าตอบแทนเท่านั้น

ในขณะที่ขบวนการถูกปิดกั้น (Exclusion) การเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ที่ดิน แหล่งน้ำ ถึงแม้ว่าชาวนาในชุมชนเสาเกาจะพยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในหลายวิธีการ แต่เนื่องจากพันธุ์ข้าวที่รัฐนำมาส่งเสริม ไม่สามารถปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมได้ดีเท่ากับพันธุ์ข้าวพื้นเมือง ทำให้ชาวนาต้องหันมาใส่ปุ๋ยและใช้ยาฆ่าแมลงเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้นและกระทบต่อคุณภาพดินและแหล่งน้ำ ซึ่งทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม สถานะที่ชาวนาต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกในการผลิต (Capitalist Input) มากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวนากลับไม่สามารถควบคุมต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับชาวนาต้องเผชิญกับความเสี่ยงของราคาข้าวตกต่ำ ทำให้ชาวนาในชุมชนเสาเกากลายเป็นหนี้สินจำนวนมาก

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 เป็นต้นมา ภายใต้นโยบายการพัฒนาชนบทของภาครัฐ ส่งผลต่อวิถีการผลิตของชาวภาคใต้โดยเฉพาะชาวชุมชนเสาเกา ชาวเสาเกา ส่วนหนึ่งปรับตัวโดยหันมาทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ เงาะ มังคุด ทุเรียน ทำสวนมะพร้าว และทำไร่นาสวนผสมแทนการทำนา แต่เนื่องจากการทำสวนดังกล่าวมีต้นทุนการผลิตสูงกว่าการทำนามากและเกษตรกรที่ทำสวนเหล่านั้นก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงของราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ทำให้เกษตรกรเสี่ยงต่อการเป็นหนี้และในระยะยาวเกษตรกรไม่สามารถอยู่รอดได้ การอพยพระลอกสองที่เรียกว่า “หนีนาหาเมือง” วิถีชีวิตชาวบ้านที่ขึ้นต้องพึ่งอาชีพนอก

ภาคเกษตรมากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวที่เพิ่มมากขึ้นของระบบทุนนิยม นอกจากนี้จะเป็นผลมาจากปัจจัยผลัก (Push Factor) ได้แก่ แรงกดดันเชิงนิเวศและเศรษฐกิจซึ่งบีบให้ชาวเสาเภาไม่สามารถปรับตัวอยู่ในภาคเกษตรกรรมได้อีกต่อไป ในอีกด้านหนึ่งความเจริญของภาคเมืองที่เป็นผลมาจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย นับเป็นปัจจัยดึง (Pull Factor) ที่ทำให้ชาวเสาเภาส่วนหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นลูก รุ่นหลาน ที่มีการศึกษา เลือกรอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองเป็นช่องทางในการดำรงชีวิตแทนการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม เงินรายได้ส่งกลับ (Remittance Money) จากสมาชิกครัวเรือนที่อพยพออกไปประกอบอาชีพในเมือง มีนัยสำคัญต่อการดำรงชีพของครอบครัวที่ยังทำการผลิตในภาคเกษตรชนบทในเสาเภาไม่น้อยในบริบทของเงินทุนลงทุน

“ปัจจุบันรุ่นลูกรุ่นหลานได้มีการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองในการออกไปศึกษาเล่าเรียน และเป็นการเปลี่ยนแปลงหาช่องทางในการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตที่ทันสมัย จากเดิมมีการประกอบอาชีพเป็นครัวเรือน เช่น การทำนา ทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ มังคุด เงาะ ทุเรียน ทำสวนมะพร้าว เป็นต้น จนกลายเป็นออกไปประกอบอาชีพในเมือง เพราะมีอาชีพที่หลากหลาย เช่น การทำงานบริษัท ทำงานตามโรงงานต่าง ๆ ทำงานห้างสรรพสินค้า เป็นต้น ส่วนรายได้และเงินที่ได้จากการทำงานการประกอบอาชีพ ก็จะส่งกลับมาให้ครอบครัวได้มีเงินลงทุนในการทำการเกษตรกรรม ลงทุนในการปลูกข้าว ทำนา ทำสวนผลไม้ สวนมะพร้าวและสวนยางพารา การเลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชผักสวนครัวต่าง ๆ จนทำให้เกษตรกรรมกลายเป็นระบบอุตสาหกรรมที่ทันสมัย และได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น” (วิฑูรย์ ศรีเมือง, สัมภาษณ์วันที่ 5 เมษายน 2559)

ในอดีตชาวบ้านในชุมชนเสาเภา มีการประกอบอาชีพกันในชุมชน ประกอบอาชีพกันแบบเครือญาติพี่น้อง และรุ่นลูกรุ่นหลานก็มีการศึกษาเล่าเรียนกันในชุมชนเป็นส่วนมาก เพราะสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นมากมาย มีสถานที่ศึกษาเล่าเรียนต่าง ๆ เพิ่มขึ้น มีการประกอบอาชีพ การทำงานต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาเพิ่มขึ้นอีกด้วย จึงทำให้หลาย ๆ อย่างเกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้มีแรงดึงดูดให้ลูกหลานได้ย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมืองเพื่อศึกษาเล่าเรียนในสถานที่โรงเรียนต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง และมีช่องทางในการทำงาน การประกอบอาชีพที่หารายได้ที่หลากหลายวิธี มีระบบเศรษฐกิจที่ดีกว่าเดิม และเก็บรายได้ที่ได้เป็นค่าตอบแทนจากการทำงานประกอบอาชีพส่งให้ครอบครัวได้ลงทุนในการประกอบอาชีพในชุมชน เช่น ลงทุนในการปลูกข้าวพื้นเมือง การทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้ และเลี้ยงไก่เนื้อ CP การเลี้ยงสุกร การทำเหมืองแร่ และการปลูกผักสวนครัว เพื่อผลิตให้เป็นอาชีพเสริมที่มีการขายเพิ่มขึ้นและมีรายได้ในครัวเรือนเพิ่มขึ้นอีกด้วย

นโยบายรัฐซึ่งส่งเสริมการเปิดเสรีทางการค้า (Free Trade) นับเป็นแรงกดดันสำคัญซึ่งทำให้รัฐปรับเปลี่ยนโครงสร้างภาคเกษตรกรรม (Restructuring of Agricultural) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เน้นการปรับโครงสร้างภาคเกษตรกรรมและการกระจาย

อุตสาหกรรมลงไปสู่ภูมิภาค เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาที่เน้นการส่งออกสินค้า (Export-led Development Model) และการส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตร (Agro-Food industry) แทนการเกษตรแบบดั้งเดิม (Traditional Agriculture) (Sompop and Suebskun, 1992)

ขณะที่รัฐเน้นการพัฒนาชนบทโดยให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนโครงสร้างภาคชนบท (Rural restructuring) ซึ่งดำเนินการในรูปแบบการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการศึกษาแผนใหม่ และการขยายอำนาจในการควบคุมทรัพยากร (Stateterritorialization) ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้ และทรัพยากรน้ำ เพื่อให้รัฐสามารถนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้พัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ การดำเนินการโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่เน้นการปิดกั้นแม่น้ำสายต่าง ๆ ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย แต่ยังมีนัยของการรวมศูนย์อำนาจในการควบคุมทรัพยากรน้ำขึ้นอยู่กับรัฐ เพื่อตอบสนองการพัฒนาตามมุมมองแบบอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism)

ราวปี พ.ศ. 2530 มีการขยายตัวการเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นมากขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่นาข้าวเป็นสวนยางพารา การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากนาข้าวไปสู่ปาล์ม น้ำมัน ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้การสนับสนุนจากนโยบายของรัฐและได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากภาครัฐ และสถาบันการเงิน เช่น กรมส่งเสริมวิชาการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอ เกษตรตำบล สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) เป็นต้น นอกจากนี้ในส่วนพื้นที่ใกล้ชายฝั่งทะเลมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำเพื่อการค้า เปลี่ยนแปลงจากนาข้าวซึ่งอยู่ใกล้กับชายฝั่งทะเล เป็นนากุ้ง และได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มข้นจากภาครัฐและสถาบันการเงิน เช่น กรมประมงมีนโยบายส่งเสริมการทำนากุ้ง นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบอุตสาหกรรมเกษตรอื่น ๆ เช่น การทำปศุสัตว์ ทำฟาร์มหมู ฟาร์มไก่ เป็นต้น

ในส่วนพื้นที่ชุมชนเสาเกานั้น การเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์นั้นอาจเริ่มต้นประจักษ์ชัดเมื่อปี พ.ศ. 2518 มีการตัดถนนเป็นถนนแดงจากอดีตที่เป็นถนนทางดาน (ทางเดินเท้าที่ใช้เดินประจำ) หลังจากตัดเป็นถนนแดงก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นถนนลาดยางถนน 2 เลนลาดผ่านไปยังสิชล และหลังจากนั้นก็เปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง 4 เลนหรือถนนสายหลัก 401 ซึ่งเป็นถนนสายหลักในการคมนาคมของประชาชนที่จะเดินทางไปยังอำเภอสิชล และจังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่งผลให้ชาวชุมชนเสาเกา มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่วิถีชีวิตแบบกึ่งชนบทกึ่งเมือง (Peri-Urban) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 ส่งผลให้วิถีการผลิตของชุมชนก้าวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่เข้มข้นมากขึ้น ซึ่งหลังจากที่ถนนสาย 401 ตัดผ่านเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลักสู่การผลิตเพื่อขายมากขึ้น โดยการประกอบอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน เช่น การทำนา การปลูกยางพารา การปลูกปาล์ม น้ำมัน การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้นและการประกอบอาชีพข้าราชการ รับจ้าง ค้าขาย รวมถึงการเลี้ยงไก่เนื้อ เป็นอาชีพรอง

นอกจากการเข้ามาของถนนสาย 401 แล้วการเข้ามาของปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น พันธุ์ข้าว พันธุ์ปาล์ม พันธุ์ยางพารา ราชการ เทคโนโลยี เงินทุน ล้วนส่งผลต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีการ

ผลิตของชุมชนไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น หลังจากที่ชุมชนสามารถประกอบอาชีพเกษตรที่หลากหลาย แม้จะส่งผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจของหลายครอบครัวดีขึ้น มีข้าวของเครื่องใช้มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนชวนขายมากขึ้นเพราะค่าใช้จ่ายต่างๆก็มากขึ้นตามไปด้วย เมื่อสามารถเก็บเกี่ยวการผลิตจากการปลูกพืชเศรษฐกิจได้เกือบตลอดทั้งปี แม้จะได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น แต่ก็ต้องมีการลงทุนเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากพืชเศรษฐกิจต้องซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และต้องจ้างแรงงานในการผลิต แต่อย่างไรก็ตามไม่มีหลักประกันว่าการลงทุนที่มากขึ้นจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากขึ้น เพราะมีปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้อีกหลายอย่าง เช่น ราคาผลผลิตทางการเกษตร ปัญหาน้ำท่วม ฝนแล้ง แมลงศัตรูพืช ฯลฯ

ข้อมูลจากนายวิฑูรย์ ศรีเมือง ทำให้เห็นสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนว่าการผลิตเพื่อยังชีพได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น แม้แต่การปลูกข้าวก็เป็นการปลูกเพื่อขายเป็นวัตถุประสงค์หลัก แต่เกษตรกรบางส่วนก็ยังเก็บข้าวที่ตนเองปลูกไว้บริโภคภายในครัวเรือนส่วนการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรแบบเดิมเป็นการเลี้ยงตามไถ่ถนบ้านให้หาอาหารกินเอง ไม่ได้เลี้ยงจำนวนมาก การทำฟาร์มเลี้ยงไก่ในชุมชนเริ่มต้นประมาณ พ.ศ.2528 เป็นการเลี้ยงไก่เนื้อแบบพันธะสัญญา ซึ่งมีเกษตรกรที่ทำเพียงไม่กี่รายแต่ต่อมามีบริษัททุนมาชักชวนเกษตรกรให้เลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญา ประกอบกับเกษตรกรในชุมชนเห็นตัวอย่างความสำเร็จด้านรายได้ของเกษตรกรที่ทำฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อส่งผลให้การเลี้ยงไก่แบบพันธะสัญญาขยายไปสู่เกษตรกรคนอื่น ๆ ในชุมชน

ตั้งแต่ พ.ศ.2518 เป็นต้นมา การทำเกษตรของชุมชนเสาะหา เปลี่ยนไปในเชิงพาณิชย์มากขึ้น หลังจากที่มีการสร้างถนนตัดผ่าน รัฐบาลมีนโยบายให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งเงินทุน วิถีชีวิตของคนในชุมชนก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปในช่วงทศวรรษที่ 2520 ในชุมชนก็มีการแลกเปลี่ยนแรงงานในการปลูกข้าวอยู่

“เมื่อก่อนที่บ้านก็ทำนา ปลูกผักสวนครัวไปเรื่อย ๆ ช่วยกันกับแม่ ตอนนั้นก็ยังใช้วิธีการลงแขกกัน โดยมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน มีน้ำใจในการช่วยกันปลูกข้าว ดำนา และช่วยกันเก็บข้าว ช่วยกันปลูกผักต่าง ๆ วิธีการลงแขก เป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเอื้อเฟื้อและเกื้อกูลกันของสังคมคนในอดีตที่ช่วยเหลือกัน แต่สมัยนี้เริ่มจางหายไปเรื่อย ๆ เนื่องจากส่วนใหญ่คนในปัจจุบันได้มีการทำนาแบบของใครของมัน ทำนามีการบุกเบิกพื้นที่ให้กว้างขึ้น โดยมีการทำหังเก็บไว้บริโภคและส่งขายไปยังตลาดอีกด้วย ต่อมาก็มีการผลิตสมัยใหม่ขึ้นมา เช่น พันธุ์ข้าว พันธุ์ปาล์ม พันธุ์ยางพารา มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามา เกิดการผลิตที่เปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง เป็นการค้าขายมากขึ้น และทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนหลายครัวเรือนดีขึ้น มีข้าวของเครื่องใช้มากมาย มีความสะดวกในการดำรงชีวิตประจำวัน และต้องขยันดิ้นรนชวนทำงานประกอบอาชีพไปด้วย เพื่อมีรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ” (จรัส เพ็ชรทับ, สัมภาษณ์วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2559)

ปัจจุบันมีการประกอบอาชีพ การผลิตในเชิงพาณิชย์มากขึ้น เนื่องจากมีบริษัทต่าง ๆ เข้ามาชักชวนให้ทำการเกษตรเลี้ยงไก่เนื้อ มีการทำเหมืองแร่ มีการรับรองอาหาร มีการลงทุนมากขึ้น ทำให้ได้ผลผลิต

ที่มากและมีราคาสูงขึ้น และมีวิถีชีวิตการผลิตเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้น มีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ มากมาย สะดวกในการใช้ชีวิตประจำวัน หลังจากที่ชุมชนสามารถประกอบอาชีพทำการเกษตรที่หลากหลายในชุมชนก็มีข้าวปลาอาหารที่สะดวกต่อการใช้ชีวิตด้วย และในขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนขวนขวายมากขึ้นตามไปด้วย เพราะค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ก็มากขึ้นไปตามกัน และเมื่อทำการผลิต เก็บเกี่ยวผลผลิตได้จำนวนมาก ก็จะนำส่งออกขายในตลาดที่รองรับและเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนด้วย

นอกจากนี้จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการที่หนุ่มสาวในชุมชนเริ่มออกนอกชุมชนเพื่อไปศึกษาและทำงานในเมืองจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆคือตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ.2520 เป็นต้นมาเมื่อความเจริญเข้ามาคนหนุ่มสาวก็ออกไปทำงานในแหล่งที่เจริญกว่ามากขึ้น คนที่ทำงานก็เหลือแต่คนสูงอายุก็ทำนาไม่ค่อยจะไหวจะให้ไปช่วยคนอื่น นาของตัวเองก็ยังไม่เสร็จก็เลยเกิดการจ้างแรงงานขึ้นมาเมื่อมีวัฒนธรรมการจ้างแรงงานเกิดขึ้น วัฒนธรรมการลงแขกก็ค่อย ๆ หดไป การใช้เงินในการจ้างแรงงานเข้ามาแทน รูปแบบการใช้แรงงานในแบบเดิม ประเพณีที่เกี่ยวข้องข้าวก็เริ่มค่อยหมดไป ประเพณีต่างๆของชุมชนก็เปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น แต่เดิมวันพระ วันสำคัญทางศาสนาจะมีคนมารักษาศีลที่วัด ทำบุญ ตักบาตร ฟังเทศน์ เดียวนี้คนมาเข้าวัดน้อยมากเพราะคนหนุ่มสาวออกไปทำงานในเมือง ลูกก็มาฝากไว้ให้ปู่ตายายเลี้ยง คนเฒ่าคนแก่ก็เลยต้องอยู่บ้านดูแลหลานแล้วยังต้องดูแลบ้าน ดูแลเรื่องการทำมาหากิน ทำให้มีเวลามาวัดน้อยลง ประเพณีต่างๆก็ถูกถอนให้สั้นลงเพราะคนที่หนุ่มสาวทำงานในเมืองหยุดงานได้แค่ 2-3 วันเท่านั้น

3) ยุคการผลิตเชิงพาณิชย์เข้มข้น (หนีนานาหาสวน หาอุตสาหกรรม) (พ.ศ. 2530-2557)

นโยบายรัฐซึ่งส่งเสริมการเปิดเสรีทางการค้า (Free Trade) นับเป็นแรงกดดันสำคัญซึ่งทำให้รัฐเปลี่ยนโครงสร้างภาคเกษตรกรรม (Restructuring of Agriculture) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) เน้นการปรับโครงสร้างภาคเกษตรกรรม และการกระจายอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาที่เน้นการส่งออกสินค้า (Export-led Development Model) และการส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตร (Agro-food industry) แทนการเกษตรแบบดั้งเดิม (Traditional agriculture) (Sompop and Sueskun, 1992) พร้อมทั้งรัฐเน้นการพัฒนาชนบท โดยให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างภาคชนบท (Rural restructuring) ซึ่งดำเนินการในรูปของการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการศึกษาแผนใหม่ และการขยายอำนาจรัฐในการควบคุมทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้และทรัพยากรน้ำ เพื่อให้รัฐสามารถนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเต็มที่

ราวปี 2530 ในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนเสาะหากิจจะไม่มีทุนภายนอกเข้า แต่หลัง พ.ศ.2518 ก็เริ่มมีนายทุนเข้ามาทั้งในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง เช่น การเข้ามาขุดเจาะน้ำมัน การทำบ่อทราย และหลังจากนั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้ง หลังจาก 14 ตุลาคม 2522 ค่ายทหารกรุงชิง

แตก จากนั้นมีการเปลี่ยนทางด้านการคมนาคม และเริ่มมีทุนจากภายนอกเข้ามา เช่น การเลี้ยงไก่ของบริษัท CP ส่งผลให้ระบบการทำเกษตรกรรมกลายเป็นระบบอุตสาหกรรม หรือการผลิตเชิงพาณิชย์ ความเปลี่ยนแปลงมาจากความทันสมัยที่เข้ามา ไม่ว่าจะเป็นด้านคมนาคมซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวเข้าสู่ความทันสมัยด้านเทคโนโลยีต่างๆ รวมทั้งทำให้ทุนภายนอกเข้ามา ทำให้เกิดการเปลี่ยนทั้งด้านอาชีพ การเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนขาดการพึ่งตนเอง ดังนั้นการรับทุนจากภายนอกเข้าก็ควรตระหนักถึงผลดีผลเสียที่จะตามมา

การพัฒนาดังกล่าวชาวบ้านส่วนใหญ่ในเสาเภา ก็จะเป็นเกษตรกร มีการทำสวนยางพารา ปาล์ม ทำนาุ้ง และหลังจาก พ.ศ.2518 ก็เริ่มมีทุนจากภายนอกเข้ามาในชุมชน และเริ่มมีนายทุนเข้ามาภายในพื้นที่ใกล้เคียงเช่นการขุดเจาะน้ำมัน การทำบ่อทราย และเป็นหมู่บ้านที่มีสภาพสังคมที่อยู่กันอย่างเรียบง่าย ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวน (ยางพารา มะพร้าว) เกษตรกร (เลี้ยงไก่ เลี้ยงสุกร) รับจ้าง และประมง ชาวบ้านจะอยู่กันอย่างพี่น้อง ถ้อยทีถ้อยอาศัย คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยกตัวอย่างเช่น ถ้าบ้านไหนมีงานแต่งงานหรืองานศพ ก็จะไปช่วยกัน มีความสามัคคีกัน เวลาที่มีประชุมของหมู่บ้านชาวบ้านก็จะไปร่วมและช่วยกันออกความคิดเห็นเพื่อที่จะได้ทางออกที่ดีและตรงจุด เพราะได้รับทราบปัญหาและสาเหตุมาจากตัวชาวบ้านที่ประสบมาเอง ชาวบ้านหมู่บ้านเสาเภาส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ มีบางส่วนที่นับถือศาสนาอิสลาม ถึงแม้จะมีศาสนาที่หลากหลายแต่ชาวบ้านก็สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติสุข

“ตั้งแต่ปี 30 เป็นต้นมาเสาเภาพัฒนามาอย่างต่อเนื่องชาวบ้านจากเคยทำมาหากินแบบสบาย ๆ ทำนาเป็นหลัก ทำสวนประกอบ เล็กสัตว์ตามบ้านไว้กิน จับปลา จับปู ในนา ในหนอง เข้าวัดทำประเพณียึดถือปฏิบัติกันอย่างน่าชื่นชม แต่มาปัจจุบันกลับเปลี่ยนแปลงไปหมด เพราะว่าหลังจากที่รัฐสนับสนุนให้ปลูกข้าวเพื่อธุรกิจขาย ปลูกยางพารา ปลูกกาแฟ ปลูกปาล์มน้ำมันในท้ายหลังนี้ จนที่นาจากกว่า 5-6 พันไร่ เหลือแค่ไม่ถึง 1 พันไร่ วิธีปฏิบัติก็เปลี่ยนแปลงไปหมด ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ บางอย่างก็ไม่เหมือนเดิม บางอย่างก็หายไปแล้ว” (นายคำรบ เกิดมีทรัพย์, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2559)

ภาพที่ 3 สภาพพื้นที่ปัจจุบันของชุมชนเสาเภา พื้นที่นา กับพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน

ที่มา : (ดำรงศัพนธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2558)

4.2 บริบทพื้นฐานและการถือครองที่ดินปัจจุบัน

ชุมชนเสาเอามีพัฒนาการในการถือครองและการใช้ประโยชน์จากที่ดินภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชนมา ยาวนาน มีลักษณะการแบ่งประเภทของที่ดินตามลักษณะการใช้ประโยชน์ เป็นที่บ้าน ที่นา ที่สวน ที่ไร่ โรงปศุสัตว์ และที่สาธารณประโยชน์ ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2540 วิถีชีวิตของชาวเสาเอามีความเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ สังคมเกษตรสมัยใหม่ที่มุ่งเข้าสู่การค้า พึ่งพาเทคโนโลยี ความรู้ด้านการเกษตรสมัยใหม่ และการขยายตัวเข้ามา ของเกษตรพันธะสัญญาอย่างชัดเจน ประกอบกับทำเลที่ตั้งของอำเภอสิชล ไม่ห่างจากตัวเมืองจังหวัด นครศรีธรรมราชมากนัก จึงทำให้ตำบลเสาเอา และตำบลใกล้เคียงกลายเป็นแหล่งผลิตพืชพาณิชย์ขนาดใหญ่ และเป็นที่ตั้งของโรงงาน เช่น โรงงานคอนกรีตผสมสำเร็จ โรงแยกแร่ โรงเลื่อยแปรรูปไม้ยางพารา โรงอิฐ โรงน้ำแข็ง โรงผลิตเซรามิก (ขนาดเล็ก) โรงงานแปรรูปยางของสหกรณ์ อู่ต่อเรือ เป็นต้น

โรงงานอุตสาหกรรมเกษตรดังกล่าวที่เกิดขึ้นชุมชนเสาเอา ส่งผลให้โครงสร้างการประกอบ อาชีพของคนในตำบลเสาเอา เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแม้ว่าอาชีพหลักของชาวตำบลเสาเอา จะประกอบอาชีพใน ภาคเกษตรกรรม แต่คนในชุมชนจำนวนไม่น้อยก็ได้หันมาประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกภาคเกษตรกรรม มากขึ้น จากข้อมูลภาคสนาม พบว่า ชาวชุมชนเสาเอาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ก็ยังมีชาว ตำบลเสาเอาอีกจำนวนไม่น้อยประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น ได้แก่ รับจ้างข้าราชการ ค้าขาย ประมง เป็นต้น โดยอาชีพรับจ้างมีทั้งภายในและภายนอกภาคเกษตร เช่น รับจ้างทั่วไป รับจ้างเก็บเกี่ยวพืชผักหรือ ผลิตผลในชุมชน หรือรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเกษตรที่มีอยู่อย่างมากมายในพื้นที่ ผู้ที่ประกอบอาชีพ อื่น ๆ ที่มีพื้นที่เพียงเล็กน้อยก็ได้มีการทำการเกษตรในบริเวณบ้านของตน รวมทั้งผู้ที่มีความหลากหลายในการ เพาะปลูกและปศุสัตว์ นอกจากนี้ยังพบว่าการผลิตในภาคเกษตรกรรมของชุมชนเสาเอามีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ 1) การผลิตเพียงชนิดเดียว เป็นการปลูกพืชพาณิชย์หรือปลูกพืชเศรษฐกิจที่เป็นที่นิยมของภาคใต้และการเลี้ยง ไก่ตลอดปี ได้แก่ยางพารา ปลูกมะพร้าว ปลูกปาล์ม ผักสวนครัว ข้าว เกษตรสวนผสม (ผลไม้หลากหลายชนิด) เลี้ยงไก่/ไก่พันธุ์พื้นเมือง

2) การผลิต 2 ชนิด เป็นการทำเกษตรโดยการปลูกพืชพาณิชย์ 2 ชนิด ตลอดปีหรือปลูกพืชพาณิชย์ ผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ตลอดปี 5 อันดับแรกได้แก่ ยางพาราและปาล์ม ยางพาราและมะพร้าว ยางพาราและ ผลไม้ ปาล์มและผลไม้ นาข้าวและเกษตรสวนผสม มะพร้าวและมังคุด 3) การผลิต 3 ชนิด เป็นการทำเกษตร โดยการปลูกพืชพาณิชย์ 3 ชนิดตลอดทั้งปี หรือการปลูกพืชพาณิชย์พร้อมเลี้ยงสัตว์รวมกัน 3 ชนิดตลอดทั้งปี ได้แก่ 1. มะพร้าว มังคุด และเลี้ยงวัว 2. นาข้าว ยางพาราและเลี้ยงวัว 3. นาข้าว ยางพาราและผลไม้ 4. ยางพารา ปาล์มและผลไม้ ปาล์ม ยางพาราและเลี้ยงวัว 4) การผลิต 4 ชนิด เป็นการทำเกษตรโดยการปลูก พืชพาณิชย์พร้อมเลี้ยงสัตว์รวมกัน 4 ชนิดตลอดทั้งปี ได้แก่ 1. ข้าว เลี้ยงวัว วัว ยางพาราและปาล์ม 2. มะพร้าว มังคุด ลองกองและยางพารา ครัวเรือนในตำบลเสาเอาส่วนใหญ่จะมีการผลิต 2 ประเภทผสมผสาน กันไปทั้งพืชพาณิชย์และปศุสัตว์ ได้แก่ ยางพาราและปาล์ม ยางพาราและมะพร้าว ยางพาราและผลไม้ ปาล์ม และผลไม้ นาข้าวและเกษตรสวนผสม มะพร้าวและมังคุด นาข้าวและเลี้ยงวัว ยางพาราและไก่บ้าน เป็นต้น นอกจากนี้การดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวตำบลเสาเอาส่วนใหญ่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับคนในเมือง มากขึ้น การถือครองทรัพย์สิน เครื่องมือ เครื่องใช้และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีลักษณะเหมือนกับ

คนในชุมชนเมืองมากขึ้น การถือครองทรัพย์สินของคนในตำบลเสาเกาะสะท้อนให้เห็นภาพในตำบลกิ่งเมืองกิ่งชนบท (Peri-Urban) อย่างน้อย 3 ประการ 1) ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนแทบจะไม่แตกต่างจากคนในชุมชนเมือง อุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวกหลายชนิด เช่น เครื่องซักผ้า ตู้เย็น ถูกนำมาเพื่อประหยัดแรงงาน ระยะเวลาในการทำงาน ขณะที่อุปกรณ์สื่อสารในโลกสมัยใหม่ถูกนำมาใช้เพื่อความสะดวกในการติดต่อสื่อสารเช่น โทรศัพท์ โทรศัทพ์บ้าน โทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะโทรศัพท์และโทรศัพท์มือถือ ที่คนในตำบลเสาเกาะมีอยู่แทบทุกครัวเรือน 2) คนในชุมชนหลายรายมิได้มีฐานะยากจนแต่มีศักยภาพและมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับที่พอจะครอบครองทรัพย์สินที่มีราคาสูงอย่างเช่น รถเก๋ง รถกระบะ รถจักรยานยนต์ และรถไถขนาดเล็ก โดยเฉพาะรถจักรยานยนต์ 3) คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพิงกับระบบการเกษตร เป็นหลัก โดยอาจพิจารณาได้จากการถือครองรถไถขนาดเล็ก เครื่องพ่นยาและเครื่องสูบน้ำ โดยเฉพาะเครื่องสูบน้ำที่คนในชุมชนถือครอง

นอกจากนี้ พบว่า ครัวเรือนของชาวชุมชนเสาเกาะ มีรายได้ส่วนใหญ่อยู่ที่เฉลี่ยระหว่าง 30,001-70,000 บาท/ปี นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงหนี้สินพบว่า มีครัวเรือนที่มีภาระหนี้สิน 62 ครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้สินในธนาคารของรัฐ ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ธนาคารกรุงไทย และ ธนาคารออมสิน และหนี้สินจากญาติ (ข้อมูลจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 100 ครัวเรือน เดือน มกราคม 2559)

ตามที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่าระบบเกษตรกรรมในชุมชนเสาเกาะยังคงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังนั้นที่ดินที่ใช้ในการทำการเกษตรจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จากการสำรวจพบว่าเกษตรกร ผู้ครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตรในชุมชนเสาเกาะ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่จำแนกตามขนาดการถือครอง ได้แก่ ชาวบ้านผู้ไร่ที่ดินซึ่งการเพาะปลูก ผู้ครอบครองที่ดินน้อย (0-2 ไร่) ผู้ครอบครองที่ดินขนาดปานกลาง (2-5 ไร่) และผู้ครอบครองที่ดินมาก (มากกว่า 5 ไร่ขึ้นไป) การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรในชุมชนเสาเกาะในปี พ.ศ. 2558 ที่แตกต่างกันออกไป 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) ผู้ครอบครองที่ดินเพื่อการเกษตรมากกว่า 5 ไร่ มีจำนวน 36 ราย คิดเป็นร้อยละ 36 คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร ทั้งหมด และยังมีการค้าขาย และงานข้าราชการ เป็นอาชีพหลักอีกอาชีพหนึ่งด้วย 2) ผู้ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรตั้งแต่ 2 ไร่จนถึง 5 ไร่ มีจำนวน 39 ราย คิดเป็นร้อยละ 39 โดยคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ก็ยังคงประกอบอาชีพ เกษตรกร ค้าขาย ข้าราชการ ประมง รับจ้าง 3) ผู้ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรน้อยกว่า 2 ไร่ มีจำนวน 22 ราย คิดเป็นร้อยละ 22 โดยคนกลุ่มนี้ประกอบอาชีพเกษตรกร แม่บ้าน ประมง รับจ้าง (ข้อมูลจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 100 ครัวเรือน เดือนมกราคม 2559)

ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับทำการเกษตรในไร่นา ชาวตำบลเสาเกาะ จำนวน 3 รายในตำบลเสาเกาะคิดเป็นร้อยละ 3 ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองในการทำการเกษตรและส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอื่นนอกภาคเกษตร เช่น รับจ้าง พนักงานบริษัท เป็นต้น และเกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนมากบางรายไม่ได้แบ่งพื้นที่ให้ใครเช่าแต่ตนจะทำการเกษตรในพื้นที่ของตนทั้งหมด

4.3 การถือครองที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการผลิตและเทคโนโลยีการผลิต

เสาเกา เคยมีพื้นที่ในการทำนาเดิม 500 ไร่ แต่ตอนนี้ลดลงอย่างคาดไม่ถึงยังคงทำนา เหลืออยู่แค่ ประมาณ 20 คนในชุมชน เหลือเพียง 100 ไร่

“คนทำนายังคงหลงเหลือในชุมชนบ้านเสาเกา ยังมีเพราะเขายังคงรักในการทำนา และเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่สำคัญที่ให้มนุษย์ได้อยู่รอดจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งถือว่า เป็นปัจจัยสำคัญ ในการดำรงชีวิตการทำปาล์ม น้ำมัน กลยุทธ์ต่อสู้ของชาวภาคใต้ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์” (นิตินัย เอี่ยมชลวิเลิศ, สัมภาษณ์วันที่ 7 เมษายน 2559)

นอกจากนี้ในอดีตชาวชุมชนเสาเกา เคยใช้ควายในการทำนา และเปลี่ยนเป็นรถไถเดินตามหลังจากนั้นเปลี่ยนเป็นคูโบต้ารถไถเดินตามสักประมาณ 30 ปี หรือ พ.ศ. 2527 ซึ่ง สมัยก่อนใช้ควายในการทำนา เพราะแรงงานจากควายและคนไม่สิ้นเปลืองมาก ช่วยลดต้นทุนค่าใช้จ่าย เพราะไม่เปลืองน้ำมัน ควายมีน้ำหนักน้อยกว่าเครื่องยนต์ ส่วนรถไถเดินตาม สามารถใช้ไถนา เร็วขึ้นขึ้นกว่าใช้ควาย สุดท้าย คูโบต้า ที่ใช้ในสมัยปัจจุบัน เพราะทำให้เสร็จเร็วมากยิ่งขึ้น สามารถทุ่นแรงของเกษตรกรได้มากการบังคับรถง่ายมาก แต่ปัจจุบันใช้เครื่องทุ่นแรงจ้างรถจ้างแทรกเตอร์ไถนา รวมทั้งรถขนาดใหญ่ในการเก็บเกี่ยวผลผลิต

ภาพที่ 4 สภาพที่นาในชุมชนเสาเกา ในปัจจุบัน

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2558)

บทที่ 5

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว :

การประยุกต์ใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์

ในอดีตวิถีชีวิตของชาวบ้านของชาวมุขชนเสาเภา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อเสร็จจากฤดูเก็บเกี่ยวข้าวนาปีแล้ว ชาวบ้านมักมีเวลาว่าง จากการทำนา จึงใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อเสริมรายได้ เช่น ทำไร่ทำสวน และ การหาปลา โดยออกหาปลาตามนาข้าว ปลัก (บึง) คลัก (หลุมเล็กที่มีน้ำขัง) มีการใช้เครื่องมือดักปลา สำหรับเครื่องมือดักจับสัตว์ด้วยภูมิปัญญาของชาวบ้านนั้นมีอยู่มากมายหลากหลายชนิด แตกต่างกันไปตามลักษณะทางกายภาพของท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชน สภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น องค์ความรู้เรื่องคุณค่าของคนในท้องถิ่น อันแสดงถึงภูมิปัญญาอันเป็นเอกลักษณ์อย่างชัดเจน และการนำภูมิปัญญาชุมชนไปใช้ในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และแสดงออกมาในลักษณะการดำเนินชีวิตภายใต้พื้นฐานด้านปัจจัย 4 มีประโยชน์ และเหมาะกับคนในท้องถิ่น โดยจากการศึกษา พบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ของชาวมุขชนเสาเภา และมีการประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของเครื่องมือและสัตว์น้ำที่ต้องการ ทั้งเพื่อเลี้ยงชีพในครอบครัวและเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมถึงการอนุรักษ์เพื่อความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ และ ความมั่นคงทางด้านอาหาร โดยอธิบายได้ดังนี้

5.1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวมุขชนเสาเภา

จากการศึกษาพบภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวมุขชนเสาเภา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 17 ชนิด โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) ภูมิปัญญาเครื่องมือเครื่องมือจับปลาในนาข้าว 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับกุ้งนาในนาข้าว 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับกบในนาข้าว 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับตะพาน้ำ/เต่า ในนาข้าว โดยอธิบายตามลำดับดังนี้

5.1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับปลาในนาข้าว

5.1.1.1 เบ็ดทงไม้ไผ่ (แบบเหล่า)

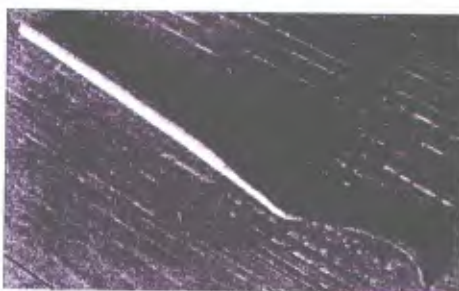
เบ็ดทงไม้ไผ่ เป็นเทคโนโลยีชาวบ้านที่ชาวมุขชนเสาเภา ใช้ในการจับปลาเกือบทุกชนิด โดยได้มีการประยุกต์เครื่องมือเทคโนโลยี (เบ็ด) มาต่อเข้ากับคันไม้ไผ่ที่ชาวบ้านได้ประดิษฐ์ (เหล่า) ขึ้นเพื่อเป็นคันไว้สำหรับปักริมคันนา ให้มีลักษณะยื่นออกไปในพื้นน้ำในนาข้าว พื้นที่ระหว่างกอข้าวที่ขึ้นเรียงราย

อยู่ในนาข้าว โดยอาจจะปักไว้ช่วงคันนาที่เป็นหน้าร่องน้ำไหลผ่าน หรือ ไม่เป็นร่องน้ำ โดยใช้เหยื่อในการเสียบเบ็ดเพื่อให้ปลากิน โดยเหยื่อนั้นส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์ที่ปลากินที่มีลักษณะควา ด้ก่ลิน ปักเบ็ดทีละจำนวนมาก ในนาข้าวบั้ง (แปลง) หนึ่ง ขึ้นอยู่กับการสังเกตว่าในนาแห่งนั้นจะมีจำนวนปลามากน้อยแค่ไหน แต่ละคันหนึ่ง ไปกู่ (ดู,เก็บ) ปลา ทง (วาง,ปัก) ใหม่คันละ 4-5 รอบ ประมาณ 1 ชั่วโมงครั้ง ขึ้นอยู่กับจำนวนปริมาณของปลา นอกจากนี้จะทงในเวลากลางวันก็ได้ โดยการทงแต่ละครั้งจะได้ปลามาประทังชีวิตในครอบครัว และขายเพื่อนำเงินมาจุนเจือเลี้ยงชีพ และดำเนินการในกิจกรรมอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

1. ไม้ไผ่ เลือกไม้ไผ่ที่มีความแก่แต่พอดี ต้องไม่อ่อนจนเกินไป เพราะจะเก็บรักษาได้นาน ไม้ไผ่ที่ใช้ควรมีเนื้อไม้ที่หนา เช่น ไผ่บ้าน ไผ่ตง เพราะจะมีคุณสมบัติที่แข็งแรง เหนียว ทน และมีความอ่อนตัวสูง ทำให้เวลาบ้านติดเบ็ดจะไม่หัก และสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน

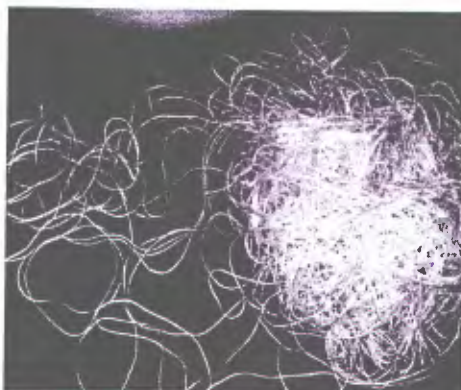
2. พรำ (มีดพรำ) ที่ใช้หลาวต้องคมเพราะจะทำให้หลาวง่าย

ภาพที่ 5 มีพรำที่ใช้หลาวเบ็ด

ที่มา : (ดำรงศัพนธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

3. เชือกในล่อน เลือกใช้เชือกที่มีขนานไม่ใหญ่มาก

ภาพที่ 6 เชือกในล่อน

ที่มา : (ดำรงศัพนธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

4. ตาเบ็ด เลือกตาเบ็ดขนาดเบอร์ 1

ภาพที่ 7 ตาเบ็ดจับปลา

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงษ์, 2559)

2) วิธีการทำเบ็ดตรงแบบเหลา

1. การเตรียมไม้ไผ่เพื่อการเหลาเบ็ด ควรเลือกไม้ไผ่ที่มีความแก่ไม่มากและไม่อ่อนจนเกินไป เพราะถ้าไม้ไผ่แก่จะทำให้ไม้แข็งไม่ให้ตัว ถ้าไม้อ่อนเกินไปจะทำให้ผุและหักง่าย จากนั้นนำไม้ไผ่มาผ่าให้เป็นซี่ ๆ เล็กๆ พอที่จะเหลาได้ง่าย

2. การเหลาคันเบ็ด นำไม้ไผ่ที่ผ่ามาเป็นซี่ เหลาให้มีลักษณะปลายไม้ไผ่เล็กและสามารถ งอเป็นรูปคันเบ็ดได้ ส่วนหัวของเบ็ดให้เหลาเป็นปมเพื่อดักเชือกผูกเบ็ดไม่ให้หลุด ส่วนด้านล่างหรือส่วนโคนเบ็ดให้เหลานิดหน่อยเพื่อลบรอยคมของไม้ไผ่ ไม้ให้ไม้ไผ่บาดมือเวลาปักเบ็ด

ภาพที่ 8 คันเบ็ดที่เหลาเสร็จแล้ว

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงษ์, 2559)

3. นำคันเบ็ดมาลนไฟและแช่น้ำเพื่อให้คันเบ็ดเหนียวไม่หักง่าย และเพื่อไม่ให้แมงหรือมอดกัดช้ำคันเบ็ด

4. การเข้าเบ็ด นำคันเบ็ดที่เหลาเสร็จแล้วมาผูกกับเชือกที่ผูกเบ็ดไว้ โดยมีขั้นตอนการผูกดังนี้ โดยการ เชือกในล่อนมาผูกกับเบ็ด โดยตัดเชือกพอประมาณ แล้วนำส่วนปลายเชือกผูกกับเบ็ด

แล้วนำเชือกที่เข้าเบ็ดแล้ว มาผูกกับส่วนปลายของคันเบ็ดให้แน่น ผูกห่วงเก็บเบ็ด โดยผูกส่วนกลางของคันเบ็ด และนำเบ็ดที่ผูกไว้เกี่ยวกับห่วงไว้

3) วิธีใช้เบ็ดจับปลา

1. การเตรียมเหยื่อเกี่ยวเบ็ด ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวจะใช้เหยื่อหลาย ๆ อย่างในการเกี่ยวเบ็ด ได้แก่

1.1. ไล่เดือน เป็นเหยื่อเกี่ยวเบ็ดที่หาได้ง่ายในพื้นที่ โดยใช้จอบขุดบริเวณที่มีดินร่วนและชื้น จะสังเกตได้จากบนพื้นดิน ตรงไหนที่มีซีเดือนอยู่บริเวณนั้นก็จะมีไล่เดือน ไล่เดือนที่ใช้เกี่ยวเบ็ดชนิดนี้ก็เป็นไล่เดือนตัวใหญ่ หรือที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกกันว่า (เดือนฮ้อ) เพราะตัวจะใหญ่และยาวง่ายกับการเกี่ยวเบ็ด วิธีเกี่ยวเบ็ดใช้ส่วนปลายแหลมของเบ็ดเกี่ยวบริเวณส่วนหัวของไล่เดือน เกี่ยวจนมิดตาเบ็ด จากนั้นก็นำเบ็ดที่เกี่ยวเหยื่อแล้วไปปักบริเวณริมนาข้าว ปลาที่กินเหยื่อไล่เดือนส่วนใหญ่จะเป็น ปลาช่อนนา ปลาดุกนา ปลาหมอ และปลาไหล

ภาพที่ 9 ไล่เดือน (เดือนฮ้อ)

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1.2 ลูกปุนา จะหาได้บริเวณริมนาข้าวที่มีน้ำแฉะ ๆ หาโยวิธีการใช้เท้าเหยียดไปมาในน้ำริมนาข้าว ทำให้ลูกปุตัวเล็กที่ซ่อนตัวอยู่ในน้ำ บริเวณนั้นขึ้นมาบนผิวน้ำหรือป็นขึ้นอยู่บนหญ้าริมน้ำ และอีกวิธีคือการใช้ไฟโหล่ตอนกลางคืน หรือใช้ไฟสองตอนกลางคืนเพราะลูกปุกจะออกมาหากินบริเวณริมน้ำ แล้วนำลูกปุกที่ได้ไปเกี่ยวเบ็ด วิธีเกี่ยวใช้ปลายเบ็ดเกี่ยวบริเวณส่วนข้างของกระดอง เกี่ยวให้ติดริมๆกระดองปุก จะทำให้ลูกปุกตายยาก จากนั้นนำเบ็ดที่เกี่ยวลูกปุกไปปักริมนาข้าว วิธีปักให้ลูกปุกอยู่บริเวณผิวน้ำ เพราะจะทำให้เหยื่อลูกปุกเป็นที่ล่อใจของปลาที่จะมากิน ปลาที่ได้ในการใช้เหยื่อปุกคือ ปลาช่อนนา และปลาชะโด

ภาพที่ 10 ลูกปูนา

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววิระพงษ์, 2559)

1.3 ลูกปลาตัวเล็ก ลูกปลาหมอ ลูกปลากรวด หาดับบริเวณบึงเล็กๆ มุมนาที่น้ำท่วมถึง ชาวประมงจะใช้วิธีช้อน เจ้ย วิตน้ำ เพื่อหาลูกปลาไปทำเหยื่อเกี่ยวเบ็ดและนำลูกปลาที่ได้มาเกี่ยวเบ็ด โดยใช้ส่วนปลายของเบ็ดเกี่ยวบริเวณส่วนหลังหรือปลายหางของลูกปลา และนำเบ็ดไปปักบริเวณริมนาข้าว ส่วนปลาที่กินเหยื่อชนิดนี้ส่วนใหญ่จะเป็น ปลาช่อน และปลาชะโด

ภาพที่ 11 ลูกปลาหมอตัวเล็ก

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววิระพงษ์, 2559)

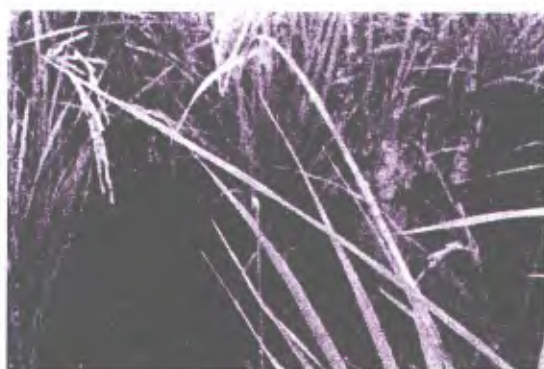
4) ประโยชน์การใช้สอย

ใช้เป็นอุปกรณ์จับปลาในนาข้าว ใช้กับปลาทุกชนิด ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาดุก ปลาไหล ฯลฯ รวมถึงสัตว์อื่นก็ติด เป็นการวางระหว่างกอข้าว เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการตกปลา เบ็ดตกปลาชนิดนี้ ใช้เพื่อจับปลาใน น่าน้ำ วิธีการตกปลา ชาวบ้านจะหาทำเล ที่มีน้ำนิ่งไม่ลึกเกินไป ปักเบ็ดลงตามริม ตลิ่ง เสียบเหยื่อ (ไส้เดือน) ร้อยขอเบ็ดให้มีความยาวพอดีกับปลายขอ โดยไม่ให้เหยื่อเลยปลายขอมากเกินไปเพราะจะทำให้ปลาชုပ်เหยื่อไปกินได้ จากนั้นจะปล่อยทิ้งไว้ให้ได้เวลาพอสมควร ก็จะมาติดตามผลว่าได้ปลาจำนวนเท่าไร เก็บใส่อุปกรณ์ใส่ เสียบเหยื่อและวางไว้เหมือนเดิม ทำเช่นคีนคีนละ 4-5 รอบ สำหรับองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาในการสังสม สังเกตวิธีการวางเบ็ดได้ปลาจำนวนมากนั้น ชาวชุมชนเสาเภา ใช้วิธีการดูอากาศหากคีน

ไหนฝนตกจะได้ปลาจำนวนมาก เดือนสว่างจะได้ปลาน้อย ช่วงเวลาที่ปลากินเบ็ดนั้นจะเป็นช่วงค่าถึงเที่ยงคืน การวางเบ็ดนั้นหากวางริมคันนาที่เป็นช่องน้ำ หรือมีน้ำไหลผ่าน จะมีโอกาสได้ปลาจำนวนมากกว่าพื้นที่ที่มีน้ำนิ่งปกติ อย่างไรก็ตามแม้จะไม่ได้ปลาจำนวนมาก แต่ก็ได้ปลาเฉพาะตัวใหญ่ ปล่อยให้ตัวปลาตัวเองเติบโตตามธรรมชาติ ภายหน้าจะได้หามาอีก เป็นการไม่ทำลายระบบนิเวศน์ข้าว สร้างความสมดุล ยั่งยืนของระบบธรรมชาติ สร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ซึ่งจะแตกต่างจากเครื่องมือจับปลาในปัจจุบันที่เน้นการหาเพื่อค้าขาย จับไม่เว้นตัวเล็ก ตัวน้อย เช่น การใช้ไฟฟ้าช็อตปลา แห ฯลฯ ทำลายระบบนิเวศน์ ทำลายความมั่นคงทางด้านอาหาร ฯลฯ

5.1.1.2 เบ็ดธงไม้เรียว (เรียวไม้ไผ่หรือกิ่งไม้ไผ่)

เบ็ดธงไม้เรียว (เรียวไม้ไผ่หรือกิ่งไม้ไผ่) เป็นเบ็ดชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเบ็ดทงไม้ไผ่ แตกต่างกันตรงที่เบ็ดทงไม้เรียวนั้นจะไม่ทำการเหลา (ไส) ไม้คันเบ็ดเหมือนกับเบ็ดทงไม้ไผ่ ไม้ไผ่คันเบ็ดเหมือนกับเบ็ดทงไม้ไผ่ ใช้ไม้อะไรก็ได้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น กิ่งไม้พลับพลา กิ่งไม้กระท้อน กิ่งไม้ชมพู (ฝรั่ง) ที่มีลักษณะเป็นก้านเรียวยาวปลายโค้งเล็กน้อย ตัดให้ยาวแต่พอดีตามสมควร นำมาแต่งปลายพร้อมกับนำเชือกที่ควั่นเบ็ด (ผูกเบ็ด) มาแล้วมาผูกไว้ตรงปลาย เตรียมนำไปใช้งานต่อไป ความยาวของคันเบ็ดประมาณ 1 เมตร การใช้เรียวไม้ทำคันเบ็ดจะง่ายกว่าการหลาวเบ็ด และเร็วกว่า จะสะดวกในการทำเบ็ดธงในนาข้าวอย่างรวดเร็ว แต่จะดูสวยงามน้อยกว่าเบ็ดไม้หลาว

ภาพที่ 12 ธงเบ็ดไม้เรียวในนาข้าว

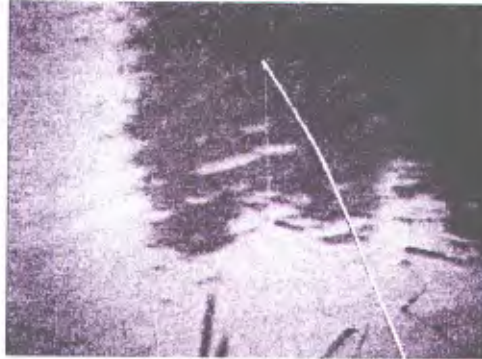
ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้

1. เรียวไผ่ หรือไม้อื่น ๆ ควรเลือกเรียวไผ่ หรือไม้อื่น ๆ ที่มีความแก่พอดี แต่ต้องไม่อ่อนจนเกินไป เพราะจะเก็บรักษาได้ไม่นาน ไม้ไผ่ที่ใช้ทำคันเบ็ด เช่น ไผ่บ้าน ไผ่ตง เพราะจะมี

คุณสมบัติที่แข็งแรง เหนียว ทน และมีความอ่อนตัวสูง ทำให้เวลาบ้านติดเบ็ดจะไม่หัก และสามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน

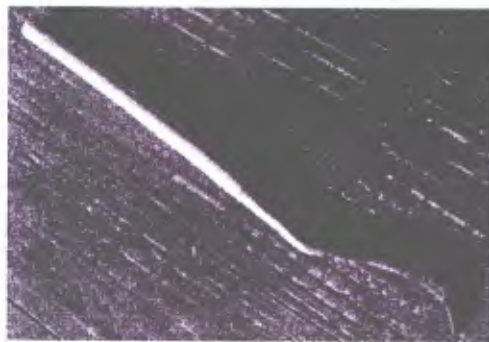

ภาพที่ 13 การปักธงเบ็ด

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงษ์, 2559)

2. พร้า (มีดพร้า) ที่ใช้ตัดแต่งกิ่งก้านไม้ และตัดแต่งปลายไว้สำหรับ

ผูกเชือก

ภาพที่ 14 มีดพร้าที่ใช้ทำเบ็ด

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงษ์, 2559)

3. เชือกในล่อน เลือกใช้เชือกที่มีขนานไม่ใหญ่มาก
4. ตาเบ็ด เลือกตาเบ็ดขนาดเบอร์ 1

ภาพที่ 15 เบ็ด

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจท้าววิระพงค์, 2559)

2) วิธีทำ

1. การเลือกเรียวไม้ไผ่ หรือกิ่งไม้ไผ่ หรือกิ่งไม้อื่น ๆ ที่มีลักษณะที่เรียวยาว ไม้อ่อนและไม่แก่จนเกินไป ตัดเรียวออกจากลำต้นแล้วใช้พั่ว (มีดพั่ว) ลิด (ตัด) ตาไม้ไผ่ให้เรียบ จากนั้นก็เหลาส่วนท้ายให้แหลมเหมาะแก่การปัก จากนั้นนำเบ็ดที่ผ่านการลิด หรือตกแต่งเสร็จแล้วมาลนไฟและแช่น้ำ เพื่อให้คันเบ็ดเหนียวไม่หักง่าย และเพื่อไม่ให้แมงหรือมอดกัดช้ำคันเบ็ด

2. การเข้าเบ็ด น้ำคันเบ็ดที่ลิด ตกแต่งเสร็จแล้วมาผูกกับเชือกที่ผูกเบ็ดไว้ โดยมีขั้นตอนการผูกดังนี้

2.1 นำเชือกในล่อนมาผูกกับเบ็ด โดยตัดเชือกพอประมาณ แล้วนำส่วนปลายเชือกผูกกับเบ็ด

2.2 นำเชือกที่เข้าเบ็ดแล้ว มาผูกกับส่วนปลายของคันเบ็ดให้แน่น

2.3 ผูกห่วงเก็บเบ็ด โดยผูกส่วนกลางของคันเบ็ดและนำเบ็ดที่ผูกไว้เกี่ยวกับห่วงไว้

3) วิธีใช้เบ็ดจับปลา

การเตรียมเหยื่อเกี่ยวเบ็ด ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวจะใช้เหยื่อหลาย ๆ อย่างในการเกี่ยวเบ็ด ได้แก่ ไล่เดือน ไล่เดือนเป็นเหยื่อเกี่ยวเบ็ดที่หาได้ง่ายในพื้นที่ โดยใช้จอบขุดบริเวณที่มีดินร่วนและชื้น จะสังเกตได้จากบนพื้นดิน ตรงไหนที่มีไข่เดือนอยู่บริเวณนั้นก็จะมีไล่เดือน ไล่เดือนที่ใช้เกี่ยวเบ็ดชนิดนี้ก็เป็นไล่เดือนตัวใหญ่ หรือที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกกันว่า (เดือนฮ้อ) เพราะตัวจะใหญ่และยาวง่ายกับการเกี่ยวเบ็ด วิธีเกี่ยวเบ็ดใช้ส่วนปลายแหลมของเบ็ดเกี่ยวบริเวณส่วนหัวของไล่เดือน เกี่ยวจนมิดตาเบ็ด จากนั้นก็นำเบ็ดที่เกี่ยวเหยื่อแล้วไปปักบริเวณริมนาข้าว ปลาที่กินเหยื่อไล่เดือนส่วนใหญ่จะเป็น ปลาช่อนนา ปลาดุกนา ปลานมอ และปลาไหล เหยื่ออีกชนิดคือ ลูกปุนา ที่หาได้ตามบริเวณริมนาข้าวที่มีน้ำแฉะ ๆ หาโย

วิธีการใช้เท่าเทียมไปมาในน้ำริมนาข้าว ทำให้ลูกปูตัวเล็กที่ซ่อนตัวอยู่ในน้ำ บริเวณนั้นขึ้นมาบนผิวน้ำหรือป็นขึ้นอยู่บนหน้าริมน้ำ และอีกวิธีคือการใช้ไฟโหล่ตอนกลางคืน หรือใช้ไฟส่องตอนกลางคืนเพราะลูกปูจะออกมาหากินบริเวณริมน้ำ แล้วนำลูกปูที่ได้ไปเกี่ยวเบ็ด วิธีเกี่ยวใช้ปลายเบ็ดเกี่ยวบริเวณส่วนข้างของกระดอง เกี่ยวให้ติดริมๆกระดองปู จะทำให้ลูกปูตายยาก จากนั้นนำเบ็ดที่เกี่ยวข้องลูกปูไปปักริมนาข้าว วิธีปักให้ลูกปูอยู่บริเวณผิวน้ำเพราะจะทำให้เหยื่อลูกปูเป็นที่ล่อใจของปลาที่จะมากิน ปลาที่ได้ในการใช้เหยื่อปูคือ ปลาช่อนนา และปลาชะโด และเหยื่ออีกชนิดก็คือ ลูกปลาตัวเล็ก ลูกปลาหมอ ลูกปลากระดี่ หาได้บริเวณบึงเล็ก ๆ มุมนา ที่น้ำท่วมถึง ชาวประมงจะใช้วิธีซ่อน เจ้ย วิต (ตัก) น้ำ เพื่อหาลูกปลาไปทำเหยื่อเกี่ยวเบ็ดและนำลูกปลาที่ได้มาเกี่ยวเบ็ด โดยใช้ส่วนปลายของเบ็ดเกี่ยวบริเวณส่วนหลังหรือปลายหางของลูกปลา และนำเบ็ดไปปักบริเวณริมนาข้าว ส่วนปลาที่กินเหยื่อชนิดนี้ ส่วนใหญ่จะเป็น ปลาช่อน และปลาชะโด

4) ประโยชน์/การใช้สอย

เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการตกปลา เบ็ดตกปลาชนิดนี้ใช้ปักเพื่อจับปลาในน้ำนึ่ง วิธีการตกปลา ชาวบ้านจะหาทำเลที่มีน้ำนิ่งไม่ลึกเกินไป ปักเบ็ดลงตามริม ตลิ่ง เสียบเหยื่อ (ไส้เดือน) ร้อยขอเบ็ดให้มีความยาวพอดีกับปลายขอ โดยไม่ให้เหยื่อเลยปลายขอมากเกินไปเพราะจะทำให้ปลาฮุบเหยื่อไปกินได้ จากนั้น จะปล่อยทิ้งไว้ให้ใช้เวลาพอสมควร ก็จะมาติดตามผล

5.1.1.3 เบ็ดราวริมนาข้าว

เบ็ดราวริมนาข้าว เป็นอุปกรณ์จับปลาที่มีลักษณะพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการจับสัตว์น้ำในนาข้าวให้ได้จำนวนมากขึ้น เป็นการนำเอาเชือกขนาดพอเหมาะ ความยาวแล้วแต่ความต้องการประมาณ 10-20 เมตร หรือมากกว่านั้น มาผูกเข้ากับเชือกที่ผูกเบ็ดเตรียมไว้ระยะห่างตาละประมาณ 1 ฟุต เชือกเส้นหนึ่งได้ตาเบ็ดประมาณ 50-60 ตา ขึ้นอยู่กับความยาวของเชือก แต่ในพื้นที่นาข้าว ความยาวประมาณ 20-30 เมตรจะเหมาะสมที่สุด เบ็ดราวชนิดนี้จะเหมาะแก่การวางเบ็ดในพื้นที่กว้าง แต่นำมาประยุกต์ใช้ในนาข้าว เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว และการวางเบ็ดราวในนาข้าวเหยื่อที่เหมาะสมที่สุด คือ ไส้เดือน เพราะเบ็ดราวจะให้ตัวมากกว่าเบ็ดคันทำให้การใช้เหยื่อสดเช่น ลูกปู ลูกปลา เมื่อใช้จะทำให้เหยื่อไปพันหรือไปเกี่ยวกับหญ้าหรือต้นข้าวทำให้เหยื่อตายหรือหลุดก่อนปลาในนาข้าวจะมากิน ดังภาพที่

ภาพที่ 16 การวางเบ็ดราวในนาข้าว

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ ประกอบด้วย

1. เชือกราว
2. เชือกผูกเบ็ด
3. ตาเบ็ด

2) วิธีทำ

1. การเข้าเบ็ด ใช้เชือกในล่อนผูกกับเบ็ดบริเวณด้านบนของตาเบ็ด ผูกให้แน่นพอประมาณเวลาตีปลาจะได้ไม่หลุด
2. การเตรียมสายเชือกราวเบ็ด ใช้เชือกในล่อนหรือเชือกดักก็ได้ที่มีขนาดใหญ่กว่าเชือกผูกเบ็ด และความยาวต้องมีขนานเท่าหรือยาวกว่า 2 ฟังนาข้าว

3) วิธีใช้เบ็ดราวจับปลา

ซึ่งเชือก ดึงเชือกบริเวณริมนาให้ยาวตลอดทั้งด้าน เชือกควรอยู่บนผิวน้ำประมาณ 10 – 15 เซนติเมตร จากนั้นก็นำเบ็ดที่เข้าเตรียมไว้มาผูกกับสายเชือกราว ให้ระยะห่างกันประมาณ 3 เมตร ให้ตาเบ็ดอยู่ในน้ำ การเตรียมเหยื่อเกี่ยวเบ็ด ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวจะใช้เหยื่อหลาย ๆ อย่างในการเกี่ยวเบ็ด เช่น ไล่เดือน ลูกปูนา ลูกปลาตัวเล็ก หอยเชอรี่ เขียด ปาด เป็นต้น

4) ประโยชน์/การใช้สอย

เบ็ดราว เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการตกปลา จับปลา เบ็ดตกปลาชนิดนี้ใช้เพื่อจับปลาในน้ำนิ่ง ในนาข้าว ขนาดที่มีพื้นที่น้ำโล่ง ไม่ลึกมาก วิธีการตกปลา ชาวบ้านจะหาทำเลที่มีน้ำนิ่งไม่ลึกเกินไป ขนาดกว้างเล็กน้อย เป็นแถวยาว ปักเบ็ดหัวท้าย ยาวประมาณ 50-100 เมตร ตามแนวต้นข้าว (ร่อง) ร้อยขอเบ็ดให้มีความยาวพอดีกับปลายขอ ผูกติดกับเชือกสายกลางความยาวตาละประมาณ 1 ฟุต เสียบเหยื่อ จากนั้น จะปล่อยทิ้งไว้ให้ได้เวลาพอสมควร ก็จะมาติดตามผล ซึ่งปลาที่ได้จะได้จำนวนมากเนื่องจากจำนวนตา

เบ็ดที่มาก ใช้วิธีการสาวเมื่อเวลาจะเก็บหรือกักปลา ซึ่งจะได้สัตว์น้ำในนาข้าวเกือบทุกชนิดไม่เว้นแม้ปลาไหลนา

5.1.1.4 เบ็ดคันไม้ระกำ

เบ็ดคันไม้ระกำ เป็นอุปกรณ์ตกปลาในนาข้าว หรือในแอ่งน้ำในนาข้าว ชนิดที่ไม่ปักทิ้งไว้ คนใช้ต้องจับอยู่ตลอดเวลา ในลักษณะการตก ไม่ใช่ทง (ปัก) ไว้ คันทำกับทางตันระกำ มีความยาวประมาณ 3-5 เมตร เหมาะสำหรับการตกปลา ซ่อน ปลาหมอ ปลากระดี่ เป็นต้น ดังภาพที่

ภาพที่ 17 ทางระกำ (กิ่งระกำ)

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงษ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ทางไม้ระกำ
2. สายเอ็นตกปลา
3. ตาเบ็ด
4. วัสดุเหลือใช้ที่ลอยน้ำได้ เช่น รongเท้าข้างดาว โฟม (ฟุ่น)

2) วิธีทำ

1. ให้เลือกทางระกำที่แก่ ๆ หรือทางที่อยู่ล่างสุด เพราะจะเป็นทางที่แก่ และจะเป็นทางที่ชาวสวนส่วนใหญ่จะตัดทิ้ง จึงสามารถนำทางระกำมาทำเป็นคันเบ็ดได้
2. นำทางระกำที่ได้มาลิด (ตัด) หนามและใบออกให้หมด จากนั้นก็นำไปตากแดดให้แห้ง เพื่อให้ทางระกำมีน้ำหนักที่เบาลง จะทนทานและเหนียวกว่าเดิม
3. เข้าเบ็ดโดยใช้เบ็ดตาเล็ก/เบ็ดขนาดเล็ก เพราะส่วนใหญ่เบ็ดคันทางระกำ จะใช้ตกปลาเล็กๆในนาข้าว เบ็ดตาเล็กจึงเหมาะสมที่สุด จากนั้นนำเบ็ดเข้ากับเชือกโดยใช้วิธีนำสายเอ็นสอดเข้ารูเบ็ด แล้วผูกให้แน่นพอประมาณ ให้หางเชือกยาวออกไปประมาณ 10 เซนติเมตร จากนั้นก็ใช้วิธีพัน/ม้วน

สาย ให้เชือกเข้าเป็นเส้นเดียวกัน วิธีพันคือ นำเชือกมาวางบนขาตัวเอง ใช้มือกดและถูเพื่อให้สายเชือกม้วนเข้าเป็นเส้นเดียวกัน

4. นำเชือกที่เข้าตาเบ็ดเสร็จแล้ว มาผูกกับไม้ระกำส่วนปลายไม้ระกำให้แน่น ดึงสายเอ็นให้ได้ระยะ โดยเชือกที่เข้าเบ็ดต้องมีขนาดความยาวเท่ากับไม้ระกำ จากนั้นก็นำวัสดุที่สามารถลอยน้ำได้อาจจะเป็นวัสดุเหลือใช้เช่น รองเท้าข้างดาว มาตัดให้มีลักษณะรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวประมาณ 5 เซนติเมตร กว้าง 1 เซนติเมตร จากนั้นก็นำไปผูกติดกับสายเบ็ดที่เตรียมไว้ ผูกเป็นแนวยาวและต้องเลื่อนหรือขยับขึ้นลงได้ตามความลึกของน้ำในนาข้าวที่จะวางเบ็ด

3) การใช้งาน

เมื่อได้เบ็ดเรียบร้อยแล้ว ต่อไปก็หาเหยื่อเพื่อที่จะล่อให้ปลามากินเบ็ดเหยื่อที่ใช้ส่วนให้จะเป็นเหยื่อที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ไล่เดือน แม่ปีกมดแดง แมลงไหม เป็นต้น เมื่อได้เหยื่อเรียบร้อยแล้ว ก็เลือกที่เหมาะสม ๆ ในนาข้าวเพื่อทำการวางเบ็ด เมื่อได้ที่เหมาะสมแล้วก็ใช้เหยื่อเสียบเบ็ด แล้วก็โยนเหยื่อที่เสียบเบ็ดแล้วลงไปบนนาข้าวในพื้นที่ ที่มีต้นข้าวน้อยว่างพอที่จะวางเบ็ดได้ ปลาที่ได้ส่วนมากจะเป็นปลาหมอ เพราะปลาหมอจะมาวางไข่ในนาข้าวเพื่อให้ลูกปลาหมอเจริญเติบโตในนาข้าว เพราะในนาข้าวปลาเล็กสามารถใช้เป็นที่หลบซ่อนตัวจากศัตรูได้ง่ายและในนาข้าวยังมีอาหารเพียงพอที่จะทำให้ลูกปลาหมอเจริญเติบโตได้ดี ชาวประมงจึงมีการจับมาเป็นอาหารกันได้

ภาพที่ 18 แม่ปีกมดแดงภาพที่

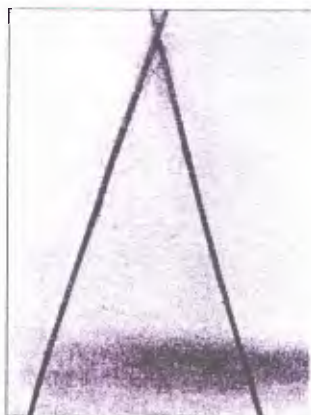

ภาพที่ 19 ตัวไหม/แมลงไหม

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559) ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.1.1.5 อีเนียว

อีเนียว เป็นอุปกรณ์ที่ใช้จับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวเสาภา โดยปักโดยกางให้เป็นรูปสามเหลี่ยม ในบริเวณที่มีน้ำ ริมนาข้าว หรือที่กว้างในนาระหว่างกอข้าว ดังปรากฏภาพที่

ภาพที่ 20 อีเนียว

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววิระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ไม้ไผ่
2. เนื้ออวนดักปลา/มุ้งฟ้า
3. เชือกมัดผูกติดกับไม้ไผ่

2) วิธีทำ

1. เตรียมไม้ไผ่หรือไม้หมากที่แก่มาเหลาในกลม ยาวประมาณ 1-2 เมตร 2 อัน เหลาให้เท่ากันเพื่อเป็นไม้โครง
2. นำตาข่ายเอ็นดักปลา นำมาตัดเป็นรูปสามเหลี่ยม ด้านกว้างยาว 1 เมตร ด้านสูง ประมาณ 1.50 เมตร
3. นำไม้ที่เหลาเสร็จแล้วมาผูกด้านปลายให้ติดกันและนำตาข่ายเอ็นดักปลา ที่ตัดเตรียมไว้มาวางให้เข้ากับไม้โครงทั้ง 2 อัน จากนั้นก็นำสายเชือกมาร้อยให้ 2 ด้านสูงเท่ากันและเสมอกัน ให้มีลักษณะคล้ายกับรูปสามเหลี่ยม

3) การใช้งาน/ใช้สอย

นำอีเนียวไปปักโดยกางให้เป็นรูปสามเหลี่ยม ในบริเวณที่มีน้ำ ริมนาข้าว หรือที่ว่างในนาข้าว ตักตั้งทิ้งไว้มาสู่เป็นระยะ ก็ได้ได้ลูกกุ้ง ปลาตัวเล็ก ปลาขนาดกลาง หลากหลายชนิด

ภาพที่ 21 การปักอีด็วยในนาข้าว

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห่าววีระพงศ, 2559)

5.1.1.6 แหก

เป็นอุปกรณ์จับปลาที่มีลักษณะ เมื่อแผ่ออกจะเป็นรูปวงกลม ขอบตื้น แหจะมีโซ่ทำด้วยเหล็กหรือตะกั่ว เพื่อใช้ถ่วงแหให้จมตัวได้เร็ว ดังภาพที่

ภาพที่ 22 แหก

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห่าววีระพงศ, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ด้าย
2. ไม้ปา (ทำจากไม้ไผ่)
3. คัดซุน (ทำจากไม้ไผ่/พลาสติก)
4. ไฟแชค/ธูป
5. โซ่ (ลูกแห)

2) วิธีทำ

1. ขึ้นจอมแห โดยใช้เชือกด้ายเบอร์ 4 เบอร์ 6 หรือเบอร์ 9 ก็ได้

ภาพที่ 23 จอมแห

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

2. ถักแหขนาด 16 เส้า (หรืออาจจะเรียกว่า 16 ขา) โดยในขั้นตอนนี้การถักจะใช้วิธีถักไปเรื่อยๆ โดยเวียนให้ครบ 2 รอบแล้วจึงขยายเพิ่มเส้าละ 1 ช่อง หรือที่เรียกว่า 1 ตา ทำไปเรื่อยๆจนครบ 16 ขา โดยการถักแบบนี้ มีหลายขนาด ถ้าต้องการแหขนาด 8 ศอก จะต้องหยุดขยายตาเมื่อถักไปจนถถึง 8 ศอก ถ้าต้องการแหขนาด 9 ศอก จะต้องหยุดขยายตาเมื่อถักไปจนถถึง 7 ศอก

3. เทคนิคการถักจะขึ้นอยู่กับการตั้งและการพันด้าย

ภาพที่ 24 การถักแห

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

4. เมื่อได้ขนาดที่ต้องการแล้ว ให้ตัดลูกแห (ไซ้ เบอร์ 13) ทั้งนี้การใส่ลูกแหจะขึ้นอยู่กับผู้ใช้งานว่าต้องการความหนัก เบา เท่าใด โดยความสะอาดของตนเอง

ภาพที่ 25 การผูกลูกแห

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

3) การใช้งาน/ใช้สอย

แหถัก เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำพวกปลา กุ้ง ปู นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายตามหมู่บ้านชานาทั่วไป ส่วนใหญ่ใช้ในเวลากลางวัน ในแอ่งน้ำ ในนาข้าว เพราะมองเห็นสัตว์น้ำได้ง่าย ใช้ในบริเวณกว้างและน้ำลึกพอประมาณ วิธีการใช้ใช้มือรวแหให้พอเหมาะ แล้วขึ้นแหขึ้นเตรียมทอด /เหวี่ยง ทอดลงบริเวณมมนาข้าวช่องว่างที่ต้นข้าวตายสัตว์ที่ได้เป็นปลา ปู ฯลฯ

5.1.1.7 สื่อนักปลา

เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวทุกชนิด ใช้ในช่วงเวลาที่มีน้ำหลาก น้ำล้นคันนา จะเหมาะสมสุด จับพวกปลา กุ้ง ปู นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านชาวมุขมนเสาเภา

ภาพที่ 26 ซ้อน

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุที่ใช้ทำ

1. ไม้ระกำ/ไม้ไผ่
2. ย่านลิเภา

3. มีด
  4. มีดพร้า
  5. ต้นคล้า
- 2) วิธีทำ

นำทางหรือกิ่งของไม้ระกำหรือไม้ไผ่ ที่เตรียมเอาไว้มาผ่า แล้วเหลาให้ได้ขนาดที่ต้องการ คือ ขนาดไม่เล็กและไม่ใหญ่จนเกินไป ให้ได้ตอกคู่ 8 คู่ และตอกคู่ 17 ตอก พร้อมทั้งนำย่านหรือ ต้นคล้า มาผ่าเป็นเส้นให้เรียบร้อย สำหรับมัดหรือสาน เชื่อมต่อกับไม้ระกำที่ผ่าไว้ เมื่อเตรียมวัสดุอุปกรณ์เรียบร้อยแล้ว ก็เอาไม้ระกำหรือไม้ไผ่มารวมทำเป็นท้ายส้อน นำย่านลิเพา หรือ คล้า มากรองหรือถักร้อยขอบที่ท้ายส้อนและสานขึ้นไปเรื่อยๆ และเมื่อสานเรียบร้อยแล้ว นำไม้คล้าหรือย่านลิเพา มากรองที่ปากของส้อนอีกครั้งเป็นอันว่าเสร็จ การทำส้อน สามารถนำไปใช้ได้

3) การนำไปใช้

ส้อนนั้นเป็นเครื่องมือในการใช้ตักจับสัตว์น้ำ (กุ้ง ปู ปลา) ของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้โดยเฉพาะชาวเสภามานานแล้ว ส่วนใหญ่จะใช้ตักในบริเวณที่มีน้ำไหลผ่านและไม่ลึกจนเกินไป เวลาตักจะใช้ดินโคลนจากแหล่งอื่น ๆ มาตักแต่งทางเข้าปากส้อน นอกจากปลาจะเสือกตัวเข้าสะดวงแล้วยังช่วยให้ปลาได้กลิ่นโคลนที่อื่น ปลาจะเข้าส้อนได้ง่าย ใช้เศษหญ้า เศษฟาง ปิดตัวส้อนไว้ เพื่อไม่ให้น้ำร้อน ปลา มีร่เมงา ไม่กลัวคนเดินผ่านมาไกล ๆ การใช้เศษหญ้าไปไม้ทับปิดเครื่องมือตักปลาชนิดนี้คล้าย ๆ กับช้อนไว้ในเศษหญ้าจึงเรียกว่า ส้อน/หรือช้อน ดังภาพที่

ภาพที่ 27 การตักส้อน

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.1.1.8 ไซไม้ไผ่

ไซไม้ไผ่ เป็นเครื่องมือตักจับปลา เป็นเครื่องมือประมงท้องถิ่นที่ใช้กันอยู่ตามแถบลุ่มน้ำหรือในนาข้าว ทำจากไม้ไผ่เหลาเป็นซี่เล็ก ๆ จากนั้น นำมามัดเรียงกันด้วยเถาวัลย์หรือเชือก ทำงา (ช่องทางเข้าลักษณะเป็นซี่ไม้ปลายแหลมเมื่อปลาเข้าไปแล้วจะไม่สามารถย้อนออกมาได้) เป็นทางเข้า ลักษณะ

ของไซ เมื่อเสร็จแล้วเป็นรูป ทรงกระบอกท้ายเป็นรูปหยดน้ำมีประตูปิด เปิด เพื่อนำสัตว์น้ำออกมา ดังปรากฏในภาพที่

ภาพที่ 28 ไซไม้ไผ่

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ไม้ไผ่บ้าน หรือไม้ไผ่สีสุก
2. เถาวัลย์หรือเชือกพลาสติก
3. มีดเหลาดอก
4. มีดพรั้า สำหรับผ่าไม้ไผ่
5. ขวาน และเลื่อยโค้ง

2) การเตรียมการทำ

1. ตัดไม้ไผ่บ้าน ลำแก่ ๆ เพราะจะมีความทนและผิวไม้แข็งดี
2. ตัดไม้ไผ่บ้านเป็นท่อน ๆ ท่อนละ 1.50 เมตร
3. เมื่อตัดไม้ไผ่เป็นท่อน ๆ แล้วนำมาเหลาดอกและข้อของไม้ไผ่ออกให้หมด
4. ผ่าไม้ไผ่ออกเป็นซีก ๆ และเหลาแต่ง
5. นำไม้ไผ่ที่ผ่าเป็นซีก ๆ มาจักดอกลงเป็นเส้น ๆ ตามขนาดของงานสาน
6. นำเส้นดอก มาเหลาแต่งเป็นดอกลง และดอกลง เหลาเนื้อด้านใน

ของไม้ไผ่ ออกเกือบทั้งหมดให้เหลือผิวไม้ไผ่ด้านนอก เพราะผิวไม้ไผ่ด้านนอกจะมีความทนทาน

3) วิธีทำ

1. เมื่อเหลาดอกลง เป็นเส้น ๆ จำนวน 100 เส้น เสร็จแล้วนำเชือกมัดส่วนหัวไว้ให้แน่นเหลือดอกลงไว้ ประมาณ 3 นิ้วและหันส่วนปลายเข้าหาตัว ตัดดอกลงที่ละเส้นให้เป็นเกลียวหันออกไปทางด้านหน้า เมื่อตัดดอกลงทุกเส้นเสร็จแล้วนำเชือกมาสานเพื่อยึดไม่ให้ไม้ไผ่ที่ตัดไว้ขยับเขยื้อน

2. ใช้ตอกสานเสียบลงที่ตอกยื่นเว้นตอกยื่น 2 เส้น แล้วเสียบตอกสานจำนวน 5 เส้น ตอกสาน 5 เส้น นี้ เรียกว่า ไช้ปลอกห้า

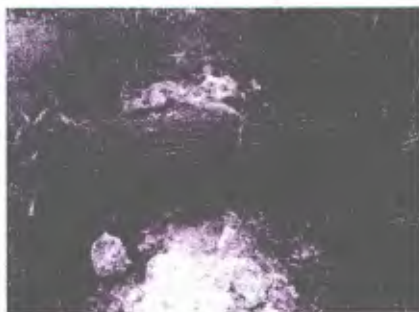
3. เมื่อเสียบตอกสานเสร็จแล้ว สานตัวสองซัดหนึ่ง ยกตอกยื่นสี่เส้น ตัวหลังยกตอกยื่นห้าเส้นสานในลักษณะนี้ไปจนกระทั่งสุดเส้นตอกสาน เมื่อตอกสานหมดเส้น จึงเสียบตอกสานเส้นใหม่ แล้วสานไปจนกระทั่งสุดปลายของปากไช้

4. นำไม้ไผ่เหลาแบน ใหญ่ประมาณ 1 นิ้ว นำมามัดใส่ที่ไช้ ใช้เชือกมัดให้แน่น เพื่อสำหรับเจาะรู ใส่เงา และขอบส่วนนี้สำหรับยึดงาให้แน่น

5. การสานงาใส่ไช้ วางตอกเหลาแบนที่พื้น จำนวน 4 เส้น ใช้เท้าเหยียบให้แน่น ไม้ให้ขยับเขยื้อน นำตอกสานเส้นเล็ก สานสลับไปมาจนกระทั่งได้ขนาดของชิ้นงาน นำส่วนปลายของงาที่สานเสร็จแล้ว มารวบปลายเข้าหากันและใช้ตอกส่วนปลายสานเป็นลายขัด นำมีดคม ๆ ตัดไช้ ส่วนที่จะใส่เงา ตัดให้เท่ากับขนาดของปากงา เมื่อตัดเสร็จใช้มีดจางเพื่อให้มีช่อง แล้วเสียบส่วนแหลมของงาเข้าไป ให้ขอบพอดีกับขอบของไช้ มีดตัดตอกยื่นของงาส่วนปลาย ตัดให้แหลม และเสียบซัดที่ตัวไช้ เพื่อยึดงาให้ติดกับไช้ให้แน่น เหลาไม้ไผ่กลมทำปลายแหลมทั้งสองด้านเสียบยึดฐานงาติดกับไช้ให้แน่นอีก 1 ชิ้น ส่วนขอบงาและขอบไช้นำเชือกมัดยึดให้แน่น (ทำเหมือนกันทั้งสองงา)

4) การนำไปใช้/ใช้สอย

นำไช้วางไว้ตามช่องน้ำของคันนาหรือวางริมนาข้าวส่วนที่มีน้ำมากเพราะจะเป็นช่องที่ปลาเดิน หากไม่มีช่องก็จะขุดหัวนา คันนา เป็นช่องขนาดตั้งไช้ได้ เอาไช้วาง แล้วนำดินมาปิดทางเข้า-ออกของสัตว์น้ำ ไช้มีหลายลักษณะ วิธีการทำและการใช้งานก็จะแตกต่างกัน ใช้ในการดักสัตว์ทุกประเภทในบริเวณน้ำไหล ทั้งไว้ตามสมควรมากู้เก็บ ส่วนวิธีการเอาออกก็จะเปิดงาด้านท้าย เอาสัตว์น้ำที่ได้ออกไปใช้ประโยชน์ต่อไป

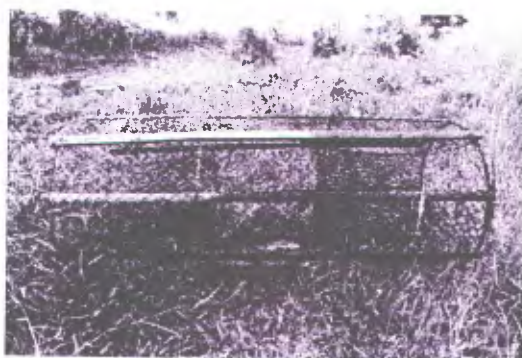

ภาพที่ 29 การดักไช้ในนาข้าว

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.1.1.9 ไชวงเหล็กดักปลา

ไชวงเหล็กดักปลา เป็นอุปกรณ์จับปลาในนาข้าวที่ทำจากตาข่าย หรือ อวน วงเหล็ก ผูกด้วยเชือก ร้อยซี่ไม้ไผ่ด้วยหวายเถาว์ลัย เย็บเปิดช่อง ช่องทางให้ปลา กุ้ง ปู และสัตว์น้ำในนาข้าวอื่น ๆ เข้าภายใน ดังรูปภาพที่

ภาพที่ 30 ไชวงเหล็กดักปลา

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. เหล็กขนาดเล็กที่สามารถม้วนหรือดัดเป็นวงกลมได้
2. ตาข่าย ใช้เป็นตาข่ายที่มีขนาด 3-4 เซนติเมตร
3. ไม้ไผ่ผ่าซีกยาวตามสัดส่วนที่ต้องการ 1-2 เมตร
4. เชือก สำหรับเย็บปากทางเข้า

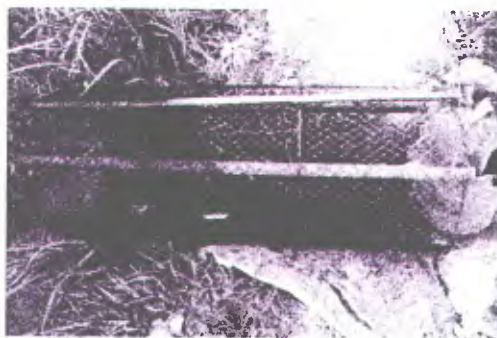
2) วิธีทำ

1. การทำทรง คือ การนำเหล็กมาดัดเป็นรูปวงกลม ขนาดใดก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสมและสะดวกในการทำ จากนั้นก็ใช้เชือกมาผูกให้แน่น
2. ซี่/ตอก คือใช้ประมาณ 5-6 อัน เป็นตัวโครงที่ทำให้ไซมีรูปร่างเป็นทรงกระบอก ใช้เหล็กหรือไม้ไผ่ที่ตรง ความยาวแล้วแต่ความเหมาะสมที่ใช้ดัก ตัดให้เท่ากัน 5-6 อัน
3. นำทรงและซี่/ตอก มาผูกติดกัน โดยไซ 1 ลูก ใช้ทรงประมาณ 5-6 อัน มาประกอบเป็นรูปทรงกลม
4. เมื่อขึ้นเป็นโครงรูปร่างไซเสร็จแล้ว นำตาข่ายมาห่อส่วนนอกของโครงไซทั้งหมด เว้นไว้เฉพาะส่วนด้านหน้าของไซจากนั้นก็ผูกรอยต่อของตาข่ายให้หมดเพื่อไม่ให้ปลาหรือสัตว์น้ำที่เข้ามาติดอยู่ในไซหลุดลอดไปได้

5. การทำงาน ส่วนปากของไซ เป็นทางที่ปลาสามารถเข้าไปได้ และออกไม่ได้ จะมีลักษณะเป็นรูปทรงกรวย ด้านกว้างผูกกับปากไซให้รอบเป็นวงกลม ด้านแคบที่หุบเข้ามาให้อยู่ด้านใน แล้วใช้เชือกดึงงา ส่วนปากให้ตึงและผูกให้แน่น

3) การใช้งาน/การใช้สอย

นำไซวางไว้ตามช่องน้ำของคันนาหรือวางริมนาข้าวส่วนที่มีน้ำมากเพราะจะเป็นช่องที่ปลาเดิน หากไม่มีช่องก็จะขุดหัวนา คันนา เป็นช่องขนาดตั้งไซได้ เอาไซวาง แล้วนำดินมาปิดทางเข้า-ออกของสัตว์น้ำ ไซมีหลายลักษณะ วิธีการทำและการใช้งานก็จะแตกต่างกัน ใช้ในการดักสัตว์ทุกประเภทในบริเวณน้ำไหล

ภาพที่ 31 การดักไซ ช่องน้ำไหลริมนาข้าว

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.1.1.10 ช่องใส่ปลา

ช่อง เป็นเครื่องมือจักสานชนิดหนึ่ง สานด้วยผิวไม้ไผ่ ปากแคบอย่างคอกหม้อ ดินมีฝาปิดเปิดได้ เรียกว่า ฝาช่อง ดังปรากฏในภาพที่

ภาพที่ 32 ช่อง

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ไม้ไผ่
2. หวาย
3. เชือก

2) วิธีทำ

1. ส่วนท้ายของตะข้อง เหลาซั้ง (सानเป็นตาสีเหลี่ยม) ตาห่างพอประมาณ
2. ไม้เหลาขัดฉั่ง (2 อันคู่) ไขว้ไว้ที่ท้ายตะข้อง
3. ขึ้นรูปคล้ายกระจาด ลายธรรมดา รอบปลายให้เป็นทรงกลม ทำเป็นรูป

คอขวด

จะได้ดูสวยงาม

4. ขึ้นปาก เอากะลามะพร้าวใส่ด้านในเป็นแบบเพื่อให้ปากช่องบานขึ้น
5. เหลาขอบ 2 อัน ตอกเคลียว (ไม้ไผ่ 3 เส้น)
6. ทำงา ใส่ในปากช่อง (ทำให้ปลายแหลม เพื่อไม่ให้ปลาออกได้)
7. ใส่หู เพื่อใส่สายคล้องไหล่

3) การใช้งาน/ใช้สอย

ใช้สำหรับใส่ปลา ปู กุ้ง หอย กบ เขียด เป็นต้น ช่องมีหลายลักษณะ เช่น ช่องยื่นมีลักษณะคล้ายรูปทรงของโอ่งน้ำ หรือรูปทรงกระบอก มีปลายปากช่องบาน ออก ขนาดสูงตั้งแต่ 10-15 เซนติเมตร การสานที่กันช่องมักจะสานเป็นกันสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวช่องกลมป้อม ป่องตรงกลางค่อย ๆ สอบเข้าตรงคอช่อง แล้วบานออกที่ปากปลายปากช่องคล้ายปากแตร ที่กันช่องและตัวช่อง จะสานด้วยลายขัด ตาหลัว ตรงคอช่องถึงปากช่องสานด้วยลายขัดตาแยง ปลายปากช่องจะทำฝาปิดเปิดโดย สานผิวไม้ไผ่เป็นฝา ปิด เวลาจับปลาใส่ช่อง ไม่ต้องเปิดฝาช่องก็ได้ เพราะฝาช่องนี้ สามารถใส่ปลาได้สะดวก ปลา จะกระโดด ออกมาได้เพราะติดที่ฝาปิดนั้น ฝาช่องอาจทำด้วยกะลามะพร้าวก็มี ผูกเชือกไว้สำหรับสะพายติด ตัวไปหา ปลา เมื่อจับสัตว์น้ำต่าง ๆ ได้แล้วก็นำมาใส่ไว้ในช่องเพื่อไม่ให้ปลาตาย ใส่ไปทางปากช่อง เปิดตุ้มแล้วกะใส่ ปลาใส่ปู ปิดตุ้มไม่ให้ปลาออก

5.1.1.11 สุ่มจับปลา

เป็นเครื่องมือสำหรับครอบปลา นับเป็นของใช้พื้นบ้านที่มีอยู่เกือบทุกหลังคาเรือนในชุมชนเสาเกา การสุ่มปลามักสุ่มในห้วงน้ำในนาข้าวที่ไม่กว้างและไม่ลึกมากนักจะสุ่มไปเรื่อย ๆ แล้วเอามือล้วงความภายในสุ่มถ้าครอบปลาได้จะความจับใส่ช่องที่มัดสะพายติดตัวไป ดังภาพที่

ภาพที่ 33 สุ่ม

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ไม้ไผ่ (ต้องเป็นไม้ไผ่แก่)
2. หวาย
3. มีพร้า
4. ชี้น (มันขัดเงา)

2) วิธีทำ

1. นำไม้ไผ่มาเหลา เป็นซี่ ๆ ยาว 15 นิ้ว เป็นตัวลูก
2. นำไม้ไผ่ที่ติดข้อ (ข้อไม้ไผ่ไวยึดโหนด) มาเหลาเป็นซี่ ๆ ยาวเท่ากันเป็นตัวแม่
3. นำหวายมาผูกมัด (ควมสุ่ม) แล้วเอาไห (ไหกระเทียมสมัยก่อน) วางใช้กรวมหัว (เพื่อกำหนดขนาด)
4. มัดไปเรื่อย ๆ
5. มัดเสร็จเรียบร้อย เอาโหนด (เหล็ก และไม้ลวดแพบ เล็ก ๆ) ใส่เพื่อยึดโครงสุ่ม อย่างละ 1 อัน เพื่อยึดกับไม้ไผ่รอบสุ่ม
6. ทำสอดตีนสุ่ม ถักเสื่อซ่อนเล็บ

7. สอดหัวสู่ม (เอาสายยางรดน้ำประมาณ 1 นิ้วครึ่งผ่าครึ่ง ตากแดดให้นิ่ม สำหรับการใช้) ครอบแล้วสอดมัดด้วยหวายถักเป็นเส้นลายธรรมดา

8. แหงคอไหล ลายลูกโซ่ธรรมดา

9. ทาสีจากขี้ชันหรือเคลือบจากวัสดุเคลือบไม้

3) การใช้งาน

สู่มนั้นมีการใช้งานเหมือนชื่อที่บอกว่า สู่ม คือสู่มสี่สู่มห้า สู่มตม ๆ ไปนี้ถ้าปลาติดมันกะชนสู่ม แล้วค่อยเอามือลงไปกวานแล ถ้าปลาติดจริงมันกะถูกมือ แล้วค่อยจับปลาขึ้นมา ปลาที่ติดกะจะเป็น พวกปลาดุก ปลาช่อน ปลาหมอ ฯลฯ

5.1.1.12 กล้าดักปลาไหล

กล้าดักปลาไหล เป็นเครื่องมือดักปลาไหล มีลักษณะกลมป่องส่วนกัน แล้วเรียวยที่ส่วนบน คล้ายรูปหม้อคองสูง ขนาดวัดตามเส้นผ่าศูนย์กลาง ส่วนกันมีความยาวตั้งแต่ 20-40 เซนติเมตร เมื่อวางตั้งมีความสูงตั้งแต่ 50 เซนติเมตร จน สูง 1 เมตร การสานตระกล้านี้ใช้ตอกไม้ไผ่เหลา บาง ๆ เริ่มสานที่กันเป็นลายขัดสี่เหลี่ยมเป็นตาห่าง ๆ แต่ตอกไม้ให้ปลาไหลลอดออกไปได้ แล้วสานในแนวตั้ง ขึ้นมาเป็นลายขัดทึบ สานปลายเรียวยแคบลงทีละน้อย ๆ ส่วนริมปลายปากจะบานออกเล็กน้อย ที่ปิด ส่วนใหญ่ใช้กะลามะพร้าวตั้งปรากฏในภาพที่

ภาพที่ 34 กล้าตั้งไหล

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วิธีทำ

กล้าขนาดเล็กใช้ตอกความยาว 2 ขนาด คือตอกข้างสั้นกว่าตอกสานหรือตอกเกี่ยว เมื่อจักตอกและเหลาเรียบร้อยแล้วจะสานกันก่อน โดยใช้ลายทวน เมื่อได้กันแล้วนำไปติดกับกันของแม่พิมพ์ จากนั้นลงมือสานไปจนถึงคอ แล้วเริ่มบีบเข้าไปเป็นส่วนคอและปาก จากนั้นดึงแม่พิมพ์ออก เมื่อสาน

ได้ขนาดความสูงที่ต้องการ จึงมีปาก ตรงกลางลำตัวที่ป้องกันเป็นรูเพื่อใส่เงาเล็กๆ และใช้หวายสอดทับงาให้ติดกับตัว ที่ตัวของกล้าถักเป็นห่วงไว้ 2 ข้าง สำหรับใส่สายสะพาย หรือเป็นที่เสียบไม้ปักในน้ำเพื่อให้กล้าจมในน้ำเวลาปักปลา ถ้าเป็นกล้าขนาดใหญ่ ใช้ตอกซั้งและตอกเกี่ยวเกือบจะยาวเท่ากัน วิธีสานเหมือนกับสานกล้าขนาดเล็ก

2) การใช้งาน/ใช้สอย

กล้าขนาดเล็กใช้ปักปลาไหล วางตามร่องน้ำที่น้ำขุดเกือบจะแห้ง หรือร่องน้ำที่น้ำแห้งเหลือแต่โคลนตม ใช้เหยื่อ เช่นปู เนื้อหอย หรือลูกไก่ที่ตายแล้ว ใส่ลงไปข้างใน แล้วปิดด้วยผ้าหรือเปลือกมะพร้าว เมื่อปลาไหลออกหากินได้กลิ่นเหยื่อก็จะพยายามเข้าไปกินเหยื่อ โดยลอดผ่านงาของกล้าเข้าไป กลุ่มหนึ่งมีกั้วก็จะลอดผ่านงาเข้าไปแย่งกันกินเหยื่อ แล้วก็กลับออกมาข้างนอกไม่ได้ การปักปลาไหลจะปักในน้ำนิ่ง ตามแปลงนา หนอง บึง ความลึกของน้ำไม่มากนัก ต้องให้ส่วนปลายโผล่พ้นน้ำเพราะปลาไหลจะได้ออกมาไม่ได้ ใช้ใบหญ้าคลุมอี่จู้แต่งช่องทางให้ปลาไหลเข้าไปทางงาจะได้สะดวก ช่องงาอยู่ในระดับพื้นดินพอดี ปลาไหลซึ่งชอบอาศัยอยู่ในโคลนเลน เมื่อได้กลิ่นเหยื่อจะหาทางเข้าไปกิน จนกระทั่งเข้าช่องงาแซงนั้น แต่ก็ไม่สามารถกินเหยื่อได้เพราะใส่ไว้ในถุงผ้าอีกชั้นหนึ่ง ทำให้เหยื่อไม่หมด ปลาไหลตัวอื่น ๆ จะเข้าไปอีก การปักปลาไหลอาจทำวันละครั้ง หรือปักไว้หลาย ๆ วันก่อนจึง มากู้ก็ได้

5.1.13 บอกดักปลาไหล/ลันดักไหล (ลัน)

บอกดักปลาไหล/ลันดักไหล เป็นเครื่องมือดักปลาไหลชนิดหนึ่งที่ทันสมัย ใช้วัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่เป็นประยุกต์ท่อน้ำพีวีซี (PVC) พลาสติกจากกระป๋องแบ่งทาดัวเป็นปากดักทางเข้าออกของปลาไหล วิธีภูมิปัญญาของชาวบ้านแบบง่าย ๆ ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ดังปรากฏในภาพที่

ภาพที่ 35 บอกลัน

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววิระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ท่อ PVC ขนาด 2 นิ้ว หรือกระบอกไม้ไผ่
2. ขวดพลาสติกเหลือใช้
3. เลื่อยตัดท่อ PVC
4. กรรไกร

ภาพที่ 36 อุปกรณ์ทำบอกล้น

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววิระพงศ์, 2559)

2) วิธีทำ

1. นำท่อ PVC มาตัดให้มีความยาว ประมาณ 70 เซนติเมตร
2. ใช้ไฟลนท้ายบอกล้อ ใช้ท่อ PVC อ่อนตัว หลังจากนั้นก็ใช้มือหรือไม้บีบเข้าหากัน ให้แบนติดกัน
3. เจาะรูบริเวณท้ายท่อ เพื่อเป็นรูหายใจของไหลเวลาเข้าไปติด ป้องกันปลาไหลตาย
4. นำขวดพลาสติกเหลือใช้มาตัดเป็นรูปคล้ายลิ้น เพื่อทำเป็นประตูเปิดปิด เสียบไว้บริเวณปากท่อ PVC
5. ใช้ใบเลื่อยตัดท่อ PVC บริเวณปากท่อให้ยาวเท่ากับความกว้างของลิ้น
6. นำพลาสติกที่ตัดเป็นรูปลิ้นมาใส่เข้าไปในรอยตัด เพื่อเป็นทางที่ปลาไหลเข้าไปได้ แต่ออกไม่ได้เพราะติดลิ้น พลาสติกอยู่
7. การกรีดร่องหรือ เจาะร่องกระบอกเล็กน้อย เพื่อที่จะให้กลิ่นเหยื่อซึ่งใช้ ดักปลาไหลกระจายไปในพื้นน้ำ ในบริเวณนั้นได้สะดวก และจะล่อให้ปลาไหลเข้าลิ้นได้ดี ด้านปากลิ้นสานงา

ด้วยไม้ไผ่เอาไว้ เจาะรูกระบอกให้ทะลุถึงกันทั้ง 2 ด้าน เตี้ยสลักยาวเสียบผ่านงาเพื่อยึดงาและใช้ปักดินเพื่อยึดลั่นในเวลาปัก

ภาพที่ 37 ปากบอกลั่น

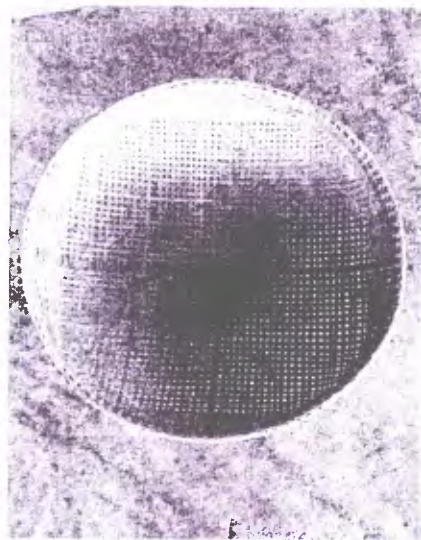
ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

3) การใช้งาน

บอกลั่นจะใช้ได้ตลอดปี ใช้ปักในพื้นที่ที่น้ำไม่แห้ง ไหลสามารถอยู่ได้ก็เหมาะในการปักและจะนิยมปักกันตอนกลางคืนเพราะไหลออกหากินตอนกลางคือและไปเก็บตอนหัวเช้า เมื่อหาที่ปักได้แล้วก็ ใส่เหยื่อ ปลานิลต้ม หรือปูนา ลงในบอกลั่น หาที่ปักที่น้ำไม่ลึกจนเกินไป แต่ถ้าในน้ำมีหญ้าขึ้นรกร้างดี เพราะปลาไหลชอบซ่อนตัวอยู่ นำปากบอกลั่นไปปักในน้ำให้จม ส่วนท้ายให้อยู่พ้นน้ำ เพราะจะได้ไม่จม เวลาไหลเข้าไปติด ไหลจะได้ไม่ตาย ส่วนเหยื่อที่ใช้ปักปลาไหลในบอกลั่นนี้ ส่วนใหญ่จะเป็น ปลานิลต้ม หรือปูนา บอกลั่นเป็นเครื่องมือหาไหลที่ยั่งยืน ไม่ทำให้ไหลหมดไป เพราะไหลตัวเล็ก ๆ ที่เข้าไปกินเหยื่อสามารถหลุดลอดออกไปเจริญเติบโตได้อีก และอีกอย่างใช้ท่อ PVC ตักท่อมีขนาดเล็กไหลเข้าน้อย ไม่หมดแน่ และดีกว่าใช้วิธีอื่นที่เป็นอุปกรณ์สมัยใหม่ เช่น การซื้อไฟฟ้า ทำให้ไหลสูญพันธุ์ได้ เพราะปลาไหลตัวเล็กจะตายหมดสิ้น

5.1.1.14 เจ็ย

เจ็ย เป็นอุปกรณ์จับสัตว์น้ำในนาข้าวขนาดเล็ก ส่วนใหญ่สานด้วยตอกไม้ไผ่เป็นตาโปร่ง ๆ มีลักษณะปากกว้าง ก้นไม่ลึกมาก คล้ายกระดิ่ง มีขอบเป็นไม้ไผ่หยาบหรือไม้เพื่อใช้เป็นมือจับและทำให้มีความ แข็งแรงและทนทานในการใช้งาน ปรากฏดังภาพที่

ภาพที่ 38 เจ็ย

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ไม้ไผ่
2. หวาย
3. ชี้นั่น หรือ เลกเกอร์ เคมีเคลือบไม้

2) วิธีทำ

1. เหลาตอก (ขาว/เขียว)ให้เป็นทองเส้น (นูน ๆ ตรงกลางเส้นไผ่)
2. ตั้งสาย 2 ขัดดี จนได้ขนาด
3. ชี้นชอบ ไม้ไผ่ 2 อัน (ประมาณ 2 นิ้วมือ)
4. ผูกจ้ำ
5. ผูกขอบ ขบเขียว (ใช้หวาย) โดยเอาผูกจ้ำออก ผูกกันหวาย พร้อมตอก

เคลียว (มัด)ปากไม้ไผ่เหลากลมเล็ก ๆ 3 เส้น แต่งขอบตะแกรง

6. ลงแลคเกอร์ สีกันเหลือง

3) การใช้งาน

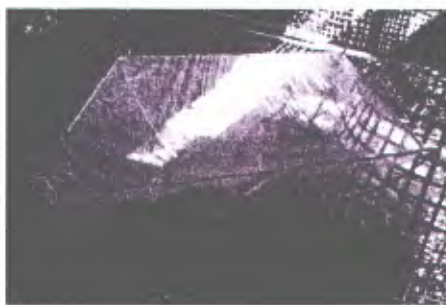
เจ็ย เป็นเครื่องมือสำหรับช้อนปลาหรือช้อนกุ้งในนาข้าว เจ็ยที่ใช้กันอยู่ในชุมชนเสภา มี 3 ชนิด คือ ขนาดเล็ก ขนาดกลาง หรือขนาดใหญ่ เจ็ย ขนาดเล็กจะใช้ไม้ไผ่สีสุกนำมาผ่าแล้วจักเป็นตอก หากตอกยาว ขนางจะกว้างใหญ่ ขนาดของเจ็ย จึงขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สานและผู้ใช้ เจ็ย ขนาดเล็กเวลาใช้จะจับที่ ขอบปากขนางช้อนเข้าหาตัว ในลักษณะเดินถอยหลัง หรือจับขอบส่วนกึ่งกลาง

ของเจ็ยทั้ง 2 ข้าง เดินขึ้นไป ข้างหน้าก็ได้ เจ็ย ขนาดเล็กนิยมใช้บริเวณหัวน้ำแคบ ๆ ใช้ซ็อนกั๋งและปลาตัวเล็ก ใช้จับปลาที่อาศัยอยู่ในโคลน โดยการใช้ตะแกรงตักดินแล้วนำมาร่อนในน้ำเพื่อจับปลาที่อาศัยอยู่ในโคลน หรือใช้ซ็อนสัตว์น้ำที่อยู่ ในเขตน้ำตื้นหรือตามพืชน้ำ บริเวณที่จับปลา ได้แก่ หนอง คูน้ำ ในฤดูแล้งที่ระดับน้ำประมาณ 30-80 เซนติเมตร

5.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับกุ้งนาในนาข้าว

5.1.2.1 ยอยกกุ้งนา

ยอยกกุ้งนา เป็นเครื่องมือจับกุ้งหรือสัตว์ชนิดเล็กต่าง ๆ ในนาข้าว เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวเสาภา ใช้ในพื้นที่บริเวณที่มีน้ำลึกกว้างพอประมาณ หรือ บริเวณที่น้ำไหลผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฤดูน้ำหลาก จะเห็นการยกยอนชนิดนี้ตามในพื้นที่นาข้าวหรือบริเวณปากท่อถนนที่ตัดผ่านบริเวณทุ่งนา เป็นจำนวนมาก สัตว์น้ำที่ได้มาก เช่น กุ้งนา ลูกปลาขนาดเล็ก เป็นต้น

ภาพที่ 39 ยอยกกุ้งนา

ที่มา : (ดำรงศัพันธ์ ใจท้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์และการเตรียมอุปกรณ์

1. ไม้คั้น คือไม้ที่ใช้ยก ไม้มีลักษณะ กลม ยาว น้ำหนักเบา และแข็งแรง ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ไผ่บ้านหรือไม้ไผ่ตง เอาส่วนปลายของไม้ไผ่ ยาวประมาณ 2 – 3 เมตร ใช้วิธีหลิด หรือเหลาเอาตาไม้ไผ่ออกให้หมดเพื่อความสะดวกในการใช้

2. ไม้แขนยอ ไม้แขนยอมี 4 ข้าง ไม้ไม้ใหญ่มากและไม่เล็กจนเกินไป ตัดให้มีความยาวเท่ากันทั้ง 4 แขน โดยมีความยาว 1-2 เมตร ไม้ที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ที่มีความอ่อนตัว เช่น ไม้ยมแมว ไม้ไผ่ลำเล็ก

3. มุ้งยก จะใช้ตาข่ายตาถี่ หรือมุ้งกันยุงที่ไม่ใช่แล้วก็ได้ แต่ส่วนใหญ่คนในพื้นที่จะนิยมใช้มุ้งกันยุง เพราะหาได้ง่ายและประหยัดไม่ต้องซื้อ โดยนำมุ้งที่ได้มาตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ 1-2 เมตรแล้วแต่ขนาดของยอที่ใช้

4. ปลอกใส่แขนยอ ใช้ไม้ไผ่ที่มีความยาว 30 เซนติเมตร 2 ท่อน เจาะรูให้เข้าตรงกลางของไม้ไผ่ที่เตรียมไว้

2) วิธีทำ

นำไม้แขนส่วนปลายมาผูกกับมุมของมุ้งที่ตัดเตรียมไว้ ทั้ง 4 มุมโดยผูกให้แน่นมุมละ 1 อัน จากนั้นก็นำปลอกไม้แขนที่เจาะรูแล้ว มาประกบกันเป็นเครื่องหมายบวก โดยให้รูที่เจาะอยู่ตรงกัน จากนั้นก็นำเชือกมาใส่ในรูไม้ปลอกทั้ง 2 อัน แล้วผูกให้แน่น และนำไปผูกกับปลายไม้คั่นโดยเจาะรูไว้ ส่วนปลายของไม้คั่น นำสายเชือกสอดเข้าไปในรูไม้คั่น ดึงให้ปลอกไม้แขนติดกับไม้คั่นผูกพอแน่น นำไม้แขนที่ผูกมุ้งเรียบร้อยแล้วมาใส่ในปลอกแขนทั้ง 4 ด้าน สัตว์ที่ได้โดยใช้เครื่องมือนี้คือ กุ้ง ปลา ปู ฯลฯ จะได้ดั่งภาพที่สาธิตการยกยอ

ภาพที่ 40 วิธีการยกยอกุ้งนา

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.1.2.2 ไซดักกุ้งนา

ไซดักกุ้งนา เป็นเครื่องมือจับกุ้งในนาข้าวโดยเฉพาะ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คิดค้นมาเพื่อดักกุ้งนาให้ได้จำนวนมาก ๆ โดยผสมผสานกับวัสดุสมัยใหม่ กับวัสดุที่มีในท้องถิ่น ในครอบครัวหนึ่งจะมีเครื่องไซดักกุ้งนี้จำนวนมาก ไซดักในนาข้าวที่มีน้ำนิ่ง หรือน้ำไหลเอื่อยไม่แรง แต่ละครั้งดักจำนวน 5-10 ลูกขึ้นไป มีการใส่เหยื่ออาจจะเป็นรำข้าว หรือ อาหารสัตว์ เช่น อาหารหมู ไข่ เป็นต้น เวลาในการดักจะเป็นกลางคืน จะเหมาะสมกว่ากลางวันมาเก็บอีกทีเวลาเช้าของอีกวันหนึ่ง

ภาพที่ 41 ไซตักกุงนา

ที่มา : (ดำรงศันท์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. ไม้ไผ่
2. หว่า (อวน) เขียว (มุ้งเขียว)
3. เชือก

2) วิธีทำ

1. นำไม้ไผ่มาเหลาเพื่อทำเป็นโครง ไม้หนึ่ง ใช้ 4 อัน เหลาให้แบน ๆ ให้ไม้ไผ่สามารถโค้งงอเป็นรูปวงกลมได้ ไม้ตอก/ซี่ ใช้ 6-8 อัน การผูกโครง
2. นำไม้หนึ่งมาตัดให้เป็นรูปวงกลม 2 อัน ใช้ไม้ตอกมาผูกติดกันกับไม้หนึ่ง โดยให้ไม้ตอกส่วนด้านล่างยาวจากตัวหนึ่งประมาณ 5 เซนติเมตร และให้ส่วนด้านบนยาวจากหนึ่งตัวบนประมาณ 15 เซนติเมตร ผูกให้เป็นรูปวงกลม จนไม้ตอกหมด จะได้เป็นรูปวงกลม
3. การใช้หว่า (อวน) เขียว/ตาข่ายเขียว หุ้มโครงทั้งหมดและเจาะรูบริเวณหนึ่งด้านล่าง ประมาณ 3-5 รู ให้สามารถใส่เงาได้ เงาใช้กระป๋องน้ำมาตัดเอาเฉพาะส่วนปากขวด และนำมาใส่ยึดไปในรูที่เจาะไว้ ใช้เชือกผูกให้แน่นกันเพื่อไม่ให้เงาหลุด

3) การใช้งาน

นำอาหารเช่น รำข้าว อาหารหมู ใส่ห่อแล้วผูกให้แน่น ใส่ลงไปในไซตักกุงทางด้านบนของไซ จากนั้นก็นำไซไปวางลงในนาข้าวที่กว้าง ๆ วางลงไปประมาณครึ่งของตัวไซสัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่จะเป็นกุงนา และลูกปลาเล็กที่เข้าไปกินอาหารในไซทำให้ติดอยู่ข้างในและออกมาไม่ได้ ยกขึ้นเหนือน้ำเก็บ/จับ/กวาดสัตว์ที่ติดขึ้นมาใส่อุปกรณ์ใส่ปลาที่เตรียมไว้ ดังภาพที่

ภาพที่ 42 การดักกุ้งนาในนาข้าว

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับกบในนาข้าว

5.1.3.1 บวกแทงกบ/แทงปลา

บวกหรือฉมวก เป็นเครื่องมือสำหรับแทงกบ แทะปลา และสัตว์น้ำขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ในนาข้าวเกือบทุกชนิดของชาวเสนาภา ทำด้วยเหล็กมีง่ามเป็นสามขาหรือห้าขา ปลายแหลมมีเงี่ยง (หรือทำจากเหล็กกำน่อม) มีด้ามยาว ทำด้วยไม้ไผ่ ดังปรากฏภาพที่

ภาพที่ 43 บวกแทงกบ

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์และวิธีการทำ

วัสดุอุปกรณ์สำหรับการทำบวกนั้น ประกอบด้วยสองส่วน คือ ส่วนที่ทำจากเหล็กกลม จำนวน 3-7 อัน เชื่อมติดกันเป็นง่าม ลักษณะเป็นวงกลมหรือเชื่อมเรียงกันเป็นทรงแบนก็ได้ ส่วนปลายเหล็กจะถูกฝนลับจนแหลม บางอันก็มีเงี่ยงอยู่ด้านใน ปลายอีกด้านของเหล็กจะเป็นเหล็กทรงกระบอกกลวง สำหรับใส่ส่วนที่เป็นด้ามบวกซึ่งทำจากไม้ไผ่ ด้ามยาวประมาณ 3 เมตร

2) วิธีจับแทงปลา/แทงกบ

ส่วนใหญ่จะทำการแทงปลา/แทงกบในเวลากลางคืนในคืนเดือนมืด แทงกบในช่วงที่ฝนตก เพราะกบออกมาสวมพันธุ์ อยู่ในช่วงเดือน 6 ตามที่ชาวบ้านเรียก คือช่วงเดือนเมษายน-มิถุนายน

หรือไม้ซี่ช่วงที่ฝนตกล้าไหลจะแทงปลาตามช่องน้ำหรือบริเวณนาข้าว พอเจอพวกปลาพวกกบกะแทงโดยใช้ปลายแหลมปักไปที่ตัวกบหรือตัวปลาและสัตว์น้ำที่จับได้ก็เช่น ปลาช่อน ปลาชะโด ปลานาทั่วไปและกบ

3) การใช้ประโยชน์/ใช้สอย

บวก หรือ ฉบวก เป็นเครื่องมือสำหรับแทงกบ หรือ แทงปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ที่เข้าไปใน บริเวณนาข้าว น้ำตื้น ขณะที่ว่ายต้นข้าวหรือต้นหญ้าจะสั้นไหว ทำให้คนแทงกบ/ปลาสังเกตเห็นได้แล้วใช้บวกพุ่งแทง เมื่อถูกฉมวกจะดิ้นหลุดไปได้ยากเพราะปลายฉมวกมีเงี่ยง หลังจากนั้นก็จับถอดกบออกแล้วนำไปใส่ช่องที่เตรียมไว้

5.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับตะพานน้ำ/ เต่า

5.1.4.1 บวกแทงตะพานน้ำ/ เต่า

บวกหรือฉมวก ชนิดนี้เป็นเครื่องมือสำหรับแทงทะเลดูดินเพื่อค้นหาสัตว์ที่ฝังอยู่ใต้ดินในพื้นที่นา เช่น เต่า ตะพานน้ำ ปลาไหล ทำด้วยเหล็กแข็งมีปลาย 2 ง่าม ปลายแหลม มีด้ามยาวทำเหล็กต่อกด้วยไม้และด้ามจับเป็นไม้เนื้อแข็ง ปรากฏภาพที่

ภาพที่ 44 เหล็ก/บวกแทงตะพานน้ำ

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

1) วัสดุอุปกรณ์

1. เหล็กขนาด 2 นิ้ว หรือ 6 มม.

2. ไม้สำหรับทำด้ามจับ

3. เลื่อยตัดเหล็ก

4. หินลับมีด

2) วิธีทำ

1. นำเหล็กขนาด 2 หุน มาตัดให้มีความยาวประมาณ 1 เมตร

2. ตัดเหล็กขนาดเดียวกันให้มีความยาว 2 เซนติเมตร 2 อัน แล้วเชื่อมติดกับ

เหล็กที่ตัดเตรียมไว้ที่ส่วนปลาย ให้เหมือนหรือคล้ายปวงนู (หนังสือ)

3. เหลาไม้จับให้พอดีมือแล้วเจาะรูตรงกลางให้มีขนาดเล็กกว่าเหล็กบวก

4. นำเหล็กถ่วงก้านบนใส่ยึดไปในรูไม้ที่เจาะไว้ แล้วตอกเข้าให้แน่น

เพื่อไม่ให้หลุดเวลาใช้งาน

5. ใช้หินลับมีดลับปลายง่ามที่คล้ายปวงนูให้แหลมและคม

3) การใช้งาน

บวกชนิดนี้ ทำมาจากเหล็ก ยาวประมาณ 1 เมตร ปลายจะเป็นง่ามสองแฉก แหลมคม ด้ามจับจะทำให้เหมาะสำหรับออกแรงกดได้ เวลาใช้งาน ชาวบ้านก็จะออกไปบริเวณแหล่งน้ำที่น้ำแห้ง หมด ๆ หรือริมหนองน้ำ ใช้บวกแทงลงไปโนโคลน เล่น ในบริเวณที่คิดว่าจะมีปลาไหลซ่อนตัวอยู่ ถ้าแทงไปถูก ปลาไหลเมื่อไรจะมีความรู้สึกตึงกึกและ จะมีแรงกระตุกมาถึงมือ บางทีบวกก็บิดตามกำลังของไหล ถึงตอนนี้ คนแทงก็ต้องขูดโคลน เล่นลงไปจับปลาไหลขึ้นมาอีกทีหนึ่ง นอกจากไหลแล้ว บวกนี้ยังแทง ตะพานน้ำกับเต่า ด้วยเพราะสัตว์พวกนี้จะหลบซ่อนตัวอยู่ในเลน สังเกตจากเวลาแทงถูก ถ้าเต่ากับตะพานน้ำความรู้สึกเหมือนถูก ไม้दान แต่พอขูดขึ้นมาอาจเป็นเต่าหรือตะพานน้ำ ข้อควรระวังถ้าแทงไปแล้วความรู้สึกเหมือนแทงถูกไหลแต่ไม่มีแรงบิดที่บวก ให้ระวังอาจเป็นงู ที่หลบอยู่ในเลนได้เหมือนกัน จับได้ทุกฤดูกาล ในพื้นที่ที่น้ำขังเล็กน้อยและ นิยมหาตอนกลางวันเพราะสัตว์พวกนี้จะหลบซ่อนอยู่ในโคลน ในเลน

5.2 กระบวนการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ของชาวชุมชนเสภา

อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวที่ได้จากการศึกษาที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นองค์ความรู้ ของผู้คนในชุมชนเสภาตั้งแต่สมัยอดีตที่มีการคิดค้น การประดิษฐ์ การทดลอง และการเรียนรู้ในการใช้ชีวิต อยู่ร่วมกับธรรมชาติในระบบนาข้าว การทำมาหาเลี้ยงชีพ แบบพึ่งพาทรัพยากรในนาข้าว เป็นการนำสิ่งที่มีอยู่ ในท้องถิ่นมาเป็นเทคโนโลยี เครื่องมือ และการหาอาหารมาเพื่อประทังชีวิต สร้างฐานทางเศรษฐกิจ เลี้ยงปาก ท้อง ของคนในครอบครัวในชุมชน มีกระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีวิตและการปรับตัวให้ สามารถดำรงชีพอยู่ได้กระทั่งปัจจุบัน โดยมีประเด็นและรายละเอียด ดังนี้

5.2.1 กระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีวิตหรือเพื่อการบริโภค

การคิดค้นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวชุมชนเสาเกา พบว่า วัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือโดยส่วนใหญ่ คือ การจับสัตว์เพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือน เช่น การดักจับปลา ปลาไหล กุ้ง กบ เต่า ตะพาน้ำ ฯลฯ ซึ่งมักจะจับสัตว์น้ำในนาข้าวในปริมาณที่ไม่มาก เพียงพอต่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัว ทั้งแกง ต้ม ต๋ายำ ผัดเผ็ด คั่ว ผัด ใส่อวน ทอด ลวก เป็นต้น และรวมทั้งการจับสัตว์ที่นำมาเลี้ยงดูสวยงาม เพลิดเพลิน เช่น ปลากะต๋อ ปลากะทิม ปลากัด เป็นต้น ส่วนเทคนิคหรือวิธีการด้านเทคนิคการสั่งสมความรู้ในการใช้เครื่องมือดังกล่าวอย่างมีประสิทธิภาพควบคู่กันไปด้วย คือ เทคนิควิธีการสังเกตสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ พฤติกรรมของสัตว์น้ำในนาข้าวแต่ละชนิด เช่น สังเกตวิธีการวางเบ็ดได้ปลาจำนวนมาก ชาวชุมชนเสาเกา ใช้วิธีการดูอากาศหากคืนไหนฝนตกจะได้ปลาจำนวนมาก เดือนสว่างจะได้ปลาน้อย ช่วงเวลาที่ปลากินเบ็ดนั้นจะเป็นช่วงค่ำถึงเที่ยงคืน การวางเบ็ดนั้นหากวางริมคันนาที่เป็นช่องน้ำหรือมีน้ำไหลผ่าน จะมีโอกาสได้ปลาจำนวนมากกว่าพื้นที่ที่มีน้ำนิ่งปกติ

“ในช่วงเวลาเราทำนานั้น ในช่วงหน้าน้ำ ในนาข้าวมีน้ำเยอะ เราก็อาศัยธรรมชาติเหล่านี้หาอะไรที่มีเพื่อมาทำเป็นอาหาร พูดได้ว่าสัตว์ในน้ำในนาข้าวที่นั่น กินได้เกือบทุกชนิด สมัยเมื่อก่อนชุกชุมมาก ส่วนใหญ่เราจะเลือกกินแต่ปลาตัวใหญ่ ๆ กบตัวใหญ่ ปลาไหลตัวใหญ่ ๆ หาง่าย วางเบ็ด ยกอวน วางกัก ก็ได้หลายแกงแล้ว เหลือแกงกาใส่เหลือไว้ทำอาหารอย่างอื่นต่อ ตากแดด ทำเค็ม ใส่อวน ค่อยเอามาแกง ต้มทีหลังได้หลายมื้อ และรู้สึกว่าการกินปลาในนาข้าวนี้มันก็อร่อย รู้สึกว่าไม่มีสารพิษอะไร ปลอดภัยต่อชีวิต ปลอดภัยต่อธรรมชาติ แต่ตอนนี้หัยบหายากสักที เพราะไม่ค่อยมีพื้นที่นาข้าวแล้ว เป็นสวนปาล์ม สวนยางกันหมด น้ำก็ไม่ค่อยมี ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ที่นาเป็นที่ดอนหมดแล้ว อนาคตน่าจะพวกเรา ลูกหลานเราคงลำบากเรื่องนี้แน่นอน” (เจริญ ใจห้าว, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2559)

ภาพที่ 45 แกงคั่วปลาไหล, แกงคั่วปลาตุกนา

ที่มา : (ดำรงศพันธ์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.2.2. กระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อหารายได้ในเชิงเศรษฐกิจ

การใช้เครื่องมือที่คิดค้นขึ้นมาหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาการทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวมุขชนเสาภา พบว่า จำนวนไม่น้อยที่ใช้ประโยชน์ในการใช้สอยเพื่อการจับปลาเพื่อหารายได้ในเชิงเศรษฐกิจ เนื่องจากบางชนิดก็สามารถจับสัตว์น้ำในนาข้าวได้จำนวนมาก เช่น สุ่ม บวก ยอ ลัน เบ็ด อวน เป็นต้น บางครอบครัวยึดเป็นรายได้พิเศษ ระหว่างช่วงทำนา ได้รายได้จำนวนกว่า 100 บาทต่อวัน บางครอบครัวก็มากกว่าเป็น 500 บาทต่อวัน โดยเฉพาะในช่วงหน้าน้ำหลาก จะได้ปลาหมอ ปลาช่อน ปลาดุก จำนวนมากซึ่งขายได้นำรายได้สร้างเงินจืดครอบครัว ซึ่งปัจจุบันนั้นราคาสัตว์น้ำในนาข้าว เกือบทุกอย่างมีราคาแพง เนื่องจากเป็นสิ่งที่หายากมากในตลาดส่วนมากมาจากฟาร์มที่มีการเลี้ยงให้อาหารไม่ใช่มานาจากธรรมชาติส่วนใหญ่ เช่น ปลาหมอสี กิโลกรัมละ 180 บาท ปลาดุกนา ราคา กิโลกรัมละ 200 บาท ปลาไหล กิโลกรัมละ 250 บาท กบนา กิโลกรัมละ 200-300 บาท

“เมื่อก่อนเราก็จับปลา จับกบ กินกันธรรมดาเนี่ยแหละ แต่ว่าบางช่วงหน้าฝน น้ำหลากได้ปลาจำนวนมาก เราก็ไล่ (ไฟส่อง) หากันทั้งกันทั้งคืน ได้มาจำนวนมาก เมื่อก่อนซุกซุม สนุกสนาน เอาอุปกรณ์ทุกอย่าง สุ่ม บวก เบ็ด ส้อน ไซ ดักปลาในนาข้าวได้สัตว์น้ำมาจำนวนมาก ให้เมียเอาไปขายที่ตลาดบ้าง แถวบ้านคนอื่นบ้าง ผมเคยได้มากที่สุดวันเดียว 3,000 บาท ส่วนในหน้ายามฝนฟ้า ปกติก็ปักเบ็ด ตั้งไหล วางอวน หรือ วิด (ตัก) บ่อ คู หาปลา ไปขาย ได้ประมาณวันละ 200-300 บาท แต่ปัจจุบันก็ค่อนข้างหายากเพราะน้ำก็ไม่ค่อยมี ข้าวก็ไม่ได้ทำแล้ว หันไปปลูกปาล์มแทน ก็มีบ้างไปหาในที่นาของคนอื่น หรือ หาในร่องปาล์มของตัวเอง ได้รายได้ลดลงไม่ถึงวันละ 100 บาท” (ศรีนุช คชฉิม, สัมภาษณ์วันที่ 27 พฤษภาคม 2559)

ภาพที่ 46 การใช้ประโยชน์จับสัตว์น้ำในนาข้าว (คำชาย)

ที่มา : (ดำรงศัพท์ ใจห้าววีระพงศ์, 2559)

5.2.3. กระบวนการในการประยุกต์ใช้เพื่อการดูแลและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

การคิดค้นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวนั้น แม้ว่า จะมีการจับสัตว์น้ำมาเพื่อบริโภค และการจำหน่ายเพื่อการสร้างรายได้แล้วนั้น แต่ประเด็นที่สำคัญอีกประการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำ คือ มีการใช้ประโยชน์เพื่อการดูแลและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ส่วนใหญ่ เป็นเครื่องมือที่มีการนำวัสดุจากธรรมชาติ มาประดิษฐ์ เช่น ไม้ไผ่ เภาวัลย์ หวาย วัสดุเหลือใช้จากครัวเรือน เป็นต้น โดยในการนำวัสดุจากธรรมชาติมาใช้ในการประดิษฐ์เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ เป็นสิ่งที่ตกทอดมาตั้งแต่ในอดีต เนื่องจากในอดีต มีวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยบ้างประกอบกัน แต่ส่วนใหญ่ก็คิดค้นและประยุกต์จากสิ่งที่มีธรรมชาติ และมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เครื่องมือมีความกลมกลืนเข้ากับธรรมชาติ ไม่เป็นที่ผิดสังเกตหรือผิดปกติของสัตว์น้ำ

ในการนำวัสดุหรือทรัพยากรจากธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือ นั้น พบว่า มีการนำมาใช้ อย่างพอดี เช่น การพิจารณาการนำท่อนไม้ ไม้ไผ่ ทำด้าม ทำคัน มาทำตอก ทำแกน สาน หวาย นำมาควั่น เชือกมัด เครื่องมือที่มีการประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้ในการจับสัตว์นั้น ส่วนใหญ่จะประดิษฐ์ออกมาให้มีขนาดพอดีกับสัตว์ที่ต้องการ เช่น จับปลา ดักกุ้ง ดักปลาไหล จับเต่า ตะพาบน้ำ จับกบ ที่มีกจะใช้เครื่องมือเหมาะสมกับสัตว์ตามความต้องการในการนำมาบริโภค หรือให้มีขนาดพอดีกับสัดส่วนของสัตว์ที่สามารถนำมาเป็นอาหารได้ ไม่นิยมจับสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็กจนเกินไป โดยการนำมาเลี้ยง หรือขังไว้ในกรงเพื่อรอการเจริญเติบโต เพื่อนำมาบริโภค

นอกจากนี้ ในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เพื่อการดูแล และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ในกรณีของอุปกรณ์บางชนิดที่ใช้พลาสติกที่เหลือใช้ เช่น กระจังน้ำพลาสติก หรือ ท่อ PVC ที่ใช้แล้ว ย่อยสลายได้ยาก ชาวชุมชนเสาภา ก็นำสิ่งของที่ทิ้งเหล่านั้นมาประยุกต์เพื่อทำเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวได้อีก เช่น ที่ดักกุ้ง บอกลันดักปลาไหล เป็นต้น นับว่าเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญเป็นการนำเอาขยะมาใช้ใหม่ได้อีก เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ลดภาวะโลกร้อน ลดขยะมูลฝอยได้ในตัวด้วย

“เรานำวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เกือบทั้งหมด มาใช้ประยุกต์เป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ เหล่านี้ ไม่ทำแบบทำลายธรรมชาติ เพราะคนเราอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยธรรมชาติ ส่วนอีกอย่างหนึ่ง บางอย่างที่เขาทิ้งกัน เป็นขยะเป็นพลาสติก ซึ่งมันย่อยสลายยาก เช่น ขวดน้ำดื่ม ขวดน้ำอัดลม ท่อ PVC เก่า ๆ เราก็เก็บมาทำบอกลันปลาไหล เครื่องดักจับกุ้ง ซึ่งก็ใช้ได้ดีเทียบกับไม้ไผ่ธรรมชาติ แล้วก็ ได้ปลา ได้กุ้ง ได้ปลาไหล มากไม่แพ้แบบเดิมที่ทำจากไม้ไผ่ ส่วนการจับกุ้งแบบนี้แต่ก่อนยังไม่เคยมีมี แต่จับกับเจ็ย หรือมายากดักกับบอกลไม้ไผ่ เอาขวดน้ำกิน ที่เขาใช้แล้วนี่เพิ่งนำมาดักกุ้งไม่เกิน 10 ปี นี้

ที่มันก็ได้ผลได้กั้มากดี แทนที่เราจะทิ้งเป็นขยะย่อยยาก นำมาทำเป็นเครื่องทำมาหากินก็ดีเหมือนกัน ผาก ๆ ไว้กัน ทำไรคิดถึงคนรุ่นหลังกันมั้งไม่ใช่เอะอะกาใช้แต่เครื่องมือที่ทันสมัย ระวังลูกหลานจะม้ายไรกันกันเว้อ” (เสริญ ใจกว้าง, สัมภาษณ์วันที่ 4 พฤษภาคม 2559)

5.2.4. กระบวนการในการประยุกต์ใช้ เพื่อการรักษาให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร

การใช้เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ไม่ว่าจะมามีวัตถุประสงค์เพื่อนำมาบริโภค การค้าขาย หรือการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่นับว่าเป็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ แต่ทั้งนี้ ประเด็นที่สำคัญอีกประการที่เกี่ยวข้องกับสภาพการคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติในนาข้าว และการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ ที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่ในอดีต คือ ประเด็นที่มีการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เพื่อการรักษาให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร ซึ่งในปัจจุบัน พื้นที่ชุมชนเสาเกา ยังถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์ ยังมีพื้นที่นาข้าว แม้ว่าหลายครัวเรือนจะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ ปาล์มน้ำมัน ยางพารา จำนวนหลายครัวเรือนก็ตาม แต่ก็ยังมีคนจำนวนหนึ่งที่ยังใช้เครื่องมือจากภูมิปัญญาดังกล่าวทำมาหากิน หาเลี้ยงชีพยังประโยชน์ต่อความมั่นคงทางด้านครอบครัว และความมั่นคงทางด้านอาหารของตนเองและชุมชนอยู่ นับว่ามีความสอดคล้องในประเด็นของการรักษาให้มีอาหารเพียงพอ คือ การพยายามอนุรักษ์ให้สัตว์น้ำในนาข้าวให้คงอยู่และมีการขยายจำนวนมากยิ่งขึ้น ไม่เน้นการจับสัตว์แบบทำลาย แต่เป็นการจับสัตว์ควบคู่กับการอนุรักษ์ การคิดค้นและการประยุกต์ใช้เครื่องมือที่มีความเหมาะสมกับสัตว์ที่ต้องการและจำนวนของสัตว์ นับเป็นการสร้างให้เกิดเสถียรภาพด้านอาหาร ที่ต้องการให้สัตว์น้ำได้ขยายพันธุ์มากขึ้น ความต้องการให้สัตว์น้ำได้อาศัยอยู่ในนาข้าว ที่มีการดูแลรักษาให้มีความอุดมสมบูรณ์และมีความยั่งยืน เพื่อการอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่กับนาข้าวและตกทอดไปยังบุคคลรุ่นต่อไป

จะเห็นได้ว่า เครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ของชาวชุมชนเสาเกา เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการคิดค้นเครื่องมือที่มีความเหมาะสมกับสภาพบริบทของชุมชน มีความหลากหลาย สามารถนำมาใช้ในการจับสัตว์น้ำได้หลายประเภท และมีการใช้ประโยชน์ทั้งการนำมาบริโภค การจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ การเลี้ยงเพื่อความสวยงาม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการสร้างให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร และประเด็นสำคัญอีกประการ คือ การที่พื้นที่ในชุมชนเสาเกา มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต จากเกษตรกรรมทำนาเพื่อยังชีพ มาเป็นการทำสวนปาล์มน้ำมัน ยางพารา เปลี่ยนสภาพมาเป็นที่ยกสูง สลับกับร่องน้ำขุด มีการใช้ปุ๋ย สารเคมีเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ และวิธีการหาสัตว์น้ำในแหล่งน้ำในนาข้าว ก็มีวิธีการที่ใช้เครื่องมือแบบทันสมัย เช่น การใช้ไฟฟ้าช็อตปลาหรือสัตว์น้ำในนาข้าวดังกล่าวเพื่อให้ได้จำนวนมาก ได้ทั้งตัวเล็กตัวน้อย ฉะนั้นการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมจะช่วยในการอนุรักษ์และสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนได้เป็นอย่างดี

“เราใช้เครื่องมือแบบเดิม แม้บางครั้งจะไม่ได้ปลาจำนวนมาก แต่ก็ได้ปลาเฉพาะตัวใหญ่ ปล่อยให้ตัวปลาตัวเองเติบโตตามธรรมชาติ ภายหน้าจะได้หามากินอีก เป็นการไม่ทำลายระบบนิเวศน์ข้าว สร้างความสมดุล ยั่งยืนของระบบธรรมชาติ สร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ซึ่งจะแตกต่างจาก เครื่องมือจับปลาในปัจจุบันที่เน้นการหาเพื่อค้าขาย จับไม่เว้นตัวเล็ก ตัวน้อย อย่างนี้เราจะอยู่ได้ไม่นาน เรามีกินเหมือนกันแต่ต้องซื้อเขา ซื้อปลาในตลาด เดียวนี้ปลาน้ำจืด ปลาน้ำ หายากมา ไม่ค่อยได้กินกันแล้ว ถ้าจะกินก็ต้องไปซื้อเอา ราคาแพงมาก หรือไม่ก็ซื้อปลาเล (ปลาน้ำเค็ม) หรือไม่ก็ต้องซื้อปลาที่เขาเลี้ยงมาเหมือนกันทั้งนั้น อีกไม่นานปลาน้ำ หอดอย่างแน่นอน เพราะฉะนั้นเราต้องช่วยกัน เพื่อพวกเรา เพื่อลูกเพื่อหลานของพวกเราในอนาคตจะได้ไม่ต้องลำบากเรื่องอาหารการกิน การเป็นอยู่ มากนัก ไม่จั้นตายแน่ ๆ ครับ” (สมปอง มณีโชติ, สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2559)

5.3. การใช้สืบทอด/การอนุรักษ์

ภูมิปัญญาเหล่านี้ ผ่านการลองผิดลองถูก การมีประสบการณ์อย่างยาวนาน และมีการส่งผ่านหรือตกทอดมายังบุคคลในรุ่นต่อ ๆ มา โดยการปฏิบัติดูให้เห็นเป็นตัวอย่าง หรือการสืบทอดในลักษณะครูพักลักจำ และถือเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าต่อการอาศัยอยู่ของผู้คน โดยเฉพาะในอดีต ที่ไม่เพียงแต่มีองค์ความรู้ในการหาสัตว์น้ำมาบริโภค แต่ในการดำรงชีวิต ภายใต้อาณาเขตหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น พบว่ามีการยึดถือความเชื่อหรือหลักการปฏิบัติบางประการเพื่อนำมาซึ่งการรักษาความอุดมสมบูรณ์ หรือป้องกันการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ

“ใช้เครื่องมือการทำประมงพื้นน้ำปลามันไม่สูญพันธุ์ ไม่หมดกินได้ตลอดคือการใช้เครื่องมือแบบเดิม ๆ ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ปลาก็ไม่หมดแน่ๆ เพราะปลาไม่เยอะ การใช้เบ็ดหรือเครื่องมืออื่นๆ ที่ยังเป็นของดั้งเดิม ไม่ว่าจะตีเป็นไซ แห ช้อง เบ็ด ลัน บวก ทุกชนิดนี้ทำการจับปลาเป็นการสืบทอดกันมาหลายรุ่นแล้วตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษมีการใช้เครื่องมือชนิดนี้กันมาตลอด เพราะไม่ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำในพื้นที่ จับได้วันละนิดวันละหน่อยไว้เป็นอาหารบ้าง ได้ขายเล็กน้อยเพื่อนำเงินไปแลกเปลี่ยนความสะดวกรออื่นบ้าง ก็อยู่ได้ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำในน้ำข้าวมานานมากตั้งแต่ในอดีตแล้ว มันไม่ทำลายสิ่งมีชีวิตในน้ำ ไม่ทำให้ความยั่งยืนของสัตว์น้ำลดน้อยลงเลยเครื่องมือประเพณีนี้ไม่มีกระทบร้ายแรงแก่ธรรมชาติไม่ทำให้ปลาหรือสัตว์อื่นสูญพันธุ์ไป จึงคิดว่าถ้าใช้ในแบบที่ถูกวิธี อาหารประเพณีสัตว์น้ำก็จะอยู่ไปอย่างยั่งยืน ไม่หมดหรือกปลา ใช้ได้ตลอดปลาไม่มีวันหมด ซึ่งแตกต่างกับปัจจุบันเครื่องมือจับปลา จับสัตว์มีแบบทันสมัยอยู่เรื่อย ๆ จับได้ที่มากมาย ไม่เว้นตัวเล็กตัวน้อย เช่น เครื่องช้อนปลา อวนเมื่อง เครื่องดูดน้ำ เครื่องมือพวกนี้จับที่นิ่งหมดไปเลยลูกปลาทาย ปลาใหญ่กะไม่มีไว้ขายพันธุ์ และอีกอย่าง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตการประกอบอาชีพ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สัตว์น้ำลดน้อย เพราะ ใช้สารเคมีเยอะ ปลา ปู สัตว์ต่าง ๆ อยู่ไม่ได้ พอสองสิ่งนี้บวกด้วยกัน สารเคมี

การเกษตรกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่จับที่ได้มากๆ มารวมกัน มันทำให้ต่อไป สัตว์น้ำไม่มีไว้ให้ลูกหลาน ได้กินแน่ ๆ” (สมพร เพชรนัย, สัมภาษณ์วันที่ 30 พฤษภาคม 2559)

จากการศึกษา พบว่า ชาวชุมชนเสาเภา ใช้วิธีการอนุรักษ์สิ่งนี้โดยการบอกกล่าวสืบทอดต่อกัน แก่ลูกหลาน ขณะที่ทำการประดิษฐ์เบ็ดนี้จะให้ลูกหลานคอยดู และทดลองทำ ขณะที่ไปทงปลา ทงเบ็ดก็จะให้ลูกหลานนี้ได้ไปขุดใส่เดือนซึ่งเป็นเหยื่อ และพาไปด้วยเวลาไปวางเบ็ด ซึ่งจะได้ซึมซับวิธีการทำ วิธีการวางเบ็ด รวมถึงภูมิปัญญาการดูว่าลักษณะพื้นที่เช่นไร ที่มีปลาจำนวนมาก และวิธีการปักเบ็ดอย่างไร จะได้ปลาจำนวนมาก

“เบ็ดทงปลานี้แบบนี้มีมาก่อนเบ็ดที่เหลาคัน เพราะเมื่อกันเอาแบบง่าย ๆ มีกิ่งไม้ไหนมาใช้ก็ไม่นั้น เช่น กิ่งปลา กิ่งขาม กิ่งหว้า กิ่งชมพู ชื้อเบ็ด ชื้อเชือก มาผูก แบบง่าย ๆ เอาเหยื่อเอาเดือนมาเสียบ เดือนกาหาง่ายในทุกบ้าน หรือหาลูกปลาเล็ก ๆ มาเสียบ ปักไว้ ปักไว้ได้เพึ่งกลางวันกลางคืน สักพักเดี๋ยวนี้ก็ปลา โดยเฉพาะปลาช่อนปลาหมอ มามากได้กินทุกวัน ตอนนี้หรือไม่มีใครเที่ยวทงเบ็ดแล้ว ชื้อปลาหลากหลายอย่างเดียว” (ธีระเดช อินทร์ชู, สัมภาษณ์วันที่ 30 พฤษภาคม 2559)

5.4 บทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว

ภูมิปัญญาเหล่านี้ ผ่านการลองผิดลองถูก การมีประสบการณ์อย่างยาวนาน การประดิษฐ์คิดค้นผ่านกระบวนการประยุกต์ใช้จนตกผลึกกลายเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับการดำรงชีพของมนุษย์ สำหรับบทเรียนท้องถิ่นที่ชาวชุมชนเสาเภา ต้องการให้มีเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญานั้น พบว่า สิ่งที่ชาวชุมชนเสาเภาต้องการที่จะมีการรวบรวมจัดทำเป็นบทเรียนหรือสิ่งที่ต้องการถ่ายทอดให้เยาวชนคนรุ่นหลัง และเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่กับวิถีชีวิตตราบนานเท่านานเพราะหากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมนุษย์ก็จะอยู่อย่างลำบากจนอาจอยู่ไม่ได้ในที่สุด ยิ่งในยุคแห่งการบริโภคนิยมที่ไม่ใส่ใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ หนังสือบทเรียนแบบเรียน แผ่นพับ อินเทอร์เน็ต สำหรับใช้เป็นการเรียนการสอนในชั้นการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถม, มัธยม) เพื่อให้เยาวชนในท้องถิ่นได้ศึกษาเรียนรู้เข้าใจวิถีชีวิต สร้างจิตสำนึกในการเข้าใจชีวิต เข้าใจสังคม เข้าใจสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การอนุรักษ์ การประดิษฐ์คิดค้น เพื่อการใช้ชีวิตอย่างสมดุลเหมาะสม สำหรับเนื้อหาประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน บริบทสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในอดีตและปัจจุบัน ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น การประดิษฐ์คิดค้นภูมิปัญญา ที่มาของการประดิษฐ์ภูมิปัญญา ประเภทภูมิปัญญา เจ้าของภูมิปัญญา แหล่งที่ตั้งของภูมิปัญญา การประยุกต์ใช้ทั้งด้านวิธีการและเทคนิคด้านภูมิปัญญาในการประยุกต์ใช้ ความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญา กิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกหัดประดิษฐ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว กิจกรรมฝึกการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญา กิจกรรมฝึกการถ่ายทอด/อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทดสอบองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว การทวนผลการสอบของผู้เรียนผู้อ่านบทเรียนท้องถิ่นดังกล่าว

“เราต้องให้เขาได้เรียนรู้จากทั้งของจริงและจากบทเรียนอื่น ๆ ทั้งหนังสือ แผ่นพับอินเตอร์เน็ต รวมถึงการบอกเล่าผู้มีความรู้มีประสบการณ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน การทำ การ ใช้ การถ้ำทอด รวมถึงการมีกิจกรรมลงมือทำจริง แล้วให้มีการประเมินผลของความรู้หรือเทคนิคต่าง ๆ ที่ได้จากบทเรียนนี้” (วัชรินทร์ เพชรโรภาส, สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2559)

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ของเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผู้วิจัยนำเสนอ สรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

6.1.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว

การศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวมุขชนเสาภา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช สามารถแบ่งออกตามชนิดของสัตว์น้ำในนาข้าวได้แก่ ปลาชนิดต่าง ๆ กบ เต่า/ตะพาบน้ำ ซึ่งปราชญ์ชาวบ้าน และชาวมุขชนเสาภา ล้วนมีภูมิปัญญาที่นำมาใช้ในการจับ/ตก เพื่อประโยชน์ตามความเหมาะสมแห่งการดำรงชีพในชีวิตประจำวันกระทั่งปัจจุบันนี้ ประกอบด้วย

6.1.1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับปลาในนาข้าว ภูมิปัญญาดังกล่าว ประกอบด้วย

1) เบ็ดทงไม้ไผ่ (แบบเหลา) เป็นเทคโนโลยีชาวบ้านที่ชาวมุขชนเสาภา ใช้ในการจับปลาเกือบทุกชนิด โดยได้มีการประยุกต์เครื่องมือเทคโนโลยี (เบ็ด) มาต่อเข้ากับคันไม้ไผ่ที่ชาวบ้านได้ประดิษฐ์ (เหลา) ขึ้นเพื่อเป็นคันไม้สำคัญปักริมคันนา ให้มีลักษณะยื่นออกไปในพื้นน้ำในนาข้าว พื้นที่ระหว่างกอข้าวที่ขึ้นเรียงรายอยู่ในนาข้าว โดยอาจจะปักไว้ช่วงคันนาที่เป็นหน้าช่องน้ำไหลผ่าน หรือ ไม่เป็นช่องน้ำ โดยใช้เหยื่อในการเสียบเบ็ดเพื่อให้ปลากิน โดยเหยื่อนั้นส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์ที่ปลากินที่มีลักษณะคาว ได้กลิ่นปักเบ็ดที่ละจำนวนมากในนาข้าวบึง (แปลง) หนึ่ง ขึ้นอยู่กับการสังเกตว่าในนาแห่งนั้นจะมีจำนวนปลาเล็กน้อยแค่ไหน แต่ละคันหนึ่งไปกู่ (ดู, เก็บ) ปลา ทง (วาง, ปัก) ใหม่คันละ 4-5 รอบ ประมาณ 1 ชั่วโมงครั้ง ขึ้นอยู่กับจำนวนปริมาณของปลา นอกจากนี้จะทงในเวลากลางวันก็ได้ โดยการทงแต่ละครั้งจะได้ปลามาประทั้งชีวิตในครอบครัว และขายเพื่อนำเงินมาจุนเจือเลี้ยงชีพ และดำเนินการในกิจกรรมอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

2) เบ็ดตรงไม้เรียว (เรียวไม้ไผ่หรือกิ่งไม้ไผ่) เป็นเบ็ดชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเบ็ดทงไม้ไผ่ แตกต่างกันตรงที่เบ็ดทงไม้เรยวนั้นจะไม่ทำการเหลา (ไส) ไม้คันเบ็ดเหมือนกับเบ็ดทงไม้ไผ่ ใช้ไม้อะไรก็ได้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น กิ่งไม้พลับพลา กิ่งไม้กระท้อน กิ่งไม้ชมพู (ฝรั่ง) ที่มีลักษณะเป็นก้านเรียวยาวปลายโค้งเล็กน้อย ตัดให้ยาวแต่พอดีตามสมควร นำมาแต่งปลายพร้อมก็นำเชือกที่ควั่นเบ็ด (ผูกเบ็ด) มาแล้วมาผูกไว้ตรงปลาย เตรียมนำไปใช้งานต่อไป ความยาวของคันเบ็ดประมาณ 1 เมตร การใช้เรียวไม้ทำคันเบ็ด

จะง่ายกว่าการหลาวเบ็ด และเร็วกว่า จะสะดวกในการทำเบ็ดลงในนาข้าวอย่างรวดเร็ว แต่จะดูสวยงามน้อยกว่าเบ็ดไม้เหลา

3) เบ็ดราวริมนาข้าว เป็นอุปกรณ์จับปลาที่มีลักษณะพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ต้องการจับสัตว์น้ำในนาข้าวให้ได้จำนวนมากขึ้น เป็นการนำเอาเชือกขนาดพอเหมาะ ความยาวแล้วแต่ความต้องการประมาณ 10-20 เมตร หรือมากกว่านั้น มาผูกเข้ากับเชือกที่ผูกเบ็ดเตรียมไว้ระยะห่างตาละประมาณ 1 ฟุต เชือกเส้นหนึ่งได้ตาเบ็ดประมาณ 50-60 ตา ขึ้นอยู่กับความยาวของเชือก แต่ในพื้นที่นาข้าว ความยาวประมาณ 20-30 เมตรจะเหมาะสมที่สุด เบ็ดราวชนิดนี้จะเหมาะแก่การวางเบ็ดในพื้นที่กว้าง แต่นำมาประยุกต์ใช้ในนาข้าว เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว และการวางเบ็ดราวในนาข้าวเหยื่อที่เหมาะสมที่สุดคือไส้เดือน เพราะเบ็ดราวจะให้ตัวมากกว่าเบ็ดคันทำให้การใช้เหยื่อสดเช่น ลูกปู ลูกปลา เมื่อใช้จะทำให้เหยื่อไปพันหรือไปเกี่ยวกับหญ้าหรือต้นข้าวทำให้เหยื่อตายหรือหลุดก่อนปลาในนาข้าวจะมากิน

4) เบ็ดคันไม้ระกำ เป็นอุปกรณ์ตกปลาในนาข้าว หรือในแอ่งน้ำในนาข้าว ชนิดที่ไม่ปักทิ้งไว้ คนใช้ต้องจับอยู่ตลอดเวลา ในลักษณะการตก ไม้ไซทง (ปัก) ไว้ คันทำกับทางต้นระกำ มีความยาวประมาณ 3-5 เมตร เหมาะสำหรับการตกปลา ซ่อน ปลาหมอนา ปลากระตี่ เป็นต้น เหมาะสำหรับพื้นที่ในนาข้าวที่โล่งมีต้นข้าวน้อยวางพอสื่อจะวางเบ็ดได้ ปลาที่ได้ส่วนมากจะเป็นปลาหมอนา เพราะปลาหมอจะมาวางไข่ในนาข้าวเพื่อให้ลูกปลาหมอเจริญเติบโตในนาข้าว

5) อีเหนียว เป็นอุปกรณ์ที่ใช้จับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวเสาเกา โดยปักโดยทางให้เป็นรูปสามเหลี่ยม ในบริเวณที่มีน้ำ ริมนาข้าว หรือที่กว้างในนาระหว่างกอข้าว

6) แหกัก เป็นอุปกรณ์จับปลาที่มีลักษณะ เมื่อแผ่ออกจะเป็นรูปวงกลม ขอบดิน แหจะมีโซ่ทำด้วยเหล็กหรือตะกั่ว เพื่อใช้ถ่วงแกให้จมตัวได้เร็ว

7) ส้อนตักปลา เป็นเครื่องมือในการใช้ตักจับสัตว์น้ำ (กุง ปู ปลา) และสัตว์น้ำในนาข้าวทุกเกือบชนิดของชาวบ้านในท้องถิ่นภาคใต้โดยเฉพาะชาวเสาเกามานานแล้ว ใช้ในช่วงเวลาที่มีน้ำหลาก น้ำล้นคันนา จะเหมาะสมสุด จับพวกปลา กุง ปู จะใช้ตักในบริเวณที่มีน้ำไหลผ่านและไม่ลึกจนเกินไปเวลาตักจะใช้ดินโคลนจากแหล่งอื่น ๆ มาตักแต่งทางเข้าปากซ่อน นอกจากปลาจะเสือกตัวเข้าสะดวกแล้วยังช่วยให้ปลาได้กลิ่นโคลนที่อื่น ปลาจะเข้าซ่อนได้ง่าย ใช้เศษหญ้า เศษฟาง ปิดตัวซ่อนไว้ เพื่อไม่ให้น้ำร้อน ปลามีริมเงาไม่กลัวคนเดินผ่านมาไกล ๆ การใช้เศษหญ้าใบไม้ทับปิดเครื่องมือตักปลาชนิดนี้คล้าย ๆ กับซ่อนไว้ในเศษหญ้า จึงเรียกว่า ส้อน/หรือซ่อนนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้านชาวชุมชนเสาเกา

8) ไซไม้ไผ่ เป็นเครื่องมือตักจับปลา เป็นเครื่องมือประมงท้องถิ่นที่ใช้กันอยู่ตามแถบลุ่มน้ำหรือในนาข้าว ทำจากไม้ไผ่เหลาเป็นซี่เล็ก ๆ จากนั้น นำมามามัดเรียงกันด้วยเถาวัลย์หรือเชือกทำงา (ช่องทางเข้าลักษณะเป็นซี่ไม้ปลายแหลมเมื่อปลาเข้าไปแล้วจะไม่สามารถย้อนออกมาได้) เป็นทางเข้าลักษณะของไซ เมื่อเสร็จแล้วเป็นรูป ทรงกระบอกท่ายเป็นรูปหยดน้ำมีประตูปิด เปิด เพื่อนำสัตว์น้ำออกมา

9) ไชวงเหล็กดักปลา เป็นอุปกรณ์จับปลาในนาข้าวที่ทำจากตาข่าย หรือ อวน วงเหล็ก ผูกด้วยเชือก ร้อยซี่ไม้ไผ่ด้วยหวายเถาวัลย์ เย็บเปิดช่อง ช่องทางให้ปลา กุ้ง ปู และสัตว์น้ำในนาข้าวอื่น ๆ เข้าภายใน

10) ช่องใส่ปลา เป็นเครื่องมือจักสานชนิดหนึ่ง สานด้วยผิวไม้ไผ่ ปากแคบอย่างคอคม้อดิน มีฝาปิดเปิดได้ เรียกว่า ฝาช่อง ใช้สำหรับใส่ปลา ปู กุ้ง หอย กบ เขียด เป็นต้น ช่องมีหลายลักษณะ เช่น ช่องยี่นมีลักษณะคล้ายรูปทรงของโอ่งน้ำ หรือรูปทรงกระบอก มีปลายปากช่องบาน ออก ขนาดสูงตั้งแต่ 10-15 เซนติเมตร การสานที่กันช่องมักจะสานเป็นกันสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวช่องกลมป้อม ป่องตรงกลางค้อย ๆ สอบเข้าตรงคอช่อง แล้วบานออกที่ปากปลายปากช่องคล้ายปากแตร ที่กันช่องและตัวช่อง จะสานด้วยลายขัดตาหลิ่ว ตรงคอช่องถึงปากช่องสานด้วยลายขัดตาแยง ปลายปากช่องจะทำฝาปิดเปิดโดย สานผิวไม้ไผ่เป็นฝาปิด เวลาจับปลาใส่ช่อง ไม่ต้องเปิดฝาช่องก็ได้ เพราะฝาช่องนี้ สามารถใส่ปลาได้สะดวก ปลา จะกระโดดออกมาไม่ได้เพราะติดที่ฝาปิดนั้น ฝาช่องอาจทำด้วยกะลามะพร้าวก็มี ผูกเชือกไว้สำหรับสะพายติด ตัวไปหาปลา เมื่อจับสัตว์น้ำต่าง ๆ ได้แล้วก็นำมาใส่ไว้ในช่องเพื่อไม่ให้ปลาตาย ใส่ไปทางปากช่อง เปิดตุ่มันแล้วกะใส่ปลาใส่ปู ปิดตุ่มไม่ให้ปลาออก

11) สุ่มจับปลา เป็นเครื่องมือสำหรับครอบปลา นับเป็นของใช้พื้นบ้านที่มีอยู่เกือบทุกหลังคาเรือนในชุมชนเสนาภาค การสุ่มปลามักสุ่มในห้วงน้ำในนาข้าวที่ไม่กว้างและไม่ลึกมากนักจะสุ่มไปเรื่อย ๆ แล้วเอามือล้วง ความภายในสุ่มถ้าครอบปลาได้จะความจับใส่ช่องที่มัดสะพายติดตัวไป

12) กล้าดักปลาไหล เป็นเครื่องมือดักปลาไหล มีลักษณะกลมป่องส่วนกันแล้วเรียวยาวส่วนบน คล้ายรูปหม้อคองสูง ขนาดวัดตามเส้นผ่าศูนย์กลาง ส่วนกันมีความยาวตั้งแต่ 20-40 เซนติเมตร เมื่อวางตั้งมีความสูงตั้งแต่ 50 เซนติเมตร จน สูง 1 เมตร การสานตระกล้านี้ใช้ตอกไม้ไผ่เหลาบาง ๆ เริ่มสานที่กันเป็นลายขัดสี่เหลี่ยมเป็นตาห่าง ๆ แต่ต้องไม่ให้ปลาไหลลอดออกไปได้ แล้วสานในแนวตั้งขึ้นมาเป็นลายขัดทึบ สานปลายเรียวยาวแคบลงทีละน้อย ๆ ส่วนริมปลายปากจะบานออกเล็กน้อย ที่ปิด ส่วนใหญ่ใช้กะลามะพร้าว ใช้วางตามร่องน้ำที่น้ำขุดเกือบจะแห้ง หรือร่องน้ำที่น้ำแห้งเหลือแต่โคลนตม ใช้เหยื่อ เช่นปู เนื้อหอย หรือลูกไก่ที่ตายแล้ว ใส่ลงไปข้างใน แล้วปิดด้วยผ้าหรือเปลือกมะพร้าว เมื่อปลาไหลออกหากินได้ กลิ่นเหยื่อก็จะพยายามเข้าไปกินเหยื่อ โดยลอดผ่านางของกล้าเข้าไป กลุ่มหนึ่งมีกัตัวก็จะลอดผ่านางเข้าไปแย่งกันกินเหยื่อ แล้วก็กลับออกมาข้างนอกไม่ได้ การดักปลาไหลจะดักในน้ำนิ่ง ตามแปลงนา หนอง บึง ความลึกของน้ำไม่มากนัก ต้องให้ส่วนปลายไหลพ้นน้ำเพราะปลาไหลจะได้ขึ้นมาไม่ได้ ใช้ใบหญ้าคลุมอึ้วแต่งช่องทางให้ปลาไหลเข้าไปทางางแฉงได้สะดวก ช่องางแฉงอยู่ในระดับพื้นดินพอดี ปลาไหลซึ่งชอบอาศัยอยู่ในโคลนเลน เมื่อได้กลิ่นเหยื่อจะหาทางเข้าไปกิน จนกระทั่งเข้าช่องางแฉงนั้น แต่ก็ไม่สามารถกินเหยื่อได้เพราะใส่ไว้ในถุงผ้าอีกชั้นหนึ่ง ทำให้เหยื่อไม่หมด ปลาไหลตัวอื่น ๆ จะเข้าไปอีก การกัปลาไหลอาจกัวันละครั้ง หรือดักไว้หลาย ๆ วันก่อนจึง มากัก็ได้

13) บอทดักปลาไหล/ลันดักไหล เป็นเครื่องมือดักปลาไหลชนิดหนึ่งที่ทันสมัย ใช้วัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่เป็นประยุคท่อพีวีซี (PVC) พลาสติกจากกระป๋องแป้งท้าวเป็นปากดักทางเข้าออกของปลาไหล วิธีภูมิปัญญาของชาวบ้านแบบง่าย ๆ ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว จะใช้ได้ตลอดปี ใช้ดักในพื้นที่ที่น้ำไม่แห้ง ไหลสามารถอยู่ได้ก็เหมาะในการดักและจะนิยมดักกันตอนกลางคืนเพราะไหลออกหากินตอนกลางคืนคือและไปเก็บตอนหัวเช้า เมื่อหาที่ดักได้แล้วก็ ใส่เหยื่อ ปลานิลต้ม หรือปูนา ลงในบ่อ หาที่ดักที่น้ำไม่ลึกจนเกินไป แต่ถ้าในน้ำมีหญ้าขึ้นรกยิ่งดี เพราะปลาไหลชอบซ่อนตัวอยู่ นำปากบอกลงไปในน้ำให้จม ส่วนท้ายให้อยู่พ้นน้ำ เพราะจะได้ไม่จม เวลาไหลเข้าไปติด ไหลจะได้ไม่ตาย ส่วนเหยื่อที่ใช้ดักปลาไหลในบอกลันนี้ ส่วนใหญ่จะเป็น ปลานิลต้มหรือไมกี่ปูนา บอทดักไหลเป็นเครื่องมือหาไหลที่ยั่งยืน ไม่ทำให้ไหลหมดไป เพราะไหลตัวเล็ก ๆ ที่เข้าไปกินเหยื่อสามารถหลุดลอดออกไปเจริญเติบโตได้อีก

14) เจ็ย เป็นอุปกรณ์จับสัตว์น้ำในนาข้าวขนาดเล็ก ส่วนใหญ่สานด้วยดอกไม้ไผ่เป็นตาโปร่ง ๆ มีลักษณะปากกว้าง กันไม่ลึกมาก คล้ายกระดิ่ง มีขอบเป็นไม้ไผ่หยาบหรือไม้เพื่อใช้เป็นมือจับและทำให้มีความ แข็งแรงและทนทานในการใช้งาน ใช้ซอญกึ่งและปลาตัวเล็ก ใช้จับปลาที่อาศัยอยู่ในโคลน โดยการใช้ตะแกรงตักดินแล้วนำมาร่อนในน้ำเพื่อจับปลาที่อาศัยอยู่ในโคลน หรือใช้ซอญสัตว์น้ำที่อยู่ในเขตน้ำตื้นหรือตามพืชน้ำ บริเวณที่จับปลา ได้แก่ หนอง คูน้ำ ในฤดูแล้งที่ระดับน้ำประมาณ 30-80 เซนติเมตร

6.1.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือการจับกุ้งนาในนาข้าว ภูมิปัญญาดังกล่าวประกอบด้วย

1) ยอยกกุ้งนา เป็นเครื่องมือจับกุ้งหรือสัตว์ชนิดเล็กต่าง ๆ ในนาข้าว เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวเสนาเขา ใช้ในพื้นที่บริเวณที่มีน้ำลึกกว้างพอประมาณ หรือ บริเวณที่น้ำไหลผ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งฤดูน้ำหลาก จะเห็นการยกยอชนิดนี้ตามในพื้นที่นาข้าวหรือบริเวณปากท่อถนนที่ตัดผ่านบริเวณทุ่งนา เป็นจำนวนมาก สัตว์น้ำที่ได้มาก เช่น กุ้งนา ลูกปลาขนาดเล็ก เป็นต้น

2) ไซดักกุ้งนา เป็นเครื่องมือจับกุ้งนาในนาข้าวโดยเฉพาะ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คิดค้นมาเพื่อดักกุ้งนาให้ได้จำนวนมาก ๆ โดยผสมผสานกับวัสดุสมัยใหม่ กับวัสดุที่มีในท้องถิ่น ในครอบครัวหนึ่งจะมีเครื่องไซดักกุ้งนี้จำนวนมาก ใช้ดักในนาข้าวที่มีน้ำนิ่ง หรือน้ำไหลเอื่อยไม่แรง แต่ละครังดักจำนวน 5-10 ลูกขึ้นไป มีการใส่เหยื่ออาจจะเป็นรำข้าว หรือ อาหารสัตว์ เช่น อาหารหมู ไข่ เป็นต้น เวลาในการดักจะเป็นกลางคืนจะเหมาะสมกว่ากลางวันมาเก็บอีกทีเวลาเช้าของอีกวันหนึ่ง สำหรับวิธีการใช้ให้นำอาหาร เช่น รำข้าว อาหารหมู ใส่ห่อแล้วผูกให้แน่น ใส่ลงไปในไซดักกุ้งทางด้านบนของไซ จากนั้นก็นำไซไปวางลงในนาข้าวที่กว้าง ๆ วางลงไปประมาณครึ่งของตัวไซสัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่จะเป็นกุ้งนา และลูกปลาเล็กที่เข้าไปกินอาหารในไซ ทำให้ติดอยู่ข้างในและออกมาไม่ได้ ยกขึ้นเหนือน้ำเก็บ/จับ/กวาดสัตว์ที่ติดขึ้นมาใส่อุปกรณ์ใส่ปลาที่เตรียมไว้

6.1.1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับปลาในนาข้าว ภูมิปัญญาดังกล่าว ประกอบด้วย

1) บวกแทงกบ/แทงปลา เป็นเครื่องมือสำหรับแทงกบ แหงแล และสัตว์น้ำขนาดกลาง ถึงขนาดใหญ่ในนาข้าวเกือบทุกชนิดของชาวเสาเภา ทำด้วยเหล็กมีง่ามเป็นสามขาหรือห้าขา ปลายแหลม มีเงี่ยง (หรือทำจากเหล็กกำน้อม) มีด้ามยาว ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้แทงกบหรือปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ที่เข้าไปใน บริเวณนาข้าวที่ตื้น ขณะที่ว่ายตื้นหรือตื้นหญ้าจะสั้นไหว ทำให้คนแทงสังเกตเห็น ได้แล้วใช้บวกพุ่งแทง เมื่อกบหรือปลาถูกฉมวกจะดิ้นหลุดไปได้ยากเพราะปลายฉมวกมี เงี่ยง หลังจากนั้นก็จับถอดกบออกแล้วนำไปใส่ข้องที่เตรียมไว้

6.1.1.4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับตะพาน้ำ/ เต่า ภูมิปัญญาดังกล่าว ประกอบด้วย

1) บวกแทงตะพาน้ำ/ เต่า บวกหรือฉมวก ชนิดนี้เป็นเครื่องมือสำหรับแทงทะเลดูดิน เพื่อค้นหาสัตว์ที่ฝังอยู่ใต้ดิน ในพืชนา เช่น เต่า ตะพาน้ำ ปลาไหล ทำด้วยเหล็กแข็งมีปลาย 2 ง่าม ปลายแหลม มีด้ามยาวทำเหล็กต่อด้ามไม้และด้ามจับเป็นไม้เนื้อแข็ง เวลาใช้งาน ชาวบ้านก็จะออกไปบริเวณแหล่งน้ำที่น้ำแห้งหมาด ๆ หรือริมหนองน้ำ ใช้บวกแทงลงไปโคลน เลน ในบริเวณที่คิดว่าจะมีปลาไหลซ่อนตัวอยู่ ถ้าแทงไปถูกปลาไหลเมื่อไรจะมีความรู้สึกดังกัดและ จะมีแรงกระตุกมาถึงมือ บางทีบวกก็บิดตามกำลังของไหลถึงตอนนั้นคนแทงก็ต้องขุดโคลน เลนลงไปจับปลาไหลขึ้นมาอีกทีหนึ่ง นอกจากไหลแล้ว บวกนี้ยังแทงตะพาน้ำกับเต่าด้วยเพราะสัตว์พวกนี้จะหลบซ่อนตัวอยู่ในเลน สังเกตจากเวลาแทงถูก ถ้าเต่ากับตะพาน้ำ ความรู้สึกเหมือนถูกไม้คาน แต่พอขุดขึ้นมาอาจเป็นเต่าหรือตะพาน้ำ ข้อควรระวังถ้าแทงไปแล้วความรู้สึกเหมือนแทงถูกไหลแต่ไม่มีแรงบิดที่บวก ให้ระวังอาจเป็นงู ที่หลบอยู่ในเลนได้เหมือนกัน จับได้ทุกฤดูกาล ในพื้นที่ที่น้ำขังเล็กน้อยและนิยมหาตอนกลางวันเพราะสัตว์พวกนี้จะหลบซ่อนอยู่ในโคลน ในเลน

6.1.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวชุมชนเสาเภา อำเภอสขิล จังหวัดนครศรีธรรมราช

กระบวนการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำพบว่า มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

6.1.2.1 กระบวนการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวเพื่อการดำรงชีวิตหรือการจับมาบริโภค วัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือนี้โดยส่วนใหญ่ชาวเสาเภา จับมาเพื่อนำมาบริโภคภายในครอบครัว เช่น ดักจับปลา ปลาไหล กุ้ง กบ เต่า ตะพาน้ำ ฯลฯ ซึ่งมักจะจับในปริมาณที่ไม่มาก เพียงพอต่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัว ทั้งแกง ต้ม ต้ายำ ผัดเผ็ด คั่ว ผัด ใส่แวน ทอด ลวก เป็นต้น ดำรงชีพด้วยสัตว์น้ำในนาข้าวเหล่านี้จวบจนกระทั่งปัจจุบัน

6.1.2.2 กระบวนการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว เพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ชาวเสนาเขาจำนวนมากไม่น้อย ที่ใช้ประโยชน์ในการใช้สอยเพื่อการจับปลา เพื่อหารายได้ในเชิงเศรษฐกิจ เนื่องจากบางชนิดก็สามารถจับสัตว์น้ำในนาข้าวได้จำนวนมาก เช่น สุ่ม บวก ยอลัน เบ็ด อวน เป็นต้น ยึดเป็นรายได้พิเศษ ระหว่างช่วงทำนา ได้รายได้จำนวนกว่า 100 บาทต่อวัน บางครอบครัว 500 บาทต่อวัน โดยเฉพาะในช่วงหน้าน้ำหลาก จะได้ปลาหมอ ปลาช่อน ปลาดุกจำนวนมากซึ่งขายได้นำรายได้สร้างเงินจือครอบครัว ซึ่งปัจจุบันนั้นราคาสัตว์น้ำในนาข้าว เกือบทุกอย่างมีราคาแพง เนื่องจากเป็นสิ่งที่หายากมากในตลาดส่วนมากมาจากฟาร์มที่มีการเลี้ยงให้อาหารไม่ใช่มานจากธรรมชาติส่วนใหญ่ เช่น ปลาหมอ นา กิโลกรัมละ 180 บาท ปลาดุกนา ราคา กิโลกรัมละ 200 บาท ปลาไหล กิโลกรัมละ 250 บาท กบนา กิโลกรัมละ 200-300 บาท

6.1.2.3 กระบวนการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว เพื่อการดูแลและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว นั้น ชาวเสนาเขา มีการใช้ประโยชน์เพื่อการดูแลและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ส่วนใหญ่ เป็นเครื่องมือที่ทำมาจากวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ เถาวัลย์ หวาย วัสดุเหลือใช้จากรถเรื่อน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เครื่องมือมีความกลมกลืนเข้ากับธรรมชาติ ไม่เป็นที่ผิดสังเกตหรือผิดปกติของสัตว์น้ำ ในกรณีของอุปกรณ์บางชนิดที่ใช้พลาสติกที่เหลือใช้ชาวชุมชนเสนาเขา ก็นำมาประยุกต์เพื่อทำเป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวได้อีกนับว่าเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญเป็นการนำเอาขยะมาใช้ใหม่ได้อีก เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ลดภาวะโลกร้อน ลดขยะมูลฝอยด้วย

6.1.2.4 กระบวนการในการประยุกต์ใช้ประโยชน์จากเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว เพื่อการรักษาให้เกิดความมั่นคงทางด้านอาหาร พบว่า ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนเสนาเขา ยังมีคนจำนวนหนึ่งที่ยังใช้เครื่องมือจากภูมิปัญญาดังกล่าวทำมาหากิน หาเลี้ยงชีพ ยังประโยชน์ต่อความมั่นคงทางด้านครอบครัว และความมั่นคงทางด้านอาหารของตนเองและชุมชนอยู่ นับว่ามีความสอดคล้องในประเด็นของการรักษาให้มีอาหารเพียงพอ คือ การพยายามอนุรักษ์ให้สัตว์น้ำในนาข้าว ให้คงอยู่และมีการขยายจำนวนมากยิ่งขึ้น ไม่เน้นการจับสัตว์แบบทำลาย แต่เป็นการจับสัตว์ควบคู่กับการอนุรักษ์ การคิดค้นและการประยุกต์ใช้เครื่องมือที่มีความเหมาะสมกับสัตว์ที่ต้องการและจำนวนของสัตว์ นับเป็นการสร้างให้เกิดเสถียรภาพด้านอาหาร ที่ต้องการให้สัตว์น้ำได้ขยายพันธุ์มากยิ่งขึ้น ความต้องการให้สัตว์น้ำได้อาศัยอยู่ในนาข้าว ที่มีการดูแลรักษาให้มีความอุดมสมบูรณ์และมีความยั่งยืน เพื่อการอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่กับนาข้าวและตกทอดไปยังบุคคลรุ่นต่อไป

6.1.3 การใช้สืบทอด/การอนุรักษ์

ภูมิปัญญาเหล่านี้ ผ่านการลงมือปฏิบัติ การมีประสบการณ์อย่างยาวนาน และมีการส่งผ่านหรือตกทอดมายังบุคคลในรุ่นต่อ ๆ มา โดยการปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง หรือการสืบทอดในลักษณะครูพักลัก

จำ บอกกล่าวสืบทอดต่อกันแก่ลูกหลาน ขณะที่ทำการประดิษฐ์เบ็ดนี้จะให้ลูกหลานคอยดูให้ทดลองทำ ขณะที่จับสัตว์เหล่านั้นก็จะนำไปด้วย พร้อมกับสอนวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ให้โดยไม่หวังแห่งองค์ความรู้แห่งภูมิปัญญานั้นแต่อย่างไร

6.1.4 บทเรียนท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรและสืบทอดภูมิปัญญาด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำ
 ในนาข้าว พบว่า บทเรียนท้องถิ่นจะประกอบด้วย หนังสือบทเรียนแบบเรียน แผ่นพับ อินเทอร์เน็ต สำหรับใช้เป็น การเรียนการสอนในชั้นการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถม, มัธยม) เพื่อให้เยาวชนในท้องถิ่นได้ศึกษาเรียนรู้เข้าใจถึงวิถีชีวิต สร้างจิตสำนึกในการเข้าใจชีวิต เข้าใจสังคม เข้าใจสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การอนุรักษ์ การประดิษฐ์คิดค้นเพื่อการใช้ชีวิตอย่างสมดุลเหมาะสม สำหรับเนื้อหา ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน บริบทสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในอดีตและปัจจุบัน ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น การประดิษฐ์คิดค้นภูมิปัญญา ที่มาของการประดิษฐ์ภูมิปัญญา ประเภทภูมิปัญญา เจ้าของภูมิปัญญา แหล่งที่ตั้งของภูมิปัญญา การประยุกต์ใช้ทั้งด้านวิธีการและเทคนิคด้านภูมิปัญญาในการประยุกต์ใช้ ความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญา กิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกหัดประดิษฐ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว กิจกรรมฝึกการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญา กิจกรรมฝึกการถ่ายทอด/อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทดสอบองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว การทวนผลการสอบของผู้เรียน/ผู้อ่านบทเรียนท้องถิ่นนั้น ๆ

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

องค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวของชาวมุขชนเสนาเภา อำเภอสหัส จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการคิดค้นขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เพื่อการใช้ประโยชน์และการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ บริบทแห่งสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตการทำมาหากิน จนมีการตกทอดมาสู่ลูกหลานในรุ่นปัจจุบัน ที่ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ดังกล่าว เนื่องจากภูมิปัญญาเหล่านี้บรรพบุรุษได้คิดค้น สังสมและถ่ายทอดมานั้น ยิ่งนับวัน ก็คงจะเลือนหายไปตามกาลเวลาและความสามารถในการจดจำ การถ่ายทอดของผู้รู้ อีกทั้ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวที่มีเพียงแต่นำมาใช้ประโยชน์เพื่อการจับสัตว์มาใช้ประโยชน์เพื่อปากท้องของชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังไม่เคยขบในด้านเศรษฐกิจ ที่สำคัญยังประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ การดูแล รักษาให้เกิดความยั่งยืน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติแห่งการคงอยู่แห่งทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศให้คงอยู่สร้างความมั่นคงแห่งทรัพยากร สร้างความมั่นคงแห่งอนาคตของเยาวชนคนรุ่นหลังต่อมา ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญในการศึกษารวบรวม องค์ความรู้ด้านนี้ ดังที่ปรากฏในสรุปผลการศึกษา และนำผลการศึกษามาสู่การอภิปรายผลเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็น และประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำ โดยมีการละเอียดตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

1. องค์ความรู้ ความหลากหลายของภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว ในชุมชนเสาเกา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือที่นำมาใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว เกิดขึ้นจากการที่พื้นที่บริเวณนาข้าวในเขตพื้นที่ของตำบลเสาเกา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่คนมีอาชีพทำนา และมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นนาข้าวและมีความอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรที่หลากหลาย โดยเฉพาะทรัพยากรสัตว์น้ำ ส่งผลให้ผู้คนในอดีต ที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ หรือ การที่ต้องพึ่งพาอาชีพนาข้าว เป็นปัจจัยหลัก โดยเฉพาะปัจจัยด้านอาหาร ที่ต้องหามาโดยการจับจับมาเพื่อบริโภคกันภายในครัวเรือน เนื่องจากในอดีต ยังไม่มีระบบตลาด หรือการเดินทางที่มีความสะดวกสบาย การติดต่อสื่อสารที่รวดเร็ว ส่งผลให้ผู้คนที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับพื้นที่นาข้าว จึงต้องคิดค้น หรือปรับตัว และแก้ปัญหาเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอด จึงนำมาสู่การคิดค้นเครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ จึงจะเห็นได้ว่า การที่ในพื้นที่มีทรัพยากรหรือสัตว์น้ำที่หลากหลายนั้น จึงทำให้มีการคิดประดิษฐ์เครื่องมือหลากหลายชนิด เพื่อให้เหมาะสมในการจับสัตว์แต่ละชนิด เช่น การดักจับปลาชนิดต่าง ๆ กบ กุ้ง เต่า ตะพาบน้ำ ปู เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของสัตว์น้ำในนาข้าว ตั้งแต่ในอดีต และยังมีวิธีการในการจับสัตว์ ควบคู่กับการดูแลและการอนุรักษ์ และเมื่อพิจารณาถึงวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการประดิษฐ์เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำนั้น โดยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในอดีต จะมีการใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติเป็นหลัก เช่น หวาย ไม้ไผ่ ไม้ระกำ ไม้ชนิดต่าง ๆ เถาวัลย์ เป็นต้น แต่ในปัจจุบัน อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม แต่ก็ยังคงมีการนำวัสดุจากธรรมชาติมาใช้เป็นหลัก โดยเฉพาะหวาย ไม้ไผ่ และเถาวัลย์

ผู้วิจัยจึงพิจารณาเห็นว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำ มีความสอดคล้องกับแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังที่ เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554) ระบุว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความสามารถในการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น มีการถ่ายทอดความรู้ไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ที่มีการใช้และพัฒนาเป็นวงจรไม่จบสิ้น เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่นโดยมีการปรับสภาพการดำเนินให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือมีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหาและมีการสืบทอดเป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดมาช้านาน แต่มีลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรมจะมีความผสมกลมกลืนกัน สอดคล้องกับงานศึกษาของ ศิริกุล สันติชาติ (2536) ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านต่าง ๆ นั้นบางอย่างสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี บางอย่างต้องนำมาปรับให้เหมาะสม ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อร่างกาย ภูมิปัญญาไทยในหลายเรื่องมีการคำนึงถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านเสาเกานั้น ยังเป็นการพัฒนาชุมชนเสาเกา เพราะภูมิปัญญานี้ช่วยสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น ช่วยสร้างเสริมสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น ช่วยในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นการพัฒนาเทคโนโลยีชุมชน เป็นต้น

องค์ความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวนี้เป็นความชาญฉลาดในการเรียนรู้ปรับตัวของชาวบ้านที่มีการประยุกต์ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์เพื่อการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นการนำภูมิปัญญาชุมชนไปใช้ในการดำเนินชีวิต จะแสดงออกมาในลักษณะการดำเนินชีวิตภายใต้พื้นฐานด้านปัจจัย 4 ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทำให้การใช้ชีวิตของคนในแต่ละท้องถิ่นจึงมีประโยชน์ และเหมาะสมกับความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่นำมาเป็นแนวทางในการศึกษา คือ แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) เป็นความสัมพันธ์ของระบบนิเวศน์ (Ecosystem) และระบบสังคมมนุษย์ (Human Social System) (สมยศ ท่งหั่ว, 2541) โดยอาศัยทุนมนุษย์ (Human Capital-H) ทุนธรรมชาติ (Natural Capital-N) ทุนการเงิน (Financial Capital-F) ทุนกายภาพ (Physical Capital-P) และทุนทางสังคม (Social Capital-S) เป็นทางเลือกหรือโอกาสที่ชาวชนบทใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งผลลัพธ์ของการดำรงชีพ (Livelihood Outcomes) แสดงออกถึงผลของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีรายได้เพิ่มขึ้น ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ การเพิ่มความมั่นคงทางด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (สำราญ สระโณ, 2544)

แต่เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์การคงอยู่ และการนำมาใช้ประโยชน์ รวมถึง การรวบรวมองค์ความรู้ในยุคปัจจุบัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การทำมาหากินในยุคแห่งความทันสมัยแห่งโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ที่มีการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากในอดีตที่มีการทำนาข้าวมาเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา และ ปาล์มน้ำมัน ลดพื้นที่ปลูกข้าวจำนวนมาก ดังที่ บริษัท ซูสิทธิ์พาณิชย์จังหวัดนครศรีธรรมราช (2558) ระบุว่า ในจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากพื้นที่ทำนาข้าว 500,000 ไร่ มาเป็นพื้นที่ปาล์มน้ำมันถึง 300,000 ไร่ ลดลงอย่างมาก ซึ่งอาจมาจากนโยบายของรัฐ ความต้องการของตลาดและความต้องการของเกษตรกรที่ต้องการรายได้ที่เพิ่มขึ้น เชื่อในนโยบายของรัฐว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ดังนั้นการหาปลาในนาข้าวทำได้ยากมากขึ้น เพราะไม่มีพื้นที่แหล่งน้ำ ภูมิปัญญาเครื่องมือจับสัตว์น้ำหรือภูมิปัญญาอื่นที่เกี่ยวกับการใช้ชีวิตในนาข้าว ดังกล่าวถูกลบเลือนในที่สุดอาจไม่มีให้เห็น และที่สำคัญความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอาจเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเรื่องนี้สอดคล้องกับความเห็นของ ชวน เพชรแก้ว (2547) ที่กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงประเทศให้เป็นประเทศ ที่พัฒนาในลักษณะทุนนิยม อันเป็นกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่ผานมาโดยมีการนำความรู้สมัยใหม่ เข้ามาใช้ในการพัฒนานั้น ทำให้เราได้บทเรียนการพัฒนาประเทศตามแบบสมัยใหม่ ก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ มากมาย เช่น ท้องถิ่นชนบทถูกดูดทรัพยากรไปสู่เมืองใหญ่ ทรัพยากร ธรรมชาติถูกทำลาย ถูกครอบงำความรู้และสติปัญญา

จากส่วนกลาง และทำให้สังคมขาดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นต้น สภาพดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการสูญเสีย ภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้สถาบันครอบครัวและสถาบันอื่น ๆ ของสังคมอ่อนแอลง ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่าง กว้างขวางและรุนแรง มีผู้ได้เปรียบและเสียเปรียบอย่างเห็นได้ชัด เป็นผลให้สังคมประสพภาวะวิกฤต อาจส่งผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ อาจถูกลดความสำคัญ หรืออาจเลือนหายไปตามกาลเวลา ดังนั้นจำเป็นอย่าง ยิ่ง ที่เราจำต้องศึกษา เก็บรวบรวม ประยุกต์ใช้ และถ่ายทอด สืบทอด ต่อไป

โดยสรุปจากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวเสนา พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นทรัพยากร ปัญญาที่สำคัญ ไม่เพียงเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง แต่ยังเป็นทุนที่พร้อมจะแปรสภาพเป็น ทุนอย่างอื่น อาทิ ทุนอุตสาหกรรมเพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ ทุนทางวัฒนธรรมใน การรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนสังคม เป็นทุนทางสังคมที่สร้างความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมอย่าง สมานสามัคคี เป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน สังคมในระดับต่าง ๆ ไปสู่ความก้าวหน้าบนรากเหง้า ของท้องถิ่น ฉะนั้นการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องร่วมมือร่วมใจกัน ดำเนินการ ซึ่งไม่เพียงการรักษาให้คงอยู่เท่านั้น หากแต่ต้องสามารถยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่การใช้ ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานสำคัญของประเทศ ประเทศก็จะ เติบโตด้วยฐานที่มั่นคงและยั่งยืน

6.3 ข้อเสนอแนะ

จากการที่ผู้วิจัยได้รวบรวม วิเคราะห์ สรุปและอภิปรายผลการวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ในการ รวบรวม การถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้มีการส่งต่อไปยังบุคคลรุ่นต่อไปในการใช้ ประโยชน์จากเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวอีกทั้ง เพื่อการถ่ายทอดแนวทางการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ ควบคู่กับการอนุรักษ์ ผู้วิจัยจึงเสนอข้อเสนอแนะ ประกอบด้วย

1. ข้อเสนอแนะต่อเจ้าของภูมิปัญญาและบุคคลในพื้นที่

ผู้ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์และการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือ ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ควรจะต้องให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากเครื่องมือควบคู่กับการอนุรักษ์ อย่างต่อเนื่อง และให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยวิธีการต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิด ประโยชน์ในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการหาวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัย ไม่ทำลายล้าง และบุคคลที่เกี่ยวข้องที่ยังมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในนา ข้าว จะต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการนำมาใช้ เพื่อก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

2.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชนหมู่บ้านและระดับอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะสัตว์น้ำในนาข้าว จะต้องทำงานในลักษณะการประสานความร่วมมือในการหาแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว และวางแผนทางร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่นาข้าว เพื่อให้เกิดผู้คนสามารถทำมาหากิน มีรายได้ ควบคู่กับการดูแลรักษาให้เกิดความยั่งยืน

2.2 สถาบันการศึกษาควรจะบรรจุองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่ และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เพื่อเป็นการสอดแทรกองค์ความรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างความตระหนักให้ผู้เรียน โดยเฉพาะเยาวชนได้เห็นความสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กับการอนุรักษ์

2.3 ควรให้ความสำคัญและยกย่องผู้ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เพื่อเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง และชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2.4 ควรสนับสนุนให้มีการรวบรวม ศึกษา หรือการค้นคว้าวิจัยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าว เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ทั้งด้านการดำรงชีวิต การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร โดยจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

3. ข้อเสนอต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างเพียงไม่กี่คน ในการนำมาเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก จึงอาจส่งผลให้งานวิจัยยังมีความไม่สมบูรณ์มากนัก และอาจเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ไม่ครบทุกชนิด ไม่ครอบคลุมกับประเภทของสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ข้อมูลที่นำเสนอจึงอาจเป็นเพียงรายละเอียดส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว แต่ก็ถือว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีองค์ความรู้และมีการใช้ประโยชน์จากเครื่องมืออย่างแท้จริง

4. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป ประกอบด้วย

4.1 ควรมีการจัดเวทีหรือการประชุมร่วมกันระหว่างชาวบ้านผู้ที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ผู้ที่มีการใช้ประโยชน์โดยการจับสัตว์น้ำในนาข้าว หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำท้องถิ่นเพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็น หรือร่วมกันหาแนวทางในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4.2 ควรมีการศึกษาในเชิงลึกมากขึ้น เกี่ยวกับการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง และความแตกต่างด้านความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในนาข้าว เช่น จำนวน แหล่งที่อยู่อาศัย การนำภูมิปัญญา

ท้องถิ่นมาใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว ความเปลี่ยนแปลงของเครื่องมือสมัยใหม่ที่นำมาใช้ในการจับสัตว์น้ำในนาข้าว

4.3 ควรเพิ่มจำนวนกลุ่มตัวอย่างหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำในนาข้าวอย่างรอบด้าน ครบตามชนิดของสัตว์น้ำในนาข้าว และควรเพิ่มพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทเป็นพื้นที่นาข้าว เพื่อรวบรวมและเปรียบเทียบภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำในนาข้าวที่มีการใช้ประโยชน์ รวมทั้ง การเปิดโอกาสให้ผู้คนที่มีความรู้ชีวิตคล้ายคลึงกัน มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การจับสัตว์น้ำในนาข้าวมาใช้ในการบริโภค และวัตถุประสงค์อื่น ๆ ได้เข้ามาแสดงความคิดเห็น การหาแนวทางร่วมกันในการใช้ประโยชน์ควบคู่กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- จิรีณี สีนุชก. (2543). วิธีชีวิตและภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวสวนลองกอง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชยัน วรรณะภุติ. (2529). ระบบความรู้พื้นฐานปัจจุบัน : การวิจัยและพัฒนา 20 ปี ประสบการณ์งานพัฒนาชนบท องค์การพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพมหานคร.
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนี สิลตระกุล. (2533). ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่งวิทยาการในชุมชน ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนา และ การใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชวน เพชรแก้ว. (2547). การยกระดับความและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน. สารภาษาไทย, 3 (2), 14-23.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2536). ความหลากหลายทางชีวภาพ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาในลิตีชุมชนการกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ณรงค์บุญสวขวัณ. (2544). วิธีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่1-8. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. (2542). ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2544). ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- ปฐม นิคมานนท์. (2535). รายงานวิจัยเรื่อง การค้นหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2538). “ภูมิปัญญาไทยในวิถีชีวิตไทย” ในรายการสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติและมหาวิทยาลัยสยาม.
- ประเวศ วสี. (2530). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. ชุมชนพัฒนา.1(5) (มกราคม-กุมภาพันธ์). ประเวศ วสี. (2533). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. ใน การสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในงานวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย 33 เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- แผนที่ไทย. (2558). แผนที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช. ค้นเมื่อ ธันวาคม 23, 2558, จาก <http://www.panteethai.com>

- พอดา แก่นแก้ว. (2538). ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนปากพนัง พ.ศ. 2439-2525. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาชิต ชนะบุญ. (2553). การบริหารการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลรางกระทุ่ม อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม. นครปฐม : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2542) ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ (บรรณาธิการ). (2542). เครือข่ายวิชาการราชภัฏด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น. สถาบันราชภัฏ เชียงราย : จัดพิมพ์โดยศูนย์วิจัยและพัฒนาแพทย์พื้นบ้าน.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2538). ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัท พับลิคิสนเนสพริ้นท์ จำกัด
- _____ . (2550). สารานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.
- วิมล คำศรี และ ไพรินทร์ รุยแก้ว. (2540). วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศรัทธา จันทรหงษ์. (2542). การพัฒนาหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องงานจักรสาน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ศึกษากรณีโรงเรียนยกกระบัตร (ชุมชนราษฎร์นุสรณ์) จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). ความรู้เรื่องเมืองไทย เล่มที่ 1 พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง.
- _____ . (2535). การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ในรายการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องการพัฒนากาชาทางวัฒนธรรม : กรณีทักษิณ. กรุงเทพฯ : สำนักวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ศิริกุล สันติชาติ. (2536). วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่1-รัชกาลที่ 4). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สมยศ พุ่มหว่า. (2541). การตัดสินใจทำการเกษตรระบบไร่นาสวนผสมของเกษตรกรใน อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา. สงขลา : คณะทรัพยากรธรรมชาติ ภาควิชาพัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สามารถ จันทรสุร. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

- สารานุกรมไทยฉบับเยาวชน (เล่มที่ 23) (2541) เรื่องที่ 1 การจัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทย ค้นคืนวันที่ 1 ตุลาคม 2558 จาก <http://kanchanapisek.or.th>
- สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์. (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท ในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุรีพร เกตุงาม และ คณะ. (2553) การสำรวจการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองเพื่อการแปรรูปผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สันติสุข กฤตากร, หม่อมหลวง. (2541). การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตสาขาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). คีนสุราษฎร์ธานี ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ.
- _____. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. มูลนิธิหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สำราญ สระโณ. (2544). การวิจัยและพัฒนาระบบเกษตรเพื่อปรับปรุงระบบเกษตรกรรมในเกษตรกรรายย่อย. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่อง งานวิจัยและพัฒนาระบบเกษตรในเขตภาคใต้ วันที่ 14-16 กุมภาพันธ์ 2544 ณ โรงแรมกระบี่เมอริโธม จังหวัดกระบี่.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- Manarungsan Sompop, (1992). Contract farming and Thailand's Agricultural Development. Bangkok : B ACFOD.

บุคลากรกรม

- คำรบ เกิดมีทรัพย์ (2559, 10 มีนาคม 2559) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 13 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- เจริญใจห้าว (2559, วันที่ 25 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 14 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- จำรัส เพ็ชรทับ (2559, 15 มกราคม, 5 กุมภาพันธ์) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 16 ตำบลเสาเภา
อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ธีระเดช อินทร์ชู (2559, 30 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 10 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- นรา มณีโชติ (2559, 3 มีนาคม, 18 มีนาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 14 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- นิตินัย เอี่ยมชลวิเลิศ, (2559, วันที่ 7 เมษายน) สัมภาษณ์ที่องค์การบริหารส่วนตำบลเสาเภา ตำบลเสาเภา
อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พระครูวิธานสังฆกิจ (2558, 12 ธันวาคม) สัมภาษณ์ที่วัดขรัวช่วย ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล จังหวัด
นครศรีธรรมราช
- เลียบ สุวรรณวงศ์ (2559, วันที่ 23 มีนาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 108 หมู่ 10 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- วัชรินทร์ เพชรโรภาส (2559, วันที่ 31 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ 5 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- วิชัยรัตน์ ขุนณรงค์ (2559, วันที่ 5 เมษายน) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 14 หมู่ 16 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- วิฑูรย์ ศรีเมือง (2559, วันที่ 5 เมษายน) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 10 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ศรีนุช คชฉิม (2559, วันที่ 27 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 106 หมู่ 10 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- สมชาย ฉลาดแฉลม (2559, 15 มีนาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 57 หมู่ 5 ตำบลเสาเภา อำเภอสีชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- สมปอง มณีโชติ (2559, 10 พฤษภาคม, 24 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 6 หมู่ 14 ตำบลเสาเภา
อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

สมพร เพชรนัย (2559, 30 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ 14 ตำบลเสาเภา อำเภอลือชัย

จังหวัดนครศรีธรรมราช

เสริญ ใจกว้าง (2559, วันที่ 4 พฤษภาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 13 ตำบลเสาเภา อำเภอลือชัย

จังหวัดนครศรีธรรมราช

สุนทร ชัยสวัสดิ์ (2559, วันที่ 22 มีนาคม) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ 6 ตำบลเสาเภา อำเภอลือชัย

จังหวัดนครศรีธรรมราช

เทา สมเขาใหญ่ (2559, 23 มีนาคม 2558) สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 102 หมู่ 10 ตำบลเสาเภา อำเภอลือชัย

จังหวัดนครศรีธรรมราช

ประวัติผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นายดำรงค์พันธ์ ใจท้าววีระพงศ์
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Damrongphun Jaihowweerapong
2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน 3801400620144
3. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
4. หน่วยงาน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ตำบลท่าจี้ อำเภอมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช 80280 โทรศัพท์ 080-382-5810 โทรสาร 0-7537-7442 E-mail : jaihowe999@hotmail.com

5. ประวัติการศึกษา

- กำลังศึกษาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (พัฒนามนุษย์และสังคม) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) การพัฒนาสังคม (การวิเคราะห์แผนและนโยบายทางสังคม) คณะพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) (วัฒนธรรมศึกษา) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
- รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

6. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ

- การวิเคราะห์สถานการณ์สังคม การเมือง เศรษฐกิจ, การวิเคราะห์นโยบาย และการวางแผน, โครงสร้างอำนาจและการเปลี่ยนแปลง, การพัฒนาชุมชน, สิทธิมนุษยชน

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

7.1 หัวหน้าโครงการวิจัย

- หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้สิทธิประโยชน์ในกองทุนประกันสังคมของลูกจ้างผู้ประกันตน ศึกษากรณีแรงงานกิจการสิ่งทอย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ตำบลท่าข้าม อำเภอสสามพรานจังหวัดนครปฐม
- หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง ความรู้ และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อโครงการ “จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม และทำเรืออุตสาหกรรมในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้” จังหวัดนครศรีธรรมราช

- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานเทศบาลตำบลเกาะเพชร ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่เจ้าอยู่หัว ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทองลำเจียก ตำบลทองลำเจียก อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาน้อย ตำบลเขาน้อย อำเภอลิขิต จังหวัดนครศรีธรรมราช

7.2 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง ความรู้ และความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อโครงการ “จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม และทำเรืออุตสาหกรรมในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้” จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่พิมพ์ 2555

หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้สิทธิประโยชน์ในกองทุนประกันสังคมของลูกจ้างผู้ประกันตนศึกษากรณีแรงงานนอกระบบสิ่งทอย่านอ้อมน้อย-อ้อมใหญ่ ตำบลท่าข้าม อำเภอสภาพานจังหวัดนครปฐม ปีที่พิมพ์ 2553

- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานเทศบาลตำบลเกาะเพชร ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่พิมพ์ 2554

- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่เจ้าอยู่หัว ตำบลแม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่พิมพ์ 2554

- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่ทองลำเจียก ตำบลทองลำเจียก อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่พิมพ์ 2554

- หัวหน้าโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาน้อย ตำบลเขาน้อย อำเภอลิขิต จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่พิมพ์ 2554

- ร่วมวิจัยโครงการวิจัยประเมินความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการให้บริการของสำนักงานเทศบาลตำบลทุ่งไเส อำเภอลิขิต จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีที่พิมพ์ 2554

- ร่วมวิจัยโครงการ “เสริมสร้างศักยภาพแรงงานข้ามชาติและการคุ้มครองทางสังคมใน 5 จังหวัด ได้แก่ สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นครศรีธรรมราช และ สุราษฎร์ธานี” โดยได้รับการสนับสนุนทุนงบประมาณจากสหภาพยุโรปผ่านทางมูลนิธิรักประเทศไทย ปีที่พิมพ์ 2553

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

7.1 งานวิจัยที่ดำเนินการเสร็จแล้ว

- ร่วมวิจัยในหัวข้อวิจัยเรื่อง Conceptual Design for Development of The Use of Phycocyanin from Spirulina platensis as Phycocyanin Based Drinking Yoghurt “ Healthy-Plus ”: Technological and Economic Feasibility Study ตีพิมพ์ในคณะทรัพยากรชีวภาพและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
- หัวหน้าโครงการย่อย โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของสาหร่ายบริเวณอ่าวนครเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านอาหาร แหล่งทุนสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2555-2556)
- ผู้ประสานงาน โครงการวิจัย เรื่อง การเพิ่มคุณค่าทรัพยากรชีวภาพด้านอาหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชน อ่าวนครศรีธรรมราช แหล่งทุนสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2555-2556)
- ผู้ร่วมวิจัย โครงการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของไฟป่าต่อความหลากหลายของเชื้อราและสาหร่าย ในพื้นที่ป่าพรุควนเคร็ง แหล่งทุนสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2555-2556)